

ATVIRO ŽODŽIO MĖNRAŠTIS

akiračiai

Šią vasarą būnant Lietuvoje pasitaikė proga aplankyti Šilutės rajono rinkiminę apygardą, kuriai parlamente atstovauja Antanas Karoblis, vienas iš Vytauto Didžiojo Universiteto atkūrimo iniciatorių ir pirmųjų administratorių. Jo kelias į parlamentą nebuvo lengvas. Vietinis Sąjūdis buvo susiskaldęs, o opozicija gerai susiorganizavus. Dėl to pirmajame ture niekas negavo daugumos ir reikėjo antro balsavimo, kad išaiškėtų rinkimų laimėtojas. Po aštros rinkiminės kampanijos, palyginti maža balsų persvara, juo tapo Antanas Karoblis.

Aš nežinau ar jis yra tipiškas Lietuvos parlamento narys. Kaip ir nemažai kitų, Karoblis nėra savo rinkiminės apygardos gyventojas. Jis yra kaunietis, o apygarda – žemės ūkio kraštas. Taigi, miesčioniui tenka rūpintis žemdirbių interesais. Be to, deputatas, kuris gyvena Kaune ir dirba Vilniuje, turi atstovauti rinkėjus, esančius daugiau negu 200 kilometrų nuo darbovietės ir apie 150 kilometrų nuo gyvenvietės. Dėl šių priežasčių, Karoblis bando kaip galima dažniau savo rinkiminę apygardą lankyti ir čia jis vidutiniškai būna kartą per dvi savaites. Jam pasiūlius kartu važiuoti į Šilutės rajoną, aš tuojau entuziastiškai sutikau, nes buvo labai įdomu ne tik pamatyti tą dar nelankytą Lietuvos kampą, bet taip pat ir būti stebėtoju rinkimų susitikimo su savo deputatu. Šio vizito metu dalį laiko turėjome praleisti su Lietuvos televizijos grupe, tuo metu ruošusia programą apie rajono pirmuosius privačius ūkininkus.

Pirmasis susitikimas buvo su rajono viršininko padėjėju Kazimieru Skutolu, kuris dabartinėje valstybės struktūroje yra pagrindinis vietinės valdžios pareigūnas žemės ūkio reikalams. Jis iš karto deputatui pranešė

KAIMAS KRYŽKELĖJE

PRIVATIZACIJA IR POLITIKA

apie savo nepasitenkinimą neseniai parlamento priimtais žemės ūkio privatizacijos įstatymais, ypač dėl jų įgyvendinimo procedūrų neaiškumo. Iš Skutolo kritikos buvo aišku, jog nors rajono žemės ūkio vadovas nebuvo priešingas privatizacijai, jis nepritarė skubiam ir, jo nuomone, pilnai neapgalvotam ir neišdiskutuotam jos įgyvendinimui. Šią nuomonę teko išgirsti ne tik Šilutės rajone, bet ir kitur. Be abejonės, Lietuvoje yra bijančių nenumatytų žemės ūkyje privatizacijos pasėkų, tokių kaip produkcijos sumažėjimo, nedarbo, pensijų praradimo ir kitų gasdinančių reiškinių. Tiems reiškiniams kol kas nėra faktinio pagrindo – dėl to kai kas mano, kad visos kalbos apie privatizacijos problemas yra skleidžiamos jos oponentų. Iš kitos pusės, reikia pripažinti, kad privatizacijos įstatymai tikrai galėtų būti aiškesni. Tačiau, nežiūrint koks bebūtų įstatymų paruošimo lygis, šiuo metu yra sunku pramatyti žemės ūkio privatizacijos pasėkmes ir todėl žmonių nerimo ateitimi negalima aiškinti vien tik kaip politinių machinacijų išdavą.

Toliau sekė deputato susitikimas su rajono kolūkių pirmininkais, nors nesu tikras ar jie visi tokias pareigas ėjo. Čia vėl jam buvo paberta daug klausimų ir kritikos: trūksta aiškių valdžios direktyvų žemės ūkio privatizacijai, per daug skubama, be reikalo varžomas žemės ūkio produktų pardavimas arba mainai tiek Lietuvoje, tiek už jos ribų. Prekybiniai santykiai su Kaliningrado sritimi buvo minimi kaip tipiškas tokių nereikalingų valdžios varžtų pavyzdys. Aplamai, kolūkių atstovai taip pat nepasisakė prieš žemės ūkio privatizaciją, bet reikalavo, kad kolūkiečiams būtų suteikta teisė laisvai pasisakyti, kokios rūšies privatizacijos jie nori. Į visus paklausimus bei kritiką Antanas Karoblis bandė atsakyti ir išaiškinti esamą valdžios poziciją. Kur atsakymų iš karto nebuvo galima duoti, jis prižadėdavo klausimą Vilniuje išsiaiškinti ir informaciją pirma proga atsiųsti į rajoną.

Vakarop prasidėjo susitikimai su ūkininkais; tai yra, su tais, kurie jau buvo gavę žemės, daugiausia tarp 20 ir 50 hektarų, ir ją dirbo. Čia prie mūsų prisijungė Kazimieras Skutolas ir Valstybės Studijos televizijos programos grupė, vadovaujama ponios Birutės Balynienės. Ūkininkų problemos buvo kitokios negu kolūkių pirmininkų. Jų kritika iš esmės buvo nukreipta prieš vietinę valdžią, ypatingai žemės ūkio vadovaujančius asmenis, kaip pvz., Skutolą. Naujakuriai skundėsi negauną užtenkamai traktorių ir kitų mašinų, arba technikos, kaip ji čia yra vadinama. Kita svarbi nepasitenkinimo priežastis, tai žemės paskyrimas toli nuo namų. Be to tie, kurie negali išsikelti iš senosios kolūkio gyvenvietės, yra priversti gyvulius laikyti netoli nuo savo ir kaimynų namų. Kai kurie iš tų ūkininkų buvo įsitikinę, kad rajono valdžia jiems neužtenkamai padeda, vien dėl to, kad nori apsaugoti kolūkius nuo išardymo.

Šioje apsilankymo fazėje įvyko daug retoriškų ap-

sišaudymų tarp ūkininko, kuris teigė, kad rajono žemės ūkio vadovas jam nesuteikė reikiamos pagalbos ir pastarojo, kuris aiškino, jog dalinant traktorius ir kitą techniką reikėjo atsižvelgti į visų interesus: kolūkių ir naujakurių ir kad neretai to, ko ūkininkai iš kolūkių norėjo gauti, patiems kolūkiams neužtekdavo. Šis atsakymas ūkininko nepatenkino ir debatai tarp jų tęsėsi toliau. Televizija, Birutės Balynienės klausimų ir komentarų forma, šiuos nuomonių susidūrimus dar paaštrino ir rezultate gavosi tam tikra drama, kurioje privatūs ūkininkai išėjo į kovą prieš kolektyvinės nuosavybės šalininkus. Vieni reikalavo skubaus privatizacijos įgyvendinimo, idant kaip galima greičiau pakeitus senąją žemės ūkio santvarką, kiti praktiškumo vardu kovojo už palaipsnių ir realistišką naujų nuosavybės formų įgyvendinimą. Buvo aišku, kad tarp naujųjų ūkininkų ir vietinės valdžios yra daug nesantaikos, atsirandančios iš dalies dėl nuomonių skirtumų kaip privatizaciją įgyvendinti, iš resursų stokos ir, pagaliau, iš skirtingų atsakymų į klausimą kokios nuosavybės formos nori dauguma žemdirbių.

Sekančią dieną lankėmės visoje Lietuvoje gerai žinomame Juknaičių valstybiniame ūkyje. Čia jo krautuvės, poilsio namai, bibliotekos, susirinkimų ir koncertų salės, fizinio lavinimosi įrengimai, gyvenamieji namai yra vakarietiško stiliaus ir su Vakaruose įprastais patogumais. Todėl nėra stebėtina, jog Juknaičiuose turistams iš Vokietijos (daugumoje šiose apylinkėse gimusiems, ar jų giminėms) kambariai yra nuomojami už markes. Šio ūkio ateitis dabar dar nėra aiški. Gaila, kad nebuvo laiko susitikti su jo žemdirbiais ir patiems sužinoti, ką jie iš to milžiniško agrikultūrinio komplekso norėtų padaryti.

Dviejų dienų apsilankumas Šilutės rajone patvirtino tai, ką iš kitų Vilniuje ir Kaune jau buvau girdėjęs ir ką anksčiau pats mačiau, nors daug mažesnėje skalėje, lankydamas ūkiuose gyvenančius gimines: privatizuojant Lietuvos žemės ūkį nebus lengvų sprendimų. Aš negirdėjau ką nors pasisakant prieš privatizaciją, bet po to sutarimas pradingsta. Jos įgyvendinimo idealas būtų visų valstybinių ir kolektyvinių ūkių pavertimas į viensėdžius. Bet ar tas praktiškai įmanoma įvykdyti, tai jau kitas klausimas. Šilutės rajone dar kartą pamačiau, kad daug jaunimo iš viso nenori būti žemdirbiais. O tarp tų (jaunų ir ne taip jaunų), kurie žemės ūkio nepaliks, tam tikras skaičius greičiausiai nenorės pereiti į privatų ūkininkavimą dėl su juo surištos rizikos ir gyvenimo bei darbo būdo. Tokie žemdirbiai gali pasisakyti už suprivatintus kolūkius, operuojančius kaip akcinės bendrovės, ar ką nors iš tai panašaus. Be to ūkių, tokių kaip Juknaičių, kurie savo organizacija, specializacija ir apimtimi yra panašūs į pramonines įmones, išdalinimą naujakuriams gali būti sunku ekonominiai pateisinti, net

(tęsinys 9-me psl.)

turinyje

LITERATŪRA IR NEPRIKLAUSOMYBĖ

Rašytojas ir jo uždaviniai viešpataujant stagnacijai. Cenzūrinio realizmo dogmatika. Kodėl tušti rašytojų stalčiai? Nepriklausomybė ir šuolis politikon. Šiandieniniai knygų leidybos vargai dar vis socialistiškai supančiotoje laisvoje Lietuvos rinkoje. Apie visa tai pasakoja rašytojas Ričardas Gavelis.

SUKILIMO BALTOSIOS DĖMĖS

Kodėl 1941 metais Lietuvoje pūstelėjo antisemitizmo banga? Nepasitvirtinę laisvės viltys. Ko iš vokiečių tikėjosi ministeris K. Škirpa? Lietuvos aktyvistų fronto ir Laikinosios vyriausybės vaidmuo.

LIETUVA 1991 M. VASARĄ

Išeišiki išpūdžiai ir apmąstymai.

SKILTYS, LAIŠKAI, POLEMIKA

BAIGIAMASIS AR NEBAIGIAMASIS VLIKO SEIMAS?

Š.m. lapkričio 1-3 dienomis šaukiamas VLIKO (Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto) seimas oficialiai vadinamas VLIKO veiklos užbaigtuvėmis, bet iš atskirų asmenų pasisakymų spaudoje aiškėja, jog to seimo rengėjai norėtų VLIKO veiklą pratęsti, surasdami jam kokią kitą veiklos formą. Atrodo, jog to vadinamo aukščiausio organo dalyviai negali apsiprasti su mintimi, kad jų Lietuvos vadavimo darbas yra užbaigtas, kad Lietuva atgavo valstybinę nepriklausomybę.

Gal ir nereiktų stebėtis, kad VLIKą sudarančios grupės, o ypačiai pats VLIKO pirmininkas sukūrė daug mitų ir įsikalbėjo daug sau nepriklausančių nuopelnų, o dabar, pasikeitus politinei padėčiai, jie ir toliau iš išibėgėjimo vaizduoja save nepamainomais politinėje veikloje. Taigi, jei nebereikia Lietuvos vaduoti, tai reikia visai įtikinėti dabartinę Lietuvos vyriausybę, kuri faktinai Vliko veiklos nežino, apie didelę Vliko įtaką pasaulinėje arenoje. Girdi, pasinaudokite mūsų patyrimu, o mes čia ir toliau organizuotai kažką darysime... O Lietuvos socialdemokratų partijos vardu K. Antanavičius net formaliai pasiūlė VLIKui nenutraukti savo veiklos:

Štai įdomų siūlymą Vliko pirmininkui atsiuntė Lietuvos Socialdemokratų partijos užsienio reikalų komisijos pirmininkas prof. dr. K. Antanavičius. Jis savo rašte sveikina Vliko pirmininką, dėkoja už atliktus Lietuvos laisvinant darbus ir pabaigoje siūlo: „Laikydami, kad Vliko darbas nebaigtas, o tik pasikeitė veiklos pobūdis, siūlytume Vliko struktūras ir žmones aktyviai veikusių Vlike išlaikyti, nukreipiant jų pastangas Lietuvos ūkiui ir demokratinei sanklodai atkurti. Vliko pavadinimą galima būtų pakeisti į VLAK, t.y. Vyriausias Lietuvos atkūrimo komitetas. Lietuvos Socialdemokratų partija sveikintų tokį pertvarkymą ir mielai bendradarbiautų su Lietuvos atkūrimo komitetu.

„Jeigu Jums būtų priimtinos tokios mintys, mes būtume pasirengę pateikti Vliko veiklos planą ir dalyvauti tos veiklos organizavime“.

(Draugas, nr. 204, 1991.X.18)

Apie norą pratęsti VLIKO veiklą J. Daugėla (Draugas, nr. 199, 1991.X.11) šitaip rašo:

Tačiau Vliko informacijos tarnyba padarė visai priešingą pareiškimą: „Iš pirmo žvilgsnio atrodė, kad Vlikas užbaigė savo ilgametę kovą dėl Lietuvos nepriklausomybės. Anaipol!“ (Drg. 188). Sunku pasakyti, ar inf. tarnyba padarė šį miglotą ir neaiškų pareiškimą Vliko pirm. pritarus. Berods jis tuo metu dar buvo Lietuvoje. Bet anaipol jis nesiderina su pirmininko paskelbtu Vliko darbų užbaigimo planu ir sukelia labai daug abejonių. Pasikeitus nuomonėmis su keliais įtakingais Vliko valdybos nariais ir su seimo rengimo komiteto pirm., teko patirti, kad vis dėlto yra sumanymas Vliko veiklą dar ilgesniam laikui pratęsti. Yra net pasiūlymas pakeisti istorinį tos institucijos vardą. Žinoma, Lietuvai išsilaisvinus iš vergijos ir atsikračius pavergimo, keistai skambėtų „išlaisvinimo“ ar „vyriausias“ terminai. Tačiau yra nepateisinamos pastangos 48 metus veikusią tautos laisvinimo instituciją pakrikš-

tyti kitu vardu. Tai būtų Vliko steigėjų valios pažeidimas, nebojimas istorinių Vliko deklaracijų ir Tautos Fondo aukotojų taurių pastangų paniekinimas.

Daug griežtesnės kritikos VLIKo vadovybei parašė viešame pareiškime (Draugas, nr. 201, 1991.X.15) buvęs jo pirmininkas K. Valiūnas:

Lietuvai 1991 m. kovo 11 d. paskelbus nepriklausomybės atkūrimą, dabartinė Vliko vadovybė neparodė tam faktui dėmesio, nei respekto tautos pareikštai valiai. Dar liūdniau, kad Vliko vadovybė to dėmesio daugiau skyrė komunistų partijai negu Sąjūdžiui ir jo remiamam parlamentui bei vyriausybei.(...)

„Okupuotos Lietuvos veikėjai turi suprasti, kad išėivijos lietuviai nėra vien tik finansinių ir materialinių darbų talkininkai. Jie daugiau kaip 50 metų tęsia sunkų ir kartais labai nedėkingą politinį laisvinimo darbą, ir šiuo patyrimu okupuotos Lietuvos veikėjai galėtų teigiamiau pasinaudoti“.

Taigi dabartinio Vliko vadovų akyse penkiasdešimties metų lietuvių tautos kovos, aukos ir kančios nedaug reiškia prieš jų „sunkų ir kartais nedėkingą politinį laisvinimo darbą“.

Ar reikia didesnio pasityčiojimo iš heroiškos lietuvių tautos!

Kaip buvęs Vliko valdybos pirmininkas, kviečiu Vliką sudarančias grupes artimiausiame Vliko seime padaryti garbingą nutarimą, kad nuo seimo dienos Vlikas sustabdo savo veiklą. Siūlau Vliko tarybai suformuoti Vliko likvidacinę komisiją visą Vliko žinioje esantį turtą ir archyvus perduoti Lietuvos Respublikos vyriausybei.

Toliau veikti Vlikas nei moralinio, nei teisinio pagrindo neturi.

Į K. Valiūno pareiškimą atsiliepė K. Bobelis (Draugas, nr. 209, 1991.X.25). Jis nenori suprasti, kodėl dažnai būdavo kritikuojamas dėl savo keistų pareiškimų, dėl nenoro susitarti su LB ir bendrai veikti politiniuose ėjimuose, dėl partizaniško vadovavimo ir šeimininkavimo, lyg tai VLIKas būtų koks nors Bobelių šeimos privatus reikalas. Jis ir toliau kaltina savo kritikus ir patį K. Valiūną.

Čia, kaip pavyzdį, reiktų priminti jo keistą sveikinimą, Lietuvos pripažinimo progą, Lietuvos ministeriui pirmininkui. (Europos lietuvis, nr. 34, 1991.IX.13). Jis taip rašė:

Lietuvos laisvės kova buvo ilga, sunki, nedėkinga, kartais atrodanti beviltiška ir taip pat būdavo labai skaudi, kuomet dirbantieji Lietuvos labui buvo užgauliojami, terorizuojami ir pajuokiami.

Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas per 47 metus vadovavo šiai lemtingai kovai, į kurią paskutinių kelių metų bėgyje labai efektingai įsijungė ir pavergtos Lietuvos lietuviai.

Taigi, pagal Bobelį, Vliko kritikai yra teroristai!... Gaila, kad p. Bobelis nepaaiškino, kuo tas „terorizavimas“ pasireikšdavo. O K. Valiūnui jis šitaip atsako:

Aš norėčiau paklausti dr. Valiūną, jei jis taip siejo Lietuvos reikais, kodėl jis tylėjo, kuomet buvo cirkuliuojamas L. Kojelio memorandumas ne tik lietuviams, bet ir amerikiečiams, „kad reikia pašalinti išrinktą Lietuvos Aukšč. tarybą su Landsbergiu, pašalinti Prunskienės Lietuvos vyriausybę ir atstatyti okupacinę valdžią Lietuvoje“. Kur jis buvo tada?

Kuomet aš ir Vliko valdyba ir Vliko taryba ir visa

akiračiai

(USPS 706 - 500)

The Lithuanian Monthly. Published monthly, except August and December by Horizons Foundation Inc., 9425 So. Pleasant Ave., Chicago, Ill., 60620. Subscription rates: \$12.00 annually; \$1.50 per copy. Second class postage paid in Chicago, Ill.

° Postmaster: Send address changes to Akiračiai, 9425 So. Pleasant Avenue, Chicago, Ill., 60620.

° Šio numerio redakcija: D. Bielskus, L. Mockūnas, Z. Rekašius, T. Remeikis, T. Venclova, V. Zalatorius, H. Žemelis.

° Redakcija atsako už nepasirašytus straipsnius. Straipsniai, su kurių turiniu redakcija nesutinka, spausdinami tik pasirašyti. Slapyvardžiais pasirašyti straipsniai nepageidaujami. Skaitytojų laišakai turi būti pasirašyti ir laiškų skyriuje jie spausdinami, jei jų turinys liečia Akiračiuose svarstytus dalykus. Laiškai kitomis temomis gali būti spausdinami kaip straipsniai.

° Metinė 10 numerių prenumerata \$ 12.00.; atskiro nr. kaina — \$ 1.50. Prenumeratas ir aukas čekiais ar pinigų perlaidomis prašome išrašyti Akiračių vardu ir pasiųsti aukščiau nurodytu adresu.

logiškai galvojanti išėivijos visuomenė prieš keletą mėnesių pasisakė, kad Lietuva tebėra okupuota, tai jis ir vienas nusirašęs „politinis ekspertas“ piktai užsirūstino, kad Bobelis ir Vlikas nesupranta ir nežino ką daro.

Bet juk, jei Lietuva būtų buvęs tuo laiku laisva, tai būtume važinę į Lietuvą su lietuviškais pasais, vizomis, Landsbergis ir kiti deputatai būtų važinėję lietuviškais, ne rusiškais dokumentais, rusų kareiviai nebūtų vykdę žudynes Lietuvoje ir t.t.

Net ir dabar, kai aš spalio 2 d. grįžau iš Lietuvos, mano dokumentus ir pasą tikrino rusų kapitonas ir kareiviai ant Lietuvos-Lenkijos sienos, nors aš buvau vežamas iš Vilniaus į Varšuvą Lietuvos Respublikos vyriausybės automobiliu su Lietuvos Vyriausybės pažymais. Rusų kapitonas griežtai pareikalavo sovietiškos vizos.

VLIKas giriasi, kad jis dalyvavo visose konferencijose, bet ar tas dalyvavimas buvo būtinas ir kiek toms kelionėms išleista pinigų – niekas nežino. Pavyzdžiui, paskutinėje Helsinkio akto konferencijoje Maskvoje jau oficialiai dalyvavo Lietuvos vyriausybės atstovai, bet visai nežinomais motyvais ten nuvyko ir 4 asmenų Vliko delegacija. Kodėl? Ar jie mano, kad Lietuvos vyriausybė nemoka Lietuvai atstovauti? O be to, pasislampinėjimas konferencijų koridoriais, pačiose konferencijose nedalyvaujant, buvo, mūsų nuomone, tik beprasmiškas pinigų švaistymas.

Žodžiu, visur pabrėžiamas Vliko veiklos svarbumas. Čia vėl J. Daugėla (Draugas, nr. 195), matyt, perduodamas Bobelio mintis, šitaip rašo:

Jeigu nebūtų buvę Vliko, tai labai didelis klausimas, kokioje padėtyje šiandien būtų Lietuva. Vlikas išlaikė Lietuvos okupacijos nepripažinimo faktorių. Jeigu šis faktorius nebūtų išlaikytas, tai šiandien Lietuva būtų atsidūrusi vienoje grupėje drauge su kitomis Sov. Sąjungos respublikomis. Tik užsienio lietuvių pastangomis visame pasaulyje Lietuva buvo laikoma laisva, nepriklausoma valstybe.

Bet visi šie nuopelnai VLIKui skirstytojai užmiršta netolimą VLIKo praeitį ir žinomus faktus. Kad Lietuvos okupacija nebuvo pripažinta, nuopelnai priklauso tuometinei Amerikos Lietuvių Tarybai, kuri buvo pri-

imta prezidento Roosvelto. Apie VLIKą tuo laiku čia niekas nieko nežinojo. Prie nepripažinimo išlaikymo taip pat prisidėjo ir Lietuvos diplomatinės tarnybos aktyvi veikla Vakarų Europos sostinėse.

VLIKas, tik žymiai vėliau atsidūręs Vakarų Europoje, o vėliau Amerikoje, pasižymėjo noru žūt būt užimti vadovaujamą vaidmenį, partijų peštynėmis, ginčais su diplomatine Tarnyba dėl Kybartų aktų, VLIKo grupių skilimais ir nenoru suprasti, jog išeivijos visuomeninis ir politinis gyvenimas nuėjo savais keliais. Atsirado naujos organizacijos, naujos iniciatyvos ir nauji vadovai.

LIETUVIŲ RESPUBLIKONŲ NUSIVYLIMAS

Skausmo ir pykčio kibirus tikrai išpylėme. Ir žinojome kodėl tai darome. Juk mes, lietuviai, daugiau kaip 80% rėmėme respublikonus, už jų kandidatus balsavome vis tikėdami, kad jie, svarbiose valandose, remt mūsų reikalus. O respublikonas prezidentas mums atsuko nugarą. Ir dar kartą pasitvirtino tiesa, kad reikia rinkti dorus ir teisingus, visiškai nežiūrint į priklausomumą partijai.

(Dirva, nr. 35, 1991.IX.19)

APIE UNIVERSITETUS, LIETUVOS SKUDURININKUS IR IŠEIVIJOS TRUMPAREGIUS VEIKĖJUS

Buvęs Vilniaus Universiteto rektorius Jonas Kubilius šitaip atsakė į Tėviškės žiburių (nr. 42, 1991.X.15) klausimus:

Naujų universitetų steigimas nebuvo apgalvotas. Praktiškai jie buvo steigiami mitinguose. Paveldėjome neracionalų aukštųjų mokyklų tinklą. Užuoat steigus naujus universitetus, reiktų pirmausia jį pertvarkyti. Stiprinti esamas aukštąsias mokyklas. Išlaikyti tiek daug universitetų valstybė nepajėgs. Neužtenka surasti daržinę, prie jos prikalti iškabą, suvaryti būrį asistentų ir studentų. Iš to universitetas dar neatsiras. Sukurti naujam universitetui reikia labai daug lėšų ir laiko. O diplomų fabrikų jau ir taip pakankamai turime.(...)

– Išeivija gerai papildė mūsų veiklą. Ji darė tai, ko mes negalėjome daryti. Ji mus palaikė ir pati darė, ką galėjo, kad Lietuvos vardas nebūtų ištrintas iš pasaulio žemėlapių ir žmonių atminties. Reikia stebėtis daugybės žmonių patriotizmu, pasišventimu. O šandien išeivija galėtų padėti mums savo ryšiais užsienio šalyse. Padėti savo sukauptomis lėšomis, įsijungdama į ekonomiką. Ir nesiduoti atvykstantiems iš Lietuvos skudurininkams save apiplėšti.(...)

Man rodos, kad ir mes šį tą galime padaryti. Juk ir anksčiau darėme. Vilniaus universitetas stengėsi palengvinti bendradarbiavimą. Tam buvo organizuojami ir lituanistiniai kursai. Tomis sąlygomis tai nebuvo trivialu. Kiek kartų saugumiečiai mėgino juos uždaryti, o vienu metu jiems buvo pasisekė tai padaryti. Nepatiko jie ir kai kuriems trumparegiams išeivijos veikėjams. Manau, kad šiandien mūsų pagrindinis uždavinys padėti išeivijai išlikti nenutautusiai.

LIETUVOS SIMFONINIS ORKESTRAS PARYŽIUJE

Lietuvos simfoninis orkestras rugsėjo 22 d. Paryžiuje surengė du koncertus Černobylio aukoms. Abu koncertai įvyko tą pačią dieną, sekmadienį, 15 ir 21 valandą Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacijos (UNESCO) centro Paryžiuje patalpose. Ši organizacija, kartu su Baltarusijos, Ukrainos ir Sovietų

Sąjungos vyriausybėmis, paskelbė vadinamą Černobylio programą ir jos rėmuose organizuoja įvairius renginius, kurių metų surinktos lėšos skiriamos nukentėjusiems Černobylio katastrofos metu – ypač vaikams. Lietuvos simfoninis orkestras ryžosi prisidėti prie šios programos ir dalyvavimu joje paliudyti, kaip pažymėjo pianistė Mūza Rubackytė, kad lietuviai trokšta padėti kaimyninėms tautoms, savo kultūriniu indėliu prisidėti prie Europos humanitarinių projektų įgyvendinimo.

(Europos lietuvis, nr. 37, 1991.X.4)

NUOSAVYBĖ TURI BŪTI GRAŽINAMA SAVININKAMS

Apkarpymas „nacionalizuoto“ turto grąžinimo Lietuvoje tikrai tenai gyvenantiems piliečiams neracionalus galvojimas. Gerai žinome kad plačiame pasaulyje gyveną kitataučiai – ar tai žydai, vokiečiai, lenkai ir kt. – neatsisakys pretenzijų į savo turėtą turtą, ir jų valdžios legaliu bei teisiniu spaudimu privers Lietuvą tą nuosavybę jiems sugrąžinti. Vienintėliai, kurie liks nuskrastiauti, bus užsienyje gyveną lietuviai. Bus tie, iš kurių Lietuvos valdžia ir gyventojai tiek daug tikisi paramos. Užsienio lietuviai bus paskutiniai, kurie gaus nubirėjusius trupinėlius!

Taigi, labai aišku – atiduokite legaliems savininkams bei jų įpėdinams viską kas nelegaliai buvo iš jų atimta (t.y., pavogta). Kur dabar tie savininkai gyvena – nesvarbu; kurios valstybės piliečiai jie dabar yra – nesvarbu. Svarbu kad jie buvo tos žemės ar namų savininkai, kada tos nuosavybės iš jų buvo nelegaliai atimtos.

(Vytautas J. Šliūpas, Dirva, nr. 37, 1991.X.3)

KRIŠNOS PASEKĖJAI VILNIUJE

Nors Vilniuje Krišnos pasekėjų yra tik apie 50, tačiau jų veikla yra labai pastebima. Kiekvieną dieną Gedimino prospekte pardavinėjamos jų knygos, mėnesinis laikraštukas „Hare Krišna“ ir dažnai rengiamos demonstracijos. Trumpai nusikirpę galvos plaukus ir baltai išsidažę nosis, mušdami būbnelius bei cimbulus dainuoja: „Hare Krišna, Hare Rama, Hare Hare“. Reikia pripažinti, kad lietuviškieji Krišnos pasekėjai daug garsiau, energingiau ir damiau dainuoja, negu jų Toronto bendraminčiai.

(Tėviškės žiburiai, nr. 41, 1991.X.8)

MIRŠTA KULTŪROS ŽURNALAS

Draugo (1991 m. rugsėjo 26 d.) paskutiniame puslapyje, „Iš arti ir toli“ skyriuje, paskelbta tokia žinutė:

– „Aidai“ kultūros žurnalas, kuri paskutinių metų redagavo kun. L. Andriekus, OFM, leido pranciškonai, nuo Naujų metų perkeliamas į Lietuvą ir sujungiamas su „Naujuoju Židiniu“. „Aidų“ skaitytojai galės užsisakyti, jiems bus siuntinėjamas „Naujasis Židinys“, kaip iki šiol „Aidai“.

Taip skelbiamas katalikiškos krypties kultūros žurnalo, ėjusio nuo 1947 m. nekrologas. Šito Aidai gal ir nenusipelnė. Gal reikėjo tai padaryti vienintelio išeivijos dienraščio kultūriniame priede, paminint žurnalo nueitą kelią, o ne dienraščio pletkų skyriuje.

Ne paslaptis, kad pereitą dešimtmetį desperatiškai buvo ieškoma Aidams naujo redaktoriaus, kuris atšviežintų žurnalo turinį, surastų naujos medžiagos ir bendra-

darbių. Nuostabą kelia tai, kad to nesugebėjo padaryti išeivijos gausiausia, įtakingiausia ir turtingiausia grupė. Per dešimtmečius Ateitininkų organizacijos ir lituanistinių mokyklų ruošiami kadrai nesugebėjo parengti nei vieno kultūros žurnalo redaktoriaus. Gal ką nors darėme ne taip?

PAS KĄ NAKVOJO PRAPUOLENIS ?

Emigrantiška komedija tęsiasi toliau: buvę veikėjai ginčijasi kas buvo pirmas, kuriam priklauso daugiau garbės ir ordinarai už nuopelnus. Štai Adolfas Damušis Tėviškės žiburiams (1991.X.1) rašytame laiške „Atsiminimai ir faktai“ sako:

Iškilo abejonė ryšium su Pilypo Naručio tvirtinimu, esą mano paruoštame tekste paskelbta „netiesa“: Leonas Prapuolenis karo pradžios naktį birželio 21, šeštadienį, nakvojęs mūsų šeimoje, Sasnausko gt. (tarp Ukmergės plento ir Petro Vileišio aikštės).

Šiai tiesai patvirtinti siunčiu atspaudą iš žurnalo „Į laisvę“ 1961 m. nr. Ten L. Prapuolenis savo atsiminimuose mano paskelbtą faktą patvirtina.

Panašiai galiu paneigti ir kitas P. Naručio „netiesas“. Dr. K. Ambrozaitis prieš sukilimą ir sukilimo metu su Vytauto Stokiu vadovavo aktyvistų būriui Vilijampolėje ir štabe ėjo svarbias pareigas. Jis buvo vienas aktyviausių štabo narių.

Visa tai esu išdėstęs ir P. Naručiu. Pasiunčiau ir jam L. Prapuolenio atsiminimų atspaudą.

Vietoj ginčijusis pas kurį nakvojo L. Prapuolenis, gal A. Damušiu ir P. Naručiu geriau vertėtų pamąstyti kodėl L. Prapuolenis anuomet šlovino „Didžiąją Vokietiją“ ir jos „Vadą Adolfą Hitlerį“. (Žiūr. rėmuose „Viskas Lietuvai“, Lietuvių Aktyvistų Fronto Štabo viršininko įgaliotas Leonas Prapuolenis).

LAISVĖ AR PRIEVARTA

Praeitame Aklračių numeryje rašėme apie katalikų vyskupų pastangas neleisti protestantams menonitams steigti Panevėžyje savo kolegijos. Tuomet nežinojome, kaip į šias netolerancijos apraiškas reaguos demokratinuose kraštuose gyvenantieji išeivijos katalikai. Dabar jau pasirodė pirmieji ženklai, rodantys, kad demokratinė patirtis kol kas nusileidžia bažnytinei drausmei. Laiškuose lietuviams (1991 m. nr. 7) jėzuitas kun. J. Vaišnys rašo:

Nors dabar viešų kovotojų prieš religiją nėra, bet daugelis žmonių, net ir valdžios viršūnėse ir parlamente, yra nuo religijos nutolę, atšalę, agnostikai, laisvamaniai. Būtinai reikalinga intensyvi katekizacija, bet dar nėra pakankamai tinkamų katekistų. Kunigų šiam darbui neužtenka. Didelį rūpestį kelia, kad tokia padėtimi pasinaudoja Amerikos ir kitų kraštų sektantai, norėdami į savo tinklą sugauti drumstame vandenyje apsvaigintų žuvų. Daug vilčių dedama į mokyklas, bet daugelis tų, kurie nustato mokyklų programas, vis nesiryžta ir bijosi įvesti privalomą tikybos ir doros dėstymą. Kai kurie linksta įvesti privalomą doros dėstymą, bet ne religijos. Bet ar galima suprasti dorą, visiškai atsietą nuo religijos?

Kad demokratijoje privalomi žodio, minties ir sąžinės principai turi užtikrinti ir kitatikių, netikinčiųjų ar abejojančiųjų pilietines teises, pastabų kol kas save katalikiška laikančioje spaudoje nepastebėjome.

Vyt. Gedrimas

Šią temą man pasiūlė konferencijos rengėjai. Pirmąsyk ją perskaitęs gerokai nustebau. Neregiu lietuvių literatūroje ypatingo moralinio šauksmo, juo labiau privatizacijos. Tad išsigandau, kad teks kalbėti apie literatūros padėtį tarp dviejų neegzistuojančių dalykų. Ačiū Dievui, pasirodė, kad temos pavadinimas yra daugiau formalus, kad turiu teisę kalbėti daugmaž ką noriu – svarbu tik kalbėti apie literatūros šiandieną.

Taip ir padarysiu.

Nėra literatūros be rašytojo. Todėl stengsiuosi neatskirti tų dviejų dalykų: kalbėdamas apie literatūrą, turėsiu galvoje rašytoją, o kalbėdamas apie rašytoją, visą laiką žinosiu, jog sykiu šneku apie literatūrą.

Ilgokai galvojau, kaip pašnekėjus įdomiau, kad niekam nebūtų nuobodu. Galiausiai pasirinkau savotiško televizijos serijalo formą. Tad mano pranešimo panaštė galėtų būti tokia: „Keturi serijos iš lietuvių rašytojų gyvenimo“.

Norint kiek geriau suvokti mūsų šiandieninę padėtį, neišvengiamai teks atsigręžti atgal. Taigi

PIRMOJI SERIJA: cenzūrinis realizmas ir cenzūriškasis rašytojas.

Ši serija apimtų laikotarpį maždaug nuo 1980 metų iki 1988 – ligi cenzūros panaikinimo.

Dar visai neseniai lietuvių rašytojai atlikdavo gausybę nebūdingų grynam rašytojui funkcijų. Visuomenės akyse rašytojas buvo tarsi daugybės profesijų žmogus. Ir savo knygoje, ir susitikimuose su žmonėmis rašytojai kalbėdavo apie pačius įvairiausius dalykus, nes kaip tik to iš jų ir buvo laukiama. Jie užsiimdavo sociologija giliau už tuometinius sociologus. Politologų išvis nebuvo, tad jų funkciją irgi perėmė rašytojai. Be to, rašytojai buvo šventikai ir nuodėmklausiai, pedagogai ir psichologai. Kartais toji visažinystė buvo netgi kiek komiška. Daugybėje literatūros vakarų apie literatūrą suvis nebūdavo kalbama. Tačiau būdavo itin daug šnekama visomis kitomis temomis. Rašytojų knygos – ir poezija, ir proza – neretai būdavo perkamos ne dėl meninių vertybių, o vien tikintis jose rasti aštrių socialinių ar politinių pasisakymų. Rašytojas visuomenės akyse buvo kur kas svarbesnis žmogus nei šiaip rašytojas.

Kad buvo kaip tik taip, žinojome ir anksčiau, bet lyginant su šiandiena tas ypač ryškiai matyti.

Toji situacija nebuvo atsitiktinė, o kaip tik labai logiška. Lietuvoje veikė cenzūrinio realizmo sistema. Šis terminas nėra visų priimtas, tad prie jo kiek apsistosiu. Anų laikų literatūrinis metodas dažniausia vadinamas socialistiniu realizmu. Tačiau jame nėra nė lašo socializmo ir nė menkiausio krislelio realizmo. Užtat yra labai aiški ir labai reali visagalės cenzūros sistema. Todėl ir siūlau vadinti tą literatūros metodą cenzūriniu realizmu. Kas nori, gali vadinti kitaip, bet aš pripažįstu tik šį vardą. Cenzūrinio realizmo sistema veikė labai dėsningai. Drausdama rašyti visą teisybę apie žmogų ir pasaulį, kartu rašytojams leisdavo šiek tiek daugiau negu kitiems. Egzistavo lyg ir slaptas susitarimas tarp valdžios ir literatūros. Rašytojams buvo įteigta maždaug tokia mintis: jums negalima rašyti visko, ką norėtumėt, tačiau šį tą jums vis dėlto leisime – jei ne parašyti knygoje, tai bent pasakyti kokiame literatūros vakare ar išdėstyti laikraščio straipsnyje. Ši slapta niekieno nepasirašyta sutartis veikė labai aiškiai. Vieni rašytojai pakluso jai sąmoningai. Kiti naiviai įsivaizdavo, kad jai nepaklūsta. Tačiau tokie įsivaizdavimai bemat žlugdavo, jei tik kuris rašytojas pažeisdavo kokią cenzūrinio realizmo *tabu*. Iškart paaiškėdavo, kad gali šnekėti anaipol ne viską, ką norėtų. Prasidėdavo persekiojimai, bausmės, kartais net išstūmimai iš literatūros.

Tačiau jei veikdavai atsargiai, kartais pavykdavo

LIETUVIŲ LITERATŪRA TARP MORALINIO ŠAUKSMO IR PRIVATIZACIJOS

(Paskaita 1991 m. Santaros-Šviesos suvažiavime)

ši tą pasakyti. Iš esmės, cenzūrinio realizmo pasaulyje rašytojai žaidė įdomius žaidimus su cenzoriais, bandydami nuo jų pasislėpti, įmantriai užmaskuoti savo mintis. O skaitytojai stengėsi rasti potekstėje, tarp eilučių, tokias mintis, kokias norėjo rasti. Rašytojai buvo smarkiai valdžios spaudžiami, bet jei neperžengė tam tikrų slaptų ribų, dėkojant už tai, jiems vis dėlto buvo leidžiama pasakyti daugiau, negu kam kitam.

Tokie buvo esminiai cenzūrinio realizmo epochos literatūros bruožai. Tačiau buvo ir dar pora, kuriuos norėčiau paminėti.

Vienas nemalonesnių, nors ir objektyviai susiklosčiusių bruožų, buvo lietuvių literatūros uždarymas. Turiu galvoje nusistatymą šnekėti ne pasauliui, o tik sau patiems. Iš dalies tokia nuostata radosi dėl agrarinio mentaliteto, nelemto lietuviško uždarymo – to, ką įvairūs kalbėtojai šioje konferencijoje vadino mažos tautos sindromu, baudžiauninko psichologija ir panašiai. O iš dalies reikalus gadino liūdnokos objektyvios sąlygos. Lietuvių rašytojų knygoms buvo be galo sunku ištrūkti į platesnį pasaulį. Iš esmės vienintelis platesnis kelias ėjo per buvusias soclagerio šalis. O šių šalių vertėjai versdavo lietuvius kaip Sovietų Sąjungos rašytojus, dažniausiai ne iš originalo, o iš maskvietišku rusiškų vertimų. Savo ruožtu Maskvoje į rusų kalbą buvo verčiami anaipol ne geriausi lietuvių rašytojai, o tik tie, kurių rašiniai atitikdavo rusiškos, kiek griežtesnės cenzūros reikalavimus. Ištrūkti į pasaulį buvo veik neįmanoma. Tad ir atsirado nuostata, kad reikia užsisklęsti ir rašyti vien sau patiems. Lietuvių literatūrą labai menkai įtakojo europiniai literatūros procesai. Ji nesistengė sugerti pasaulio literatūros ir permąstyti ją savitai, kaip tą savo laiką padarė Lotynų Amerikos rašytojai. Tiesiog buvo sėdima kalėjimo kameroje, ant grindų buvo gerai matyti grotų šešėlis, ant to šešėlio buvo kuriami kryžiažodžiai bei galvosūkių, o skaitytojai su malonumu juos sprendavo.

Šitai atnešė ir dar vieną blogybę. Kai tau draudžiama aprašyti tikrą pasaulį tikrais žodžiais, nejučia pradedi ieškoti netikrų, fiktyvių žodžių. Šitai pirmiausia nužudoma kalba. Ne ta prasme, kad pasidaro gramatiškai netaisyklinga ar stokoja vaizdingų žodžių. Vaizdingų žodžių ir gražios kalbos lietuvių literatūroje kaip tik nestigo. Tačiau tie žodžiai aprašinėjo labai mažą ir ne pačią svarbiausią žmogiškojo pasaulio dalį. Atsirado gausybė labai gražaus šnekėjimo apie visiškas smulkmenas, nutylint esmingus dalykus. Kalba pasidarė netikra ir apgaulinga. Ji ėmė slėpti tikrąjį pasaulį, iškeldama viršun fikciją. O tai labai pavojingas dalykas. Mūsų kalba pati įtakoja pasaulį. Jeigu kalba tampa apgaulinga, ji pradeda gadinti ir griauti patį pasaulį. Cenzūros prievarta uždėti akiniai terodė gal kokią dešimtį nuošimčių viso pasaulio, kiti devyniasdešimt nuošimčių buvo piktybiškai nuslėpti.

Negana to, kad pasaulį gadino ir griovė pati sistema, rašytojai irgi šiek tiek prisidėjo prie tos destruktijos. Jie sukūrė apgaulingą, fiktyvią kalbą, kuri slėpė esminius pasaulio bruožus, pabrėždama nesvarbius ir visai neesmingus. Tokį tad galima nutapyti cenzūrinio realizmo literatūros peizažą.

Reziumuojau:

Cenzūrinis realizmas, padedamas ir pačių rašytojų,

sugriovė kalbą, tiksliai atspindinčia pasaulį, pakeitė ją apgaulinga pseudokalba. Lietuvių literatūra užsisklėdė, desperatiškai pasidavė, taip ir nepajėgusi nors nosį kyštelėti į platesnį pasaulį.

Tačiau toji mirusi epocha padarė rašytojams ir vieną keistoką paslaugą. Anuomet visuomenės požiūris į rašytoją buvo netgi geresnis, nei tie rašytojai nusipelnė. Jie buvo laikomi kone visažiniais, jais buvo pasitikima ir pasikliaujama. Doriausi rašytojai stengėsi tą panaudoti geram ir sugebėjo įvairiais būdais išsakyti nemažą politologinių, sociologinių ar istorinių minčių, kurių niekas kitas garsiai pareikšti neįstengė.

Maždaug tokioje situacijoje ir prasidėjo

ANTROJI SERIJA: politiniai pakitimai ir laisvėjimo pradžia: ar rašytojas turi rašyti?

Ši serija praūžė gan greit: ji apima laiko tarpą nuo 1988 iki 1990 metų. Antroji serija kiek linksmesnė, joje yra ir balagano, ir farso elementų. Kas juokingiausia, čia maža tegali pašnekėti apie pačią literatūrą. Laisvėjimo epochoje profesionali literatūra veik nebuvo rašoma. Dar daugiau – buvo viešai klausama: ar rašytojas apskritai beturi rašyti? Tačiau apie tai kiek vėliau. Pirmiausia vis dėlto apie literatūrą.

Buvo lyg ir galima viltis, kad Lietuvą užplūs vadinamoji stalčių literatūra: kūriniai, rašyti ne pagal cenzūrinio realizmo taisykles ir dėl suprantamų priežasčių ligtol slėpti. Deja, taip neatsitiko. Žinoma, kiekvienas rado savo stalčiuje porą apsakymų ar dešimtį eilėraščių. Išėjo ir keletas anksčiau cenzūros sustabdytų romanų. Tačiau visa ši kūryba iš esmės niekuo nesiskyrė nuo laisvai skelbtų tų pačių autorių kūrinių. Ji ir tebuvo draudžiama dėl sunkiai paaiškinamų priežasčių – tarkim, dėl asmeninio kokio aukšto cenzoriaus kaprizo. Šie anksčiau neskelbti kūriniai iš esmės pritapo prie visos cenzūrinio realizmo sistemos, pažeidė ją nebent koku nors neesminiu aspektu.

O kūrinių, esmingai negalėjusių pasirodyti ankstesniais laikais, teišėjo vos pora. Ne, Lietuvos rašytojai nelaike stalčiuose slaptos kūrybos, radikalai besiskiriančios nuo tos, kuri buvo cenzūros aprobuota. Čia juos visom prasmėm pralenkė tremtiniai bei lagerių kaliniai, kurių prisiminimų iš stalčių buvo ištraukta begalės.

Šis faktas, savaime suprantama, privertė rašytojus gintis. Buvo gan daug įrodinėjama, kad tik šitai jie ir turėję elgtis, tačiau realesnių argumentų tebuvo pateikta du.

Pirmasis: jei rašytojai būtų rašę kas cenzūros uždrausta, būtų patekę į lagerius, o nuo to lietuvių kultūrai būtų tik blogiau. Šis teiginys, regis, suvis neko- rektiškas. Niekas iš rašytojų ir nereikalavo lakstyti su parašytais kūriniais gatvėmis, skelbtis savo drąsa į dešinę ir į kairę ir tokiu būdu pražūti. Tiesiog reikėjo tuos kūrinius parašyti. O kad jie nebuvo parašyti, tas terodo, kad rašytojai nė kiek netikėjo, kad sistema gali keistis. Taip pat rodo jų neblogą moralinį prisitaikymą prie cenzūrinio realizmo sistemos.

Antrasis argumentas kiek rimtesnis, jį sunkiau ir nuneigti. Jo esmė tokia: lietuvių rašytojai nieko neslapstė stalčiuose todėl, kad sugebėjo nepaprastai gudriai ir išmintingai viską pasakyti net cenzūros priežiūroje. Tuo iš esmės teigiama, kad net pro cenzūros už-

dėtus akinius, kurie terodė dešimtį nuošimčių pasaulio, jie sugebėjo pamatyti visą Visatą ir net daugiau, kad tiesiog nesinorėjo nė dirselėti į likusius devyniasdešimtį nuošimčių. Nesinorėjo ir tiek. Nebuvo jokio reikalo. Šis argumentas įteisina tą apgaulingą kalbą, apie kurią jau šnekėjau, ir melagingą meninį pasaulį kaip vienintelius įmanomus. O labai parasta loginė išvada išeina tokia: jeigu cenzūrinio realizmo sąlygomis galėjai pasakyti ir parašyti visui viską, vadinasi, reikia ir palikti cenzūrinio realizmo sistemą. Laisvos rinkos sąlygomis ne visad gali pasakyti absoliučiai viską.

Taigi literatūros bumo Lietuvoje neatsitiko. Tačiau šauniai nužė politikos bumas.

Manau, Lietuvos rašytojai neatliko savo tiesioginės pareigos – neparašė į stalčius tų knygų, kurias galėjo ir privalėjo parašyti. Bet žmonių požiūris į juos atgimimo pradžioje liko daug kuo toks pat, kaip ir anksčiau. Į juos ir toliau buvo žiūrima kaip į kone visažinius, pirmiausia jiems buvo užduodami klausimai, pirmiausia jais buvo pasikliaujama. Nemaža rašytojų dalis iš esmės virto politikais.

Iškart pasakysiu, kad geri rašytojai jau senokai tos duonos atsivalgė ir grįžo į savo profesiją.

Tačiau kol kas rodau jums antrąją seriją. Taigi Lietuvoje pasklido teorija, teigianti, kad pereinamuoju laikotarpiu menininkai turi atsisakyti savo menų. Nors kodėl kaip tik menininkai, pirmiausia rašytojai, niekas nesiėmė paaiškinti. Niekas nesiūlė chirurgams palikti ligonius prapjautais pilvais ir visiems kaip vienam atiduoti politikai. Niekas nesiūlė inžinieriams išjungti visas mašinas ir visiems kaip vienam imtis politikos. Niekam nešovė į galvą paskelbti, kad basiuviai nebeturi siūti batų, o vien politikuoti. Rašytojams tatau buvo ne tik siūloma – iš jų buvo veik reikalaujama mesti rašius ir tapti politikais. Manau, čia veikė senasis stereotipas: menininkai, o pirmiausia rašytojai, viską išmano. Vadinasi, jie labiausia tinkami politikuoti. Šis absurdiškas, iš senų laikų atėjęs įsitikinimas, sutvėrė nemažą juokingų dalykų. Po Lietuvą kaip šmėkla klaidžiojo įsitikinimas, kad menininkai išties nebeturi kurti. Rašytojo prisipažinimas, kad užsispyręs rašo knygą, buvo laikomas beveik nepadoriu.

Manau, jog taip pasireiškė socializmo gan smarkiai išpraustas žmonėms į galvas neprofesionalumo sindromas. Rašytojai, kaip bandžiau parodyti, ne itin šauniai įvykdė savo profesinę pareigą. Tuomet jie šoko narsiai daryti, kas jų profesijai nepriklauso, o visi buvo tuo be galo patenkinti. Be to, manyčiau, kad rašytojus politikoje pavojinga pernelyg aukštai ir giliai išileisti. Vienintelis sėkmingai prezidentavęs rašytojas buvo, be rods, Kolumbijoje. Užtat diktatorių ar šiaip sužlugdžiusių savo šalį buvo ne vienas. Bandyčiau šitai argumentuoti tokiu samprotavimu. Rašytojai pernelyg pripranta elgtis su knygų personažais kaip tinkami, o personažai jų klausio. Kokį personažą parašei, toks ir yra. Tad rašytojai pamažu įtiki, kad šitaip galima elgtis ir su realiu pasauliu, realiais žmonėmis. Tokie rašytojai tiesiog bando parašyti savo politiką kaip romaną. Todėl kai žmonės jų neklausio kaip bevaliai personažai, labai greit tampa diktatoriais.

Ačiū Dievui, Lietuvai rašytojų diktatorystė kol kas negresia. Didžiuma rašytojų, aštriai užsiangažavusių politikoje, gan greit tokia veikla nusivylė. Jie vėl tapo rašytojais. Vieni tyliai ir nepastebimai, kiti su garsiomis deklaracijomis. Buvo ir tikrai komiškų elementų, perdėtų ambicijų žlugimo ir piktų politinių rietenų. Bet pagaliau grįžo *status quo*.

Šitaip ir prasideda

TREČIOJI SERIJA: laisvės kančios ir socialistinis

mentalitetas.

Ši serija rodo mūsų šiandienos gyvenimą.

Dalis rašytojų vis dėlto paliko savo profesiją, tapo politikais bei ideologais. Pirmieji tikisi tapti garsiais valstybės veikėjais. Antrieji geriausiu atveju – vietinio masto suslovais. Ypač mane stulbina pastarieji. Tai dažniausia žmonės, smarkokai nukentėję nuo ankstesniųjų ideologų, rodos, tikrai turintys suvokti, jog ideologinis diktatas nėra geras dalykas. Keista, tačiau dabar jie ideologiškai siautėja netgi smarkiau, negu anksčiau komunistai. Jeigu anie buvo viso labo šuneliai, naujieji ideologai – stačiai buldogai. Bet jų nedaug, jų pasitraukimas įtakos literatūrai padaryti negalės. Aktyviai rašanti rašytojų dauguma vėl grįžo prie savo rašomųjų stalų ir, manau, giliai susimąstė. Jiems iškart kilo galybė naujų problemų. Tas problemas suskirstysiu į tris grupes: filosofinės, psichologinės ir socialinės.

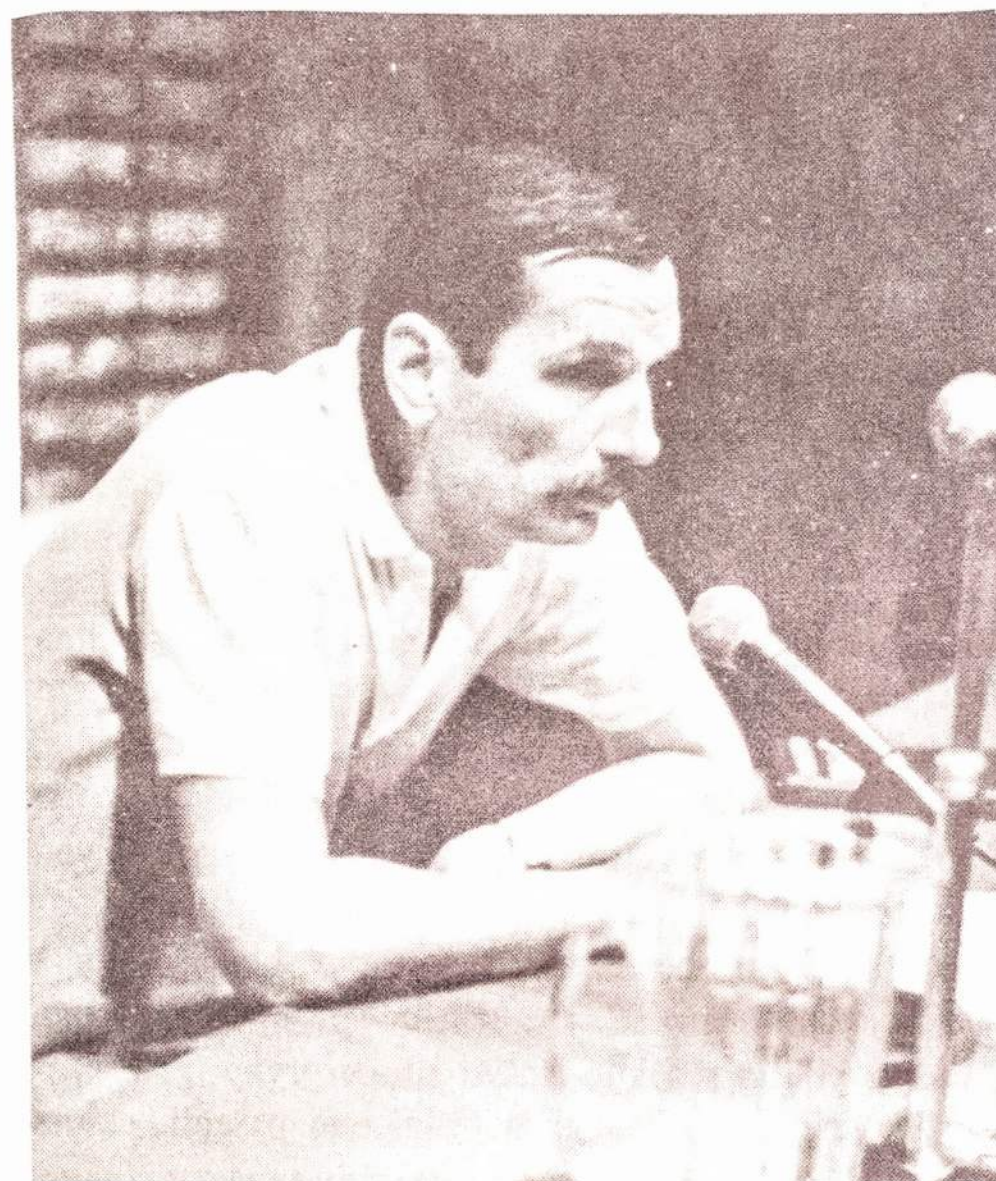
Pagrindinė filosofinė naujos būties problema – laisvės problema. Jau bandžiau apie ją kalbėti praeitų metų gale vykusiame rašytojų suvažiavime. Paaiškėjo, kad didžiuma rašytojų ne itin trokšta laisvės. Tą nesunku paaiškinti. Pernelyg jau smarkus lūžis įvyko jų gyvenime, todėl jiems baisoka. Prisiminkime, kad cenzūrinio realizmo epochoje rašytojai iš esmės buvo valstybės tarnautojai. Jie tiekė valstybei savo rašinius, o valstybė mokėjo jiems algas. Algos dydis priklausė nuo nuopelnų tai valstybei. Ne nuo kūrinų vertės. Ne nuo išpirktų knygų skaičiaus. Viskas veikė pagal griežtą schemą. Tai buvo nemaloni, tačiau aiški schema. Rašytojų smegenys įprato prie tos schemas. Jos nebenori laisvės plačiąja metafizine prasme. Tai susiję su socialistiniu mentalitetu. Taip iš esmės filosofinė problema virsta psichologine ir socialine. Apie tai vėliau.

Pirmiausia – apie moralinio šauksmo, moralinės pareigos ir to socialistinio mentaliteto priešpriešą. Moralinė rašytojo pareiga – gerai rašyti. Išties gerai rašyti galima tik būnant išties laisvam. Bet jei esi laisvas, iš niekur negali laukti garantuotos apsaugos. Kartu su laisve eina ir nesaugumo jausmas, tam tikra baimė. Laisvo šaulio gyvenimas priklauso tik nuo jo laimikio. Grįžęs namo tuščiomis rankomis, neris gerosios valstybės pasiūlytos vakarienės. Laisvai šaudant tatau neišmanoma.

Tai šit – drįsčiau teigti, kad lietuvių rašytojus banguina laisvė. Giliai įsiėdęs socialistinis mentalitetas šnabžda, kad geriau jau be laisvės, bet saugiai ir užtikrintai. Čia vėlgi nuo filosofijų nusileiskim ant žemės. Be laisvės dabar reikėtų: su nauja cenzūra, naujos valstybės globojamam, kad tik saugiai ir užtikrintai.

Tokių požiūrį, tokią situaciją norėčiau pabrėžti pirmiausia. Tokio požiūrio poveikis pačiai literatūrai akivaizdus. Tatau reikėtų rašymą naujos ideologijos nustatytose rėmuose. Reikėtų sukūrimą naujoviškos apgaulingos kalbos, deformuojančios pasaulį, rodančios ne jį, o tik fikciją. Reikėtų naujovišką, grynai tautinį lietuvių literatūros uždaramą. Tatau reikėtų grįžimą prie visų cenzūrinio realizmo blogybių, tegu ir kitokiu pavidalu. Literatūra vėl žaistų žaidimus, neatspindėdama pasaulio totaliai, visa įvairove. Būtų sukurta – beje, jau skubiai kuriama – nauja apgaulinga kalba. Lietuvių literatūra vėl liktų už europinės literatūros ribų, niekam neįdomi ir niekam nereikalinga. Ne itin džiugios perspektyvos. Ir visos jos kyla iš laisvės bijojimo.

Nežinau, ar literatūra turi vidinių jėgų išties išsilaisvinti. O jei turi, nežinau, kiek prisieis laukti to išsilaisvinimo. Tačiau tikrai norėtusi jo sulaukti. Gal tam turėtų įtakos nors vieno kito lietuvių rašytojo prisipažinimas pasaulyje. Tik ne formalus, politinis ir vienadienis, o tikras – už literatūrinius nuopelnus. Gal reikia palūkėti, kol paaugs tie, kurie pradėjo rašyti vakar,

Ričardas Gavelis yra parašęs romaną, Lietuvoje virtusį „bestselleri‘iu“ – Vilniaus pokerį. Šiais metais „Vaga“ išleido jo naują romaną Jauno žmogaus memuarai. V. Zalatoriaus nuotraukoje R. Gavelis šių metų Santaros-Šviesos suvažiavime Lemonte.

pradedą šiandien. Gal jiems pasiseks – žinoma, jeigu jie bus nauji žmonės: be laisvės bijojimo, be socialistinio mentaliteto, be lietuviško užsisklendimo, gebantys kurti tikrą, visą pasaulį atspindinčią kalbą.

Bet grįžkime prie šiandienos rašytojo, kuris vėl sėdi prie darbo stalo ir kuria šiandienos literatūrą. Be tojo laisvės bijojimo, jį užplūdo ištisos marios nelauktų problemų. Jis pamatė, kad žmonių požiūris į jį smarkiai pakito. Anksčiau jis buvo laikomas visažiniu mokytoju. Vėliau – politiniu lyderiu, vedančiu tautą. Dabar į jį žiūrima kaip į labai įtartą tipą. Žmonės nebelabai žino, ko iš tokio laukti, kaip jį vertinti. Tas funkcijas, kurios grynai rašytojui nebūdingos, iš jo šauniai perėmė kiti. Politologija užsiima politologai, o socialiniais dalykais – sociologai. Gali laisvai veikti ir pedagogai, ir šventikai. Anksčiau apžiojusi labai daug, šiandien literatūra turi apsivalyti ir tapti išties literatūra. O tai anaipol nėra lengva. Rašytojas prarado savo išskirtinumą, o rasti naują sau vietą nebus lengva. Nebegali rašyti romano, kurio vienintelis privalumas – slapotos spygos socialistinei valdžiai. Dabar socialistinę valdžią kritikuoja kas netingi. Naują valdžią taip pat. Nebegali joti tautinės idėjos žirgu. Tautinių idėjų aplinkui tiek, kad jos jau pradeda įgrįsti, nes virsta nauja totaline ideologija. Nebegali melodinga, daugžodiška kalba rašyti apie gyvenimo ir jausmų smulkmenas. Anksčiau tokia literatūra daugeliui skaitytojų buvo vienintelė priebėga. O dabar užsiėmimų visiems atsirado tiek, kad literatūra apskritai atsidūrė visiškuose gyvenimo pakraščiuose.

Tai nelinksma mūsų šiandienos rūpestis: žmonės skaito vis mažiau ir mažiau knygų. Palikime ramybėje detektyvus, fantastikas, hororus ir kitokius, kaip sakoma, troleibusų skaitinius. Juose nėra nieko blogo, jie turi egzistuoti. Tačiau kalbame apie literatūrą. Taigi – žmonės skaito vis mažiau ir mažiau. Literatūros statusas visiškai pakito. Anksčiau vien joje buvo galima rasti krislę tiesos. Anksčiau vien ji teikdavo nusiramino ir paguodos. Dabar pražuvo tasai „vien“, tas literatūros išskirtinumas. Rašytojui reikia pradėti lyg ir tuščioje

(tęsinys sekančiame psl)

LIETUVIŲ ...

(atkelta iš 5-to psl.)

vietoje. Reikia sukurti naują literatūrą, o paskui ieškoti jai vietos, įtikinti žmones, kad ją tikrai verta skaityti. O galbūt reikia pirma rasti naujoviškai literatūrai vietą žmonių sąmonėje, o paskui jau kurti tokią, kad tiktų į tą vietą.

O kurti, rašyti psichologiškai ir fiziškai vis sunkiau. Mūsų pasaulis pasidarė jau permelyg įvairus. Kasdien nutinka tai, kas gali lemti mūsų gyvenimą dešimtmečiams. Kasdien nuo baimės ir siaubo grįžtam prie palengvėjimo, o paskui vėl prie baimės ir siaubo. Aš pats kasdien perskaitau daugiau laikraščių, negu anksčiau per metus. Prie TV, kur anksčiau prieidavau tik per krepšinio varžybas, dabar prasėdžiu ištisas valandas. Toks dabar mūsų gyvenimas, bet jis sukelia galvoje tokių sumaištį, kad gali meilės eilėraštyje staiga įrašyti politinį šūkį. Rašyti sunku grynai psichologiškai, negali susikaupti, atitrūkti nuo pasaulio, kuris kasdien verčiasi kūlio. Aš pats patiriu tuos sunkumus, bet dar sugebu atkakliai šį tą skreberti. Daug rašytojų suvis nebegali dirbti. O čia reikia kurti visiškai naują literatūrą. Tiesa, turiu su viltimi pasakyti, kad pirmieji galimos naujos literatūros daigai vis dėlto pasirodė. Kol kas čia pirmauja poetai. Bent pora iš jų neseniai perskaitė ar paskelbė eilėraščių, kurie negalėjo būti parašyti anksčiau. paprasčiausiai nebuvo jokio poreikio tokius parašyti. Tai kažkas iš esmės nauja. Tai nebe ankstesni užslaptinti, sklidini poteksčių paaimanavimai. Tai nebe persilaužimo laikotarpio tautiniai atsivėrimai. Sunku pasakyti, kas tai, tačiau tai kažkas iš esmės nauja.

Sakyčiau, šiandien tai tampa vienu svarbiausių vertinimo kriterijų – kad tai būtų nauja. Nauja laisvė, naujas mąstymas, nauja literatūros vieta.

Kol kas naujos tik rašytojų gyvenimo sąlygos. Beje, kaip ir visų kitų žmonių. Tačiau rašytojus visi ekonominiai įvykiai palietė itin savotiškai.

Čia reikia kiek paaiškinti mūsų naujos valdžios ekonominę politiką. Ji tikrai keista. Visą jos ekonominę programą galima išreikšti vienu sakiniu: mes čia tuoj itin išmintingai suplanuosim, kaip įvesti neplaninio ūkio sistemą. Nereikia turėti ekonomikos doktorato, kad suprastum, jog tai loginė nesąmonė. Negalima suplanuoti to, kas pagal apibrėžimą nesuplanuojama. Vienas von Hayekas parašė dvidešimt du tomus, įrodydamas, kad tai neįmanoma, o jo mokiniai ir pasekėjai dar kokius du šimtus dvidešimt. Tačiau mūsų valdžia viską planuoja. Ne tik rašytojai, ne tik skaitytojai, bet ir valdžios vyrai bei moterys turi ryškų socialistinį mentalitetą. Ko besiimtų, ką besiskelbtų darysiai – vos imasi darbo, neišvengiamai padaro ką nors socialistiško. Sakyčiau, kuria net ne socializmą, o hipersocializmą. Jie planuoja, skirsto, o pirmiausia, suprantama, atima. Tokia ekonominė politika neaplenkia ir literatūros.

Rašytojų padėtis šia prasme katastrofiška. Valdžios požiūris į juos paradoksalus, labai dvilypis. Viena vertus, valdžia atėmė daug ankstesnių privilegijų. Antra vertus, literatūrai neleidžiama pereiti ir prie rinkos. Hipersocialistinė valstybė žlugdo visas rinkos užuomazgas: konfiskaciniais mokesčiais, totaline biurokratų kontrole, centralizuotu skirstymu. Lietuvos verslininkai bėga ne tik į Vidurio Europą ar Estiją, bet ir į Rusiją. Leidybinė rinka taip pat žlugdoma. Valdžia šventai laikosi Orvelo priesakų. Tad visi mūsų leidėjai yra lygūs, bet kai kurie vis dėlto lygesni. Jie gauna popierių kur kas pigiau, mažiau moka už poligrafines paslaugas. Tad gali pardavinėti knygas pigiau ir turėti pelno. Tai valstybinės leidyklos. O kad mažiau lygūs, privatūs leidėjai nedrįstų uždirbti, net prašydami už savo knygas

brangiau, valstybė uždėjo jiems absurdišką akciją. Dvidešimt procentų. Rašytojas šiandien negali leisti knygos pas mažiau lygų, privatų leidėją, nes negautų jokio honoraro. Visai nesvarbu, koks būtų knygos tiražas, kaip ją pirtų. Tuos dvidešimt procentų, kuriuos galėtų gauti autorius, iš anksto pasigrobė valstybė. Vėl išigali monopolinė valstybinių leidyklų valia. Kad būtų ištis laisvas, turi ne tik laisvai rašyti, bet ir laisvai parduoti, ką parašė. Dabar rašytojas priverstas nešti savo rašinius vėl tik pas tuos lygesniusius, valstybinius leidėjus. O jie kaip norės taip tave ir leis, kiek norės, tiek ir mokės. Niekur nuo jų nepabėgsi. Rašytojas vėl yra verčiamas ne laisvu šauliu, o valstybės tarnautoju su fiksuota alga. Beje, kur kas mažesne, negu anksčiau. Nesuprantu, kam tai reikalinga, ar ilgai Lietuvoje vystysis hipersocializmas. Galiu tik pasakyti, jog tai niekam nenaudinga – pirmiausia rašytojams.

Tokios tokelės Lietuvoje šiandieną.

Režiumuoju: rašytojas Lietuvoje atsidūrė sunkioje padėtyje. Reikia kurti naują literatūrą. Metafiziškai baugu pačios ateinančios laisvės. Psichologiškai sunku kurti, rašytojas nebepajėgia identifikuotis, nebesuvokia savo vietos naujam pasauly. Hipersocialistinė valdžia, atėmusi tai, ką rašytojui duodavo ankstesnioji, nesuteikia ir ekonominės laisvės pasiimti tiek, kiek pats pajėgs. Tiesiog vėl pati skirsto, tik duoda mažėliau.

Kokia dabar lietuvių literatūra? Sustingusi, su-

trikusi, bugščiai besidairanti, kuo jai reikėtų tapti. Koks dabar lietuvių rašytojas? Pavargęs, užgožtas buities rūpesčių, besiverčiantis atsitiktiniais darbeliais.

Tačiau yra dar ir

KETVIRTOJI SERIJA : kas bus rytoj?

Ši serija dar tik pradėta filmuoti. Dar sykį per pastarąsias kelias savaites mūsų pasaulis vertėsi kūlio. Ūmai Lietuvą užgriuvo diplomatinio pripažinimo banga. Ūmai Kremlius, jau rodėsi sutikęs pasiduoti Lietuvos laisvės byloje, vėl ėmė spyriotis. Bet vėlgi ūmai pripažino mūsų valstybę juridškai pilniau ir giliau, nei prieš mirksnį tikėjomės. Man jau esant Amerikoje, nelauktai per garsiausius pasaulio laikraščius nuskambėjo labai nemaloni ir neaiški žydšaudžių reabilitavimo istorija. Vis dar negali nusiraminti, nežinau, ko laukti rytoj.

Ką tokiam pasaulyje turi veikti literatūra?

Manau, pirmiausia ji turi būti tiesiog literatūra. Tikro rašytojo intencija niekad nekinta. Ji viena: parašyti pačią geriausią knygą, kokią jis šiandien sugeba. Pasaulis gali smarkiai keistis, tačiau ši intencija nekin-tama. Daugelis šios dienos sunkumų, tikiu, bus įveikti. Kai kurie gal išliks ilgesniam laikui. Bet svarbu, kad išliktų pats lietuvių rašytojas. Tuomet bus ir lietuvių literatūra.

Ričardas Gavelis

ŠIA VASARĄ LIETUVOJE - II

KAUNO RETRO

Grįžtant iš Kaukazo į Vilnių, slidinėtojai siūlosi nuvežti į sporto šventės atidarymą Kaune. Asmeniškai masinių renginių nemėgstu ir visokiose šokių šventėse, paroduose bei dideliuose baliuose beveik nedalyvauju. Tačiau šį kartą įdomu pamatyti, kaip tokie ritualai atliekami Lietuvoje. Gerai, sakau, važiuojam.

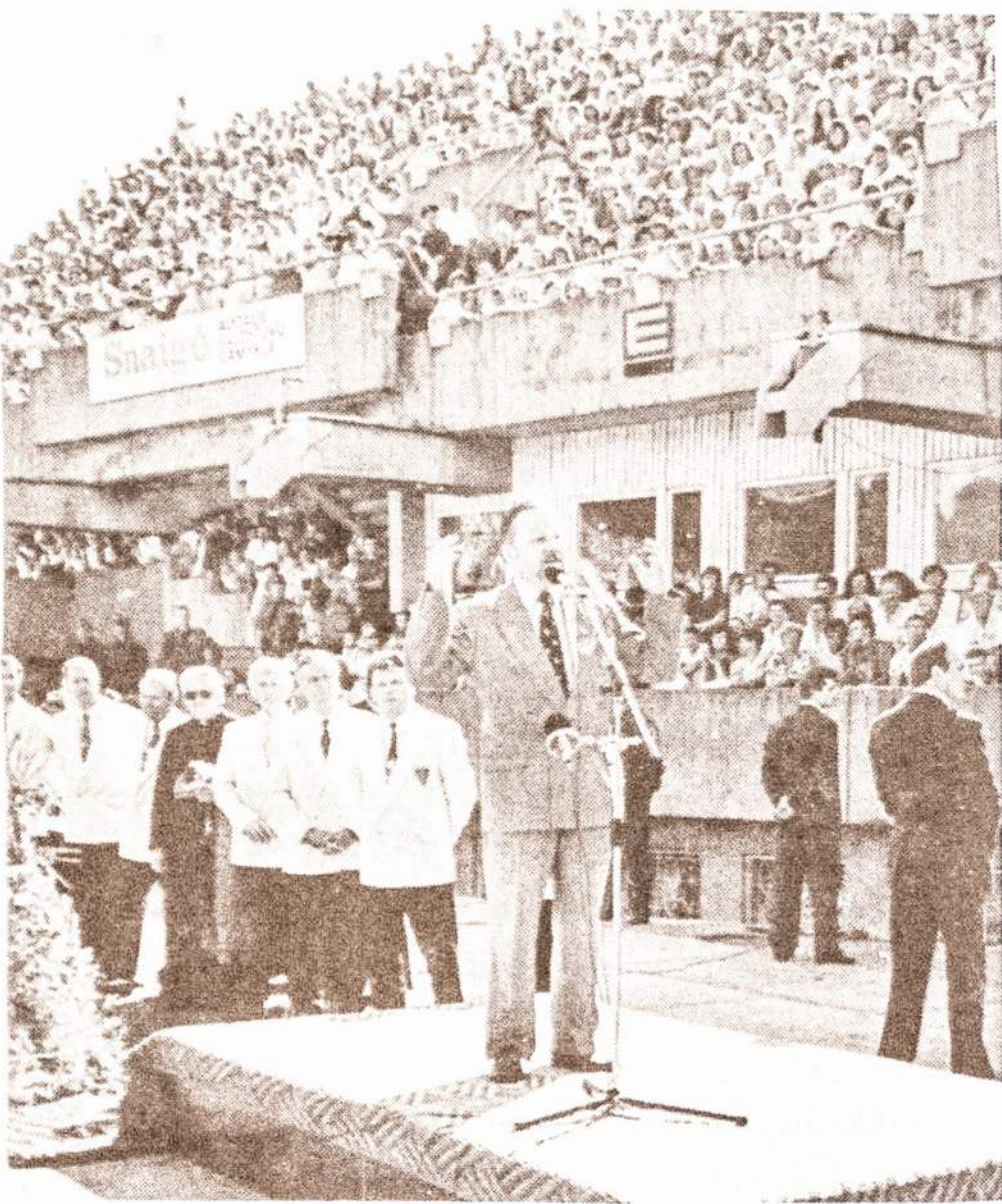
Saulėtą liepos šeštadienį su automobiliu skriejame Kauno link. Ten šventiška nuotaika – sportininkai ir dignitoriai susirinkę iškilmingoms pamaldoms į Vytauto Didžiojo bažnyčią. Kadangi nepriklausau jokiam išeivijos sporto klubui, parade nutariu nedalyvauti ir paprasčiau, kad slidinėtojai priimtų mane į savo grupę stenduose. Su savo palydovais einame tiesiai prie Karo muziejaus laukti sportininkų parado. Beeinant Donelaičio gatve prie vieno namo pastebiu paminklinę lentą buvusiam vidaus reikalų ministrui generolui K. Skučui ir prie jos padėtą puokštę gėlių. 1967 metais buvau Varšuvoje ir ten mačiau daug paminklinių lentų 1944 metų sukilėliams ir prie jų padėtas šviežių gėlių puokštes. Anuomet stebėjau, kad po tiek daug metų žmonės prisimena žuvusiuosius. Šį kartą gėlės man primena, kad su broliais lenkais esame daug kuo panašūs. Karo muziejaus sodelyje prie naujai atstatyto Laisvės paminklo jaunavedžiai su palydomis laukia savo eilės padėti gėlių. „Rusijoje jaunavedžiai deda gėles prie Lenino paminklo“ – sako mano bendrakeleivė iš Vilniaus. Taip, forma ta pati, tik turinys kitoks...

Štai ir sportininkai. Priekyje žygiuoja Šiaurės Amerikos išeivijos sporto vadai – V. Adamkus, V. Grybauskas, A. Lauraitis ir kiti. Ant šaligatvio stovėdamas prieš jų akis patilindžiuoju jiems savo medalį. Tai priverčia kai kuriuos iš jų apleisti gretas ir pribėgus klausiti: „Iš kur tu gavai tą plunksnagraužį?!“ Aš jiems pareiškiu, jog išeivijos slidininkai jau visus medalius pasiėmė ir jiems nieko nelikę...

Sportininkų eiseną lėtai vingiuoja Kauno gatvėmis. Mes nutariam ją aplenkti ir patraukiam tiesiai į Žalialkalnyje esantį stadioną. Pakeliui sutinku daug čikagie-

čių ir eksmarketparkiečių. Jaučiuosi kaip 69-tos gatvės kermošiuje. Eisenos priekį prisivejame prie stadiono vartų. Ten kažkoks žurnalistas ima interviu iš kun. A. Svarinsko. Nugirstu žurnalistą klausiant, ką Svarinskas mano apie sportą. Sportui pritariu,– atsako šis,– aš pats irgi daug vaikščioju.

Stadione mūsų vietos pačiame viršuje. Sėdžiu vilniečių bei kauniečių slidinėtojų tarpe. Įžygiuoja sportininkai iš įvairių kraštų: Australijos, Estijos, Gruzijos, Kanados, Lenkijos, JAV, Vokietijos ir t.t. Jie neša ša-

Pasaulio lietuvių sporto žaidynių atidarymas Kaune. Iš kairės: kun. A. Svarinskas, kalba AT pirm. V. Landsbergis, priekyje juodai apsiredę Landsbergio „angelai sargai“. (Vlado Ščiavinsko nuotr.)

lies, iš kurios atvykę, vėliavą. Įžengia igarkiečiai (Sibiro tremtinių vaikai). Jie neša didelę raudoną vėliavą su kūju ir pjautuvu. Kodėl ne Rusijos trispalvė? – klausiu aplinkinių. Man atsako pečių trūkčiojimais.

Į stadioną įbėga krepšininkas Šarūnas Marčiulionis, nešinas žaidynių ugnimi. Vyksta aukuro uždegimo ceremonija. „Kadangi uždegė ugnį – reikia pasišildyti“ – sako kaunietis Aleksas, siūlydamas „pragaro skysčio“. Savo sąmojom Aleksas mus linksmo per visą Kaukazo kelionę. Nutaisome pasipiktinusias minas, bet skystį priimam. Atskrenda pasižvalgyti OMON'o maulnsparnis ir daigiatūkstantinė minia jį smagiai nu-

MEDININKAI

Gyvenu Mildos gatvėje Antakalnyje. Liepos 30-tos naktį sunkiai sekasi užmigti. Netoliese drioksteli šūvis – sprogimas. Atrodo lyg šauta iš tanko. Laukiu antro šūvio, tačiau nesulaukęs apsisiverčiu ant kito šono ir, pagaliau, užmiegu.

Kitą rytą, eidamas troleibusų stotelės link, netoli esančioje Sapiegos gatvėje prie TSRS vidaus reikalų ministerijos karinio dalinio štabo matau besibūriuojančius žmones. Priėjus arčiau matosi šaligatvyje netoli namo sprogo išrausta duobė ir išbarbėję namo langai. Prie durų stovi su automatu vidaus reikalų ministerijos kareivis, darbininkai renka ir į sunkvežimį krauna stiklus. Tai čia tas naktį girdėtas „tanko šūvis“. Atrodo, kad prie pastato naktį buvo išsprogdinta bomba. Tik kaip tai galėjo įvykti, jei čia dieną naktį budi du vidaus reikalų ministerijos milicininkai? (Už poros dienų Vidaus reikalų ministerijos pastato langai buvo sudėti ir viskas atrodė po senovei. Tik šaligatvyje liko duobė.)

Tą patį rytą mieste pradeda sklisti naujienos apie praėjusią naktį Medininkuose įvykusias lietuvių muitininkų ir policininkų žudynes. Antrą valandą po pietų prie TSKP CK būstinės, kur stovi Černiachovskio paminklas, Sąjūdis rengia protesto mitingą. Susirenka pora šimtų žmonių. Plakatai išpėja Lietuvos išdavikus, radikalūs kalbėtojai reikalauja keršto, giedamos religinės giesmės.

Penktadienį nužudytieji Medininkuose pašarvoti Sporto rūmuose. Ten pat buvo pašarvoti žuvusieji sausio mėnesį. Saulėtą popietę su istoriku Alfonsu Eidintu nueiname atiduoti žuvusiems paskutinę pagarbą. Prie salės nedidukė eilė. Žmonės pasakoja, jog sausio mėnesį, kad patekus į vidų, reikėję laukti visą dieną. Dabar

švilpia. O apačioj kun. A. Svarinkas skaito invokaciją; AT pirmininkas V. Landsbergis ir žaidynių organizacinio komiteto pirmininkas R. Ozolas sako kalbas; vaikai aikštėje suformuoja didžiulį gyvą Lietuvos žemėlapi, o vėliau didžiulį gyvą kryžių; tautiniais rūbais apsiredęs jaunimas šoka kalvelį ir malūną („Pagal tą pačią choreografiją, kuri buvo naudojama per 1938 m. Tautinę olimpiadą“, – sako aplink sėdintieji); raudonomis žvaigždėmis paženklintuose lėktuvuose lietuviai lakūnai virš mūsų daro „bačkas“ ir „imelmanus“, kaip prieškarinėse aviacijos šventėse. Virš stadiono ir virš viso Kauno plazda visai apčiuopiama 1938-tųjų metų dvasia.

įeiname per valandą. Atrodo, jog žmonės prie visko pripranta. Viduje vėliavos, orkestras groja gedulingus maršus, nužudytieji apsupti artimiausiųjų. Susikaupimas ir rimtis.

Šeštadienį laidotuvės. Su istoriku Egidijum Aleksandravičium įsitaisome ant kalvos, Šv. Petro ir Povilo bažnyčios tvoros papėdėje. Ten susirenka ir daugiau žmonių. Laukiame laidotuvių eisenos iš Katedros. Žmonės aptarinėja kas galėję įvykdyti Medininkų skerdynes. Septyniolika kulkų buvo išguldyti aštuoni vyrai. Visi sutaria, kad tą galėję atlikti tik KGB Alfa grupės profesionalai.

Pagaliau pasirodo laidotuvių eiseną. Kortežo prie-

PANEMUNIAIS

Dar pernai rudenį, lankydamiesi Čikagoje, Vytas ir Jolanta žadėjo man parodyti vakarų Lietuvą. Šios mūsų kelionės tikslas – Klaipėda ir Nida. Iš Vilniaus į Klaipėdą greitkelio galima nuvažiuoti per tris valandas, tačiau mes nutariame važiuoti gražesniu, nors ir ilgesniu keliu palei Nemuną pro Jurbarką.

Vytas, lietuviškos gamtos entuziastas, baidare išnaršęs visomis Lietuvos upėmis ir upeliukščiais, pažįsta kiekvieną jos kampelį. Pakeliui užkopiam į kelius pilialakalnių, jų tarpe Veliuoną; sustojam ir aplankom Raudonės ir Vytėnų pilis. Vienas vaizdas gražesnis už kitą. Panemunės pilys kiek apleistos – prie Raudonės stūkso anglių krūva. Jas aptvarkius; įrengus viešbučius ir automobilių sustojimo vietas, šis kraštas galėtų konkuruoti su geriausiomis Vakarų Europos turistinėmis vietovėmis.

kyje dvasiškija, vedami pabalnoti arkliai be jojų, nešami vainikai, Vyčio herbai, vėliavos ir gėlės; eina AT prezidiumas, vyriausybės nariai ir kai kurie deputatai; eisenoje dalyvauja užsienio lietuvių sportininkai su uniformomis ir savo kraštų vėliavomis; žygiuoja muitininkai, KAD'o vyrai, AT rūmų apsaugos nariai, policija, policijos specdalinio Aras vyrai (sakoma kad Lietuvoje, įskaitant šaulius, šiuo metu veikia šešios paramilitarinės organizacijos). Uniformuoti vyrai neša žuvusiųjų karstus, o paskui juos seka jų artimieji. Dūdų orkestras groja laidotuvių maršą. Vaizdas kaip iš seno itališko filmo apie gyvenimą Sicilijoje.

Staiga esu pritrenktas, lyg kūju per galvą gavęs – paskui vieną iš karstų eina mano pusbrolis, sunkvežimio vairuotojas Simas su žmona. Eina Simas šiek tiek susikūprinęs, žmona verkia. Atvykęs Vilniun iš Kaukazo jų negalėjau pagauti, o dabar štai kur susitinkam. Vėliau sužinau, kad jie lydėjo mano giminaičio žmonos pusbrolių Antaną Musteikį. A. Musteikis, kilęs iš Utenos apylinkių, buvo įstojęs į Lietuvos muitininkus. Paliko du mažamečius vaikus.

Palikę šv. Petro ir Povilo bažnyčios šventorių, mudu su Egidijum nardome tarp ant šaligatvių sustojusių žmonių, fotografuodami įdomesnius eisenos momentus. Taip pasiekiamė Antakalnio kapines. Į kapines nutariame nesigrūsti, nes per didelė spūstis. Vakare per televiziją išklausau AT pirmininko V. Landsbergio kapinėse pasakytą kalbą su fraze – „OMON von!“

Pavalgę Jurbarkė, nutariame iškisti nosį į dabartinę Kaliningrado sritį. Vytas pataria nevažiuoti į Karaliaučių, nes ten blogi keliai ir, jei viskas gerai eitų į Klaipėdą atsibeltume gerokai po vidurnakčio. Ką gi apsieisime ši kartą be Karaliaučiaus. Perėję pasienio punktus, pervąžiuojame tiltą per Nemuną ir įvažiuojame į Sovietų Sąją (buvusią Tilžę). Vaizdas kaip vidury Rusijos – vos vienas kitas, vos ižiūrimas, vokiškas užrašas liudija apie praeities prūsišką garbę ir galybę. Pavąžinęję po miestą, randame neseniai įrengtą paminklinę lentą Vydūnui, prie namo kur jis kadaise gyveno. Taigi šis tas jau daroma, kad priminus keliautojui šiame krašte buvusius lietuviškus pėdsakus.

Paliekame Sovietų Sąją ir važiuojame Nemano (buvusios Ragainės) link. „Summertime, when the living is easy...“, dainuoja angliškai iš Vilniaus per automobilio radiją žinomą Gershwin'o dainelę. Tačiau gyvenimas buvusiuose Rytprūsioose neatrodo „easy“: duobėtas kelias, nušiuę namai, nekultivuojami laukai. Sakoma, kad savo maisto čiabuviai neaugina – jį perka iš Lietuvos. Buvusioje Ragainėje sustojame prie kryžiuočių pilies. (Prieš kryžiuočius čia buvo skalvių pilialvietė.) Į pilies kiemą patenkame per naujų daugiabučių namų kiemus. Vargšai tie kryžiuočiai – anksčiau jie niokojo skalvius ir lietuvius, o dabar jų pilį nuniokojo nauji atėjūnai. Pilies kiemas prišnerkštas. Atrodo, kad vietiniai chronikurai jį naudoja savo pijokystėm. Prie pat pilies bokšto baigiamas statyti naujas vienaaukštis pastatas. Tačiau dėl amžiaus ir dėl nuolat iš jo vagiamų plytų, pilies bokštas taip pakrypęs virš naujo pastato, kad, atrodo, kiekvienu momentu, gali virsti ir jį sunaikinti. Nutariame, kad jau pats laikas palikti Dievo apleistą Kaliningrado „oblast'į“ ir per Nemuną „nešt muilą“ atgal į Lietuvą. Grįžtant galvoju: kaip gerai, kad ši sritis nepriklauso Lietuvai. Šalčininkai, palyginus su šio krašto potencialiomis problemomis – tik mažmožis.

Klaipėdos krašto keliai, iš abiejų pusių apsodinti medžiais, šiek tiek primena Normandiją. Užsukame į

(tęsinys 10-me psl.)

Žuvusiųjų Medininkuose laidotuvės Vilniuje (Eltos nuotr.)

Pagal K. Škirpos Sukilimą, tikroji sukilimo data yra birželio 22 d. 10 val. ryto. Sukilėliai Kaune užima radiofoną, pašta, bando apginti tiltus nuo susprogdinimo, tačiau nieko nedaro, kad išlaisvintų kalinius Kauno kalėjime. Kaliniai, jų tarpe daug žymių Lietuvos veikėjų, birželio 23 d. rytą išvežami iš kalėjimo ir sušaudomi prie Červinės. Enkavedistų pamiršti kaliniai vėliau patys išlaužia kalėjimo kamertų duris ir išsilaivina... Kiekviena tauta, sukilusi prieš pavergėją, pirmiausia bando išlaisvinti savo įkalintus brolius. Kodėl 1941 m. sukilėliams labiau rūpėjo tiltai negu kaliniai?

Nesutinku su prielaida, kad sukilėliams nerūpėjo įkalinti lietuviai. Juk jau minėtą „Nurodymų“ bendrųjų uždavinių penktas punktas įtaigoja sukilėlius „paliuosuoti iš kalėjimų politinius kalinius ir daboti, kad rusai ar mūsų komunistai nenužudytų ir neišvežtų į Sov. Rusiją“. Gal reikėtų pažūrėti į padėties visumą, idant įvertinti sukilėlių pasirinktą kovos taktiką.

Sukilime Škirpa neslepia fakto, kad Rytprūsiose vokiečiai mokino lietuvius ryšininkus, vertėjus ir pan., kurie turėjo palengvinti vokiečių žygį į Lietuvą. Vokiečiai laikė tiltus itin svarbiais objektais – jiems mažai rūpėjo lietuvių politikaliai. Tuo pačiu, sukilėliai pačioje Lietuvoje buvo užimti kovomis, karinė padėtis buvo chaotiška. Nenuostabu, kad tokiomis sąlygomis nespėta išlaisvinti daugiau įkalintų lietuvių.

Birželio mėn. sukilimas buvo heroiškas lietuvių žygis. Tačiau nepaslapstis, jog sukilimo dienomis taip pat vyravo linčo nuotaikos: buvo suvedinėjamos asmeniškios sąskaitos, į kalėjimus metami ir prie sienos statomi komunistais įtariamieji lietuviai ir nelietuviai. Kai kurie buvę sukilėliai pasakoja, kad sukilimo vadovybė buvo visiškai praradusi kontrolę. „Laikinosios ministrų tarybos nutarimų“ (teisiškai administracinio pobūdžio) birželio 26 d. įrašė sakoma: „Partizanų veiklą stiprinti, bet iš jų eilių greičiau išskirti nepageidaujamą elementą, kuris pripuolamai prisiplakė“. Kas buvo tas „nepageidaujamas elementas“, kiek jo buvo partizanuose, ir ar jis buvo iš jų eilių „išskirtas“? Norėtume komentary.

Nors 1941 m. sukilimas išsivijoje buvo ir yra dažnai minimas, bet konkrečių žinių apie partizanų operacijas turime palyginant mažai. 1984 m. *Į laisvę* (bal. ir rugs. numeriuose) randame A. Damušio užfiksuotą labai idomų pasikalbėjimą su vienu sukilėlių vadu, detaliai apibūdinant kautynes prie metalo fabriko Kaune. Gaila, kad panašių aprašymų tiek mažai. Tenai minima, jog „...vėliau vienur kitur atsirado kiek padaužiško elemento, kuris nieko bendro neturėjo su sukilimo pavojais ir tikslais“. Minint pirmąsias sukilimo metines Kaune, buvo specifiškai pareikšta, jog partizanais negalėjo būti laikomi tie, kurie plėšė turtą arba kitokiu būdu susitėpė.

Nenuostabu, kad tautos sukilimas prieš žiaurų okupantą iššaukė smurtingų įvykių, nesusijusių nei su kariniais veiksmais, nei su laisvės kovomis. Pabrėžiu, jog šitokie atvejai istorijoje gana dažni. Kitataučių ir komunistų autorių raštai sukilimo ekscsų tema mūsų visuomenėje iššaukia įtarumą, nes kai kurie tie autoriai yra gana neobjektyvūs, kiti buvo surišti su sovietų po grindžiu arba net saugumu (pav. J. Aradas, po karo dirbęs NKVD), jau neminint tokių kaip, pvz. G. Zimanas, kuris, tarnaudamas sovietų partizanuose, pats žudė nekaltus žmones. Ką jau bekalbėti apie *Documents Accuse* autorius Baranauską, Jurksėną ir Rozauską. Vis dėlto, tas faktas, jog kai kurie autoriai lietuvių visuomenei gali nepatikti, dar nereiškia, kad tų autorių pateikti duomenys būtinai neteisingi.

Be to, randame ir „mūsų“ šaltiniuose pakankamai užuominų tuo klausimu. Pavyzdžiui, Liudas Dovydėnas, 1970 m. leistuose atsiminimuose, *Mes val-*

POKALBIS SU SAULIUM SUŽIEDĖLIU

1941 METŲ SUKILIMO BALTOSIOS DĖMĖS

dysime pasaulį, rašo: „Kilus rusų-vokiečių karui, kai kuriuos apėmė keršto, kažin kokio siautėjimo aistra, kuri ypač skaudžiai palietė jaunimą“. Toliau Dovydėnas aprašo kaip jį sulaukė partizanai. Galima būtų duoti ir daugiau panašių pavyzdžių, perduotų ne kokių nors kerštingų kitataučių arba komunistų propagandistų, bet patikimų ir patriotiškai nusiteikusių lietuvių. Esu girdėjęs iš pačių įvykių liudininkų visiškai prieštaraujančius pasisakymus. Vieni tvirtina, kad sukilėliai visiškai nekovojo prieš rusus, o tikrai šaudė žydus, kiti aiškina, jog nebuvo jokių ekscsų. Istorikai žino, kad gyvas liudijimas ne visuomet yra patikimas bendros padėties rodiklis.

Kiek buvo to „išskirtino“ elemento, kažin ar kada tiksliai nustatysime. Laikinoji Vyriausybė vargu ar galėjo tą nepageidaujamą elementą išskirti, nes jis gana greitai pateko vokiečių kontrolėn. Kaip žinia, vokiečiai sutelkė dalį to lietuviško elemento, organizuodami baudėjų ir žudikų būrius savo tikslams. Faktiškai, laikinoji vyriausybė nekontroliavo savarankiškos kariuomenės, o tikrai laikinai disponavo kai kuriais ginkluotais sukilėlių būriais. Tad jos galimybės kontroliuoti padėtį buvo ribotos. Ar vyriausybės, lietuvių visuomenės ir Bažnyčios atstovai padarė viską, kas buvo įmanoma, idant sustabdyti to lietuviško „nepageidaujamo“ elemento dalyvavimą žydų šaudyme? Tai jau kitas klausimas, kurį reikia konfrontuoti, atvirai ir neišsisukinėjant.

Išvijos rusų kariuomenę iš Kauno, buvo sudaryta Laikinoji Lietuvos vyriausybė, kuri tuoj pradėjo savo veiklą. „Laikinosios ministrų tarybos nutarimuose“ skaitome apie: kortelių įvedimą; Lietūkio vadovybės patvirtinimą; Švietimo ministerijos veiklos grąžinimą į senųjų įstatymų rėmus; bolševikų atimtų žemių grąžinimą ūkininkams; kooperatyvų sąjungos „Linės“ atgavimą; gautą leidimą formuoti Kaune policiją iš 300 žmonių, vadinamą „Hilfsordnungspolizei“ ir t.t. Kiek veikimo laisvės turėjo Laikinoji vyriausybė? Palyginus ją su šiuolaikine Lietuvos valdžia prieš rugpjūčio Pučą – kuri turėjo daugiau galios?

Nežinau, ar prasminga lyginti 1941 m. Laikinąją vyriausybę su dabartine Lietuvos Respublikos vadovybe, nors abi veikė okupacijos sąlygomis ir neturėjo visiškos veikimo laisvės. Tokiomis sąlygomis, daugelis bandymų organizuoti savą valstybinį gyvenimą lieka popieriuje, tampa deklaratyvinio pobūdžio. Mano nuomone, dabartinė Lietuvos valdžia turėjo daugiau galios bent ta prasme, jog pajėgė išsilaikyti beveik pusantų metų ir sistemingai išlaikė savo kontrolėje daugelį krašto administracijos aspektų. Be to, dabartinė vyriausybė aiškiau orientavosi į sistemą, kurią Vakaruose esame įpratę laikyti demokratine. Nepamirškime – ji iškilo taikingos ir masiškos Lietuvos gyventojų (ir ne tik lietuvių) politinės akcijos dėka. Tuo tarpu Laikinoji vyriausybė kūrėsi ginkluoto sukilimo keliu, dalyvaujant beveik vien lietuviams.

Man atrodo, kad Laikinoji vyriausybė iš viso neturėjo veikimo laisvės, nors ir sugebėjo laikinai administruoti dalį Lietuvos teritorijos. Vokiečiai ją varžė nuo pat pradžios. Viena įdomi detalė lyginant 1941-uosius ir 1991-uosius metus: Reichas, kaip ir Kremlius, nevykusiai bandė griauti lietuvių valdžią pučo keliu, lietuvių išdavikų pagalba, nors sausio 13-os dienos puolimas buvo smurtingesnis, negu 1941 m. liepos mėn. dešiniųjų ekstremistų „perversmas“.

„Laikinosios ministrų tarybos nutarimuose“ taip pat randame birželio 27 d. įrašą, nurodantį „Vengti viešų žydų egzekucijų“. Ką tai reiškia?

Tai tikrai keista formuluotė, lyg būtų kontrastas „privačioms“ žydų egzekucijoms. Geriausiu atveju, gal tai reiškė patarimą vengti lietuvių dalyvavimo tokiose akcijose? Bet tai tik spėliojimas. Galėtų tikrai paaiškinti tuos „Nutarimus“ skelbusieji.

LAF'o (žiūr. LAF'o štabo viršininko įgaliotinio L. Prapuolenio proklamaciją „Viskas Lietuvai“) ir kai kuriuose Laikinosios Vyriausybės pareiškimuose randame daug žodžių, šlovinančių nacionalsocializmą ir beatodairiškai smerkiančių buvusią Smetonos valdžią. „Nepriklausomos Lietuvos Laikinosios vyriausybės žodyje į tautą“ proklamacijoje rašoma:

„Šitas vokiečių tautos vado Adolfo Hitlerio sumanymas (karas su Sovietų Sąjunga – Red.), nacionalsocializmo įkvėptas, narsiosios armijos vykdomas žygis yra milžiniškos reikšmės naikinant barbariškąjį, antikul-tūrinį, antižmonišką antplūdį, kuris yra paskandinęs skurde apie 200 milijonų žmonių. Mums, kurie visą laiką buvome ribose tarp tų dviejų pasaulių, kurie metus su viršum buvome bolševizmo niokojami, ši pasaulinio mąsto Hitlerio misija ir jos reikšmė gali būti labai gerai suprantama, teigiamai vertinama ir nuoširdžiai remiama. Tai gali būti vienas iš pagrindų, kuris jau net vienas šiuo metu duoda bendradarbiavimo santykiams tarp Didžiosios Vokietijos ir nepriklausomos Lietuvos. To bendradarbiavimo konkrečioms formoms išryškėjus, bus sudaryta nuolatinė Lietuvos vyriausybė ir prasidės naujai kuriamas atgimusios valstybės darbas. Tai nebus toks darbas, kaip mūsų visų blogo atminimo režime prieš 1940 m. birželio 15 d., negarbingai pasibaigęs valstybės sulikvidavimas. Nebus ir toks, kaip tarybinėje Lietuvoje prieš 1941 m. birželio 23 d. raudonojo režimo metu.

Proklamacija užbaigiama šiais žodžiais:

...– būkime pasiruošę dar visko pakelti. Apiplėšti likome – ir ūkininkas, ir darbininkas ir tarnautojas. Karo našta visą pasaulį vis sunkiau slėgia. Tačiau tapome laisvi. Ta viena mintis padės pakelti – turi padėti – visus nepriteklus. Ji turi paskatinti kiekvieną lietuvių, mylintį savo kraštą, imtis kasdienių pareigų su tokiu pasiryžimu, su tokiu nesireklamuoju atsidėjimu, su kokiu narsioji Vokietijos armija vykdo nacionalsocializmo misiją Rytuose, su kokiu šiomis dienomis mūsų didvyriai ėjo mirti dėl tėvynės. Gyventi dėl tėvynės yra taip pat heroizmas, kaip ir mirti dėl jos.

Nejaugi LAF'as ir Laikinoji vyriausybė anuomet nieko nežinojo apie Molotovo-Ribentropo paktą ir vokiečiams užėjus manė, jog „tapome laisvi“? Mums suprantamas jų dėkingumas vokiečių kariuomenei. Ji visgi išlaisvino lietuvius nuo bolševikinio teroro. Tačiau kaip suprasti pašlovinimus Adolfui Hitleriui ir „nacionalsocializmo misijai“? J. Brazaitis ir P. Narutis, rašydami apie LAF'o programą Lietuvių enciklopedijoje (XVI-tas tomas, 27 psl.) sako: „Joje buvo to meto madingų totalistinių tendencijų, su vadu, su rasizmo užuominomis“. Kaip giliai ir plačiai buvo pasklidusi ši įtaka ir kokios reikšmės ji turėjo lietuvių-žydų santykiuose?

Šio klausimo genezės kai kuriuos aspektus jau aptarėme. Ironiška, kad šitie pareiškimai primena tuos Stalino pašlovinimus, kuriuos skleidė prosovietiniai kolaborantai Lietuvoje 1940-1941 m. Tai pamoka, kaip

pavojinga pasikliauti bet kuriuo „didžioju“ kaimynu. Be abejo, jei galėtų, LAF'o ir Laikinosios vyriausybės žmonės mielai atsiimtų čia pacituotas ištraukas bet, sakoma, žodis, kaip žvirblis, sykį paleistas, jau nebegrižta. Škirpa ir kai kurie kiti LAF'o vadovai aiškina, jog tomis frazėmis siekė vokiečių palankumo saviems ir, bent jų supratimu, Lietuvai naudingiems tikslams. Nėra pagrindo abejoti to aiškinimo nuoširdumu.

Ne visi tais laikais susigaudė, jog nacionalsocializmas, tai ne kokia istorinės vokiečių valstybės ar misijos tąsa, bet visiškai naujas, nihilistinis, iš esmės antinacionalinis judėjimas, su kuriuo neįmanoma „susitarti“. Nėra abejonių, kad vokiškasis fašizmas turėjo kai kuriems lietuviams įtakos. Fašizmo, kaip ir komunizmo, įtaka neaplenkė nė vieno Europos krašto, kai kur pasireiškė stipriau, kitur silpniau. Diskutuotini klausimai: kur tos įtakos šaknys, kiek ji buvo svarbi ir kaip ji reikėsi lietuvių poilitiniame gyvenime?

Svarbu šitą klausimą aptarti nuo pagrindų. Lig šiol mūsų istoriografija iš viso vengė moksliskai tyrinėti fašizmo ideologinės įtakos Lietuvoje klausimą. Dalinai dėl to kaltas mūsų perdėtas jautrumas, lyg vien to klausimo nagrinėjimas kažkaip įtartinas, galys pasitarnauti Lietuvos priešams. Šitokią nuomonę skatino kai kurių kitataučių ir stalinistų autorių neobjektyvūs, kartais tiesiog sąmoningai iškreipti raštai apie nepriklausomą Lietuvą. Tų faktorių pasėkoje, lietuviuose vyrauja, mano nuomone, klaidingas (ir tuo pačiu patogus) įsitikinimas – kadangi nepriklausomoje Lietuvoje nebuvo oficialių arba masinių fašistinių ir antisemitinių judėjimų (veikusių, pavyzdžiui, to meto Rumunijoje), tai iš viso negalima statyti klausimo apie fašizmą.

Lietuvoje profašistiniai pasisakymai kai kada buvo retorinės braviūros reiškiniai, panašūs į kai kurių intelektualų žaidimą marksizmu. Audringomis dienomis prieš 1926 m. perversmą Mykolas Krupavičius Seime per debatus kartą įsikarščiavęs pareiškė, jog visi tautiškai nusiteikę lietuviai „esame fašistai“, ir, kad fašizmas „pats savyje yra sveikas tautinis judėjimas“. Kaip gerai žinome, Krupavičius nebuvo joks fašistas. Jaun lietuviai savo uniforma ir išorine laikysena kurį laiką mėgdžiojo italų fašistus, tačiau vargu ar vien dėl to juos galime laikyti fašistais.

1926 metais trumpai ėjo gen. Glovackio redaguojama *Tautos valia* – gal vienintelis to meto autentiškai fašistinis lietuvių periodinis leidinys. Ketvirtame dešimtmetyje išsivystė lietuvių verslininkų sąjūdis, pasireiškęs gana aštria konkurencija su žydais. Fašistinės įtakos stipriausiai matomos dešiniųjų voldemarininkų ir LAS pagrindinėje veikloje prieš pat nepriklausomybės netekimą. Pastarasis judėjimas leido *Žygį* ir *Bendrą žygį*, kuris ne tik veikė prieš Lietuvos vyriausybę, bet gana atvirai kurstė tautinę neapykantą ir, pagal vokiečių dokumentus, gavo šiek tiek pinigų iš Reicho valdžios. Tačiau voldemarininkai ir LAS'as turėjo tikrai ribotos įtakos Lietuvos visuomenei ir prieš ją kovojo saugumo organai. Nepriklausomybės laikais protarpiais, studentų tarpe, rečiau miestuose ir kaimuose, vyko konfliktai tarp lietuvių ir žydų. Kartais jie pasibaigėdavo muštynėmis ir langų daužymu. Lietuvos vyriausybė ir universiteto vadovybė smurtingus konfliktus bandė suvaldyti ir oficialiai juos smerkė.

Kitur Europoje, tiek Vakaruose, tiek Rytuose, tie konfliktai buvo aštresni ir net pareikalavo žmonių aukų (Prancūzijoje, Rumunijoje, ir t.t.). Be to tarpukario epocha buvo kur kas smurtingesnė JAV-ėse, kur kartais būkštauja dėl rytų europiečių „nacionalizmo“ – pietų valstijose tuomet buvo nužudyta, arba „nulinčiuota“, arti tūkstančio negrų! Baltijos kraštuose buvo nepalyginamai ramiau. Kitaip sakant, nepriklausomoje Lietuvoje antisemitizmas (rasizmas) reikėsi kur kas švelnesne forma negu daugelyje Europos ir pasaulio kraštų, tačiau nėra pagrindo tvirtinti (kaip kartais mėgstama), kad jo iš

viso nebuvo. A.a. Juozas Jakštas teisingai pastebėjo, kad antisemitizmas buvo visai Europai bendras reiškinys, taigi negalėjo aplenkti ir Lietuvos.

Tad visi galime sutikti su minėtu sakiniu *Lietuvių enciklopedijoje* dėl vadizmo ir „madingų“ tendencijų LAF'o programoje. Tačiau vienas lakoniškas sakinytis neišsemia temos. Manau, kad skaitytojas, atidžiai paskaitęs LAF'o tuometinę programą, išžiūrės tuo metu daug kur Europoje įsivyravusias tendencijas, gal tiksliau, nuotaikas, tipiškas kovingiems nacionaliniams ir net fašistiniams judėjimams. Dažnai pabrėžiamos „kietosios“ vertybės: drausmė, vienybė, ryžtingumas, tautos valia, tvarka ir pan. Po kiek laiko, tas kietumas tampa savotišku kovingumo kultu. Nuvertinamos (kartais net niekinamos) „minkštosios“ vertybės: demokratija, tolerancija, gailestingumas, nuomonių ir kultūrų įvairovė, ir t.t. LAF'o vadovybė ypač kritikavo Smetomos režimą dėl jo „minkštumo“ ir „neryžtingumo“. Įdomu, kad šitas „kietųjų vertybių“ kultas charakteringas ir kraštutiniams kairiesiems. Antra vertus, pagrindžio sąlygos savaime ir natūraliai skatina radikalumą, kovingąsias vertybes.

Mano nuomone, jeigu kalbame apie lietuvių-žydų santykius po TSRS okupacijos, tai tų santykių pastrėjimo pagrindinė priežastis buvo sovietų agresijos pasėkoje susidariusi politinė įtampa Lietuvoje. Ne paslaptis, kad dalies žydų, ypač jaunimo, įsijungimas į sovietų kolaborantų eiles, gerokai sujaudino lietuvių visuomenę, nors, iš tiesų, skaičiumi didžiausią vietinių kolaborantų ir komunistų nušimtį sudarė lietuviai. Tuo tarpu, visai natūralu, jog daugelis lietuvių laukė išsivadavimo iš Vakarų, t.y. praktiškai iš Vokietijos. Ir nors šitoks troškimas nebūtinai reiškė palankumą nacizmui, jis, suprantama, gąsdino žydų visuomenę. Kitaip tariant, kad ir prie geriausių norų (kurių, deja, trūko), geopolitinė tikrovė stūmė abi visuomenes į diametraliai priešingas stovyklas. Tai buvo tragiška. Gal klystu,

PRIVATIZACIJA ...

(atkelta iš 1-mo psl.)

jeigu ir atsirastų užtenkamai norinčių ūkininkauti.

Nors Antanas Karoblis jokiai partijai ar frakcijai nepriklauso, jis dažniausia balsuoja su valdžios bloku. Tačiau, jis taip pat puikiai supranta žemės ūkio privatizacijos sudėtingumą ir todėl nori, kad privatizacija būtų atsielta su kiek galima mažesnėmis ekonominėmis ir socialinėmis problemomis. Šis deputatas man primena tuos Amerikos Kongreso narius, kurie be triukšmo ir savi-reklamos neša didelę dalį įstatymų leidimo naštos. Tokie parlamentarai rimtai bando rinkėjų interesus suderinti su savo asmeninėmis pozicijomis ir juos rėmusių or-

Iš kairės: K. Skutolas, B. Balynienė, A. Karoblis

VISKAS LIETUVAI

Raudonieji budeliai žiauriai kankinę mūsų kraštą, rodė savo drasą prieš beginkles moteris ir vaikus, kurie dar ir dabar dūsta nuo troškulio užkalnuose vagonuose, šiuo metu siaubo apimti netvarkingai bėga... Artėja visų Lietuvos žemių išvadavimo valanda.

Vokiečių tauta su savo šauniąja kariuomene išgelbėjo Europos kultūrą ir civilizaciją.

Ketvirtį šimtmečio siautėjęs negirdėto žiaurumo raudonasis rėoras sudužo į vokiečių kariuomenės ir Tautos narumą ir ryžtingumą.

Broliai Lietuviai! Imkitės ginklo ir padėkite vokiečių kariuomenei krašto vadavimo darbe.

Neatsiliepkite į bolševikų mobilizacinius šaukimus ir slėpkite nuo jų maistą, pašarą, gyvulius.

Neleiskite padeginėti ir naikinti turto. Saugokite žmones ir darbo įrankius, kenkite raudoniesiems okupantams kaip ir kuo galėdami.

Su pasitikėjimu ir dėkingumu džiaugsmu sutikite žygiuojančią Vokiečių kariuomenę ir teikite jai visokeriopą paramą.

Tegyvuoją draugiškiausius ryšius su Didžiąja Vokietija ir jos Vadu Adolfu Hitleriu!

Tegyvuoją laisva ir nepriklausoma Lietuva!

Lietuvių Aktyvistų Fronto Štabo
Viršininko įgaliotas
Leonas Prapuolenis

tačiau manau, kad ir be LAF'o vadovybės čia minėtų nurodymų, lietuvių-žydų santykiai būtų neišvengiamai ėję konflikto ir antagonizmo link. Tačiau jokių būdu nenorėčiau pakišti mintį, kad stalininių ar hitlerinių budelių įvykdytos žudynės buvo „dėsningos“. Jas reikia traktuoti kaip sąmoningai padarytus nusikaltimus.

(Pabaiga sekančiame numeryje)

ganizacijų, šiuo atveju Sąjūdžio, programom. Šių politikų pažiūra į dabartines Lietuvos problemas yra ideologinė tik pačia plačiaja to žodžio prasme. Jiems rūpi praktiškas problemų sprendimas naujos politinės, ekonominės ir socialinės santvarkos rėmuose. Tai, žinoma, nereiškia, kad tokie deputatai kaip Antanas Karoblis tikrai seka, o neveda. Dvi dienos Šilutės rajone man parodė, jog jis sėkmingai išlaikė balaisą tarp atstovavimo ir vadovavimo. Susitikdamas su rinkėjais jis pats mokėsi ir kitus mokino. Ta prasme šis procesas buvo auklėjantis abiem pusėm ir jame visiškai nesimatė kai kuriems politikams įprastos arogancijos. Jei Antanas Karoblis yra tipiškas parlamento narys, tai, bent mano nuomone, jaunoji Lietuvos demokratija yra geros rankose ir jos ateitis tegali būti šviesi.

Julius Šmulskštys

ATSIŪSTA PAMINĖTI

Kalendorius – 1991. Prisikėlimo parapijos ekonominės sekcijos leidinys. Toronto, Ontario. Kaina nepažymėta.

Jonas Dainauskas. *Lietuvos bei lietuvių krikštas ir 1387-ji metai*. Vyduono Fondas. Čikaga. 1991. 352 psl. Kaina nepažymėta.

The Gift of Vilnius. A photographic document in defense of freedom – January 13, 1991. „A terrible beauty is born“. Public Affairs community, Inc. Čikaga. 80 spl. Kaina – auka.

PANEMUNIAIS...

(atkelta iš 7-to psl.)

netoli Nemuno ir Leitės santakos stovinčią Juknaičių kolūkio gyvenvietę. Patekus į Juknaičius sunku susigaudyti kur randiesi – Skandinavija ne Skandinavija, Amerika ne Amerika. Atvykėlių pasitinka skoningi ir gražūs namai, vejės, parkai ir moderniškos skulptūros. Aplinkui švara ir tvarka. Įeiname į sveikatingumo kompleksą. Aplink mus dailininko A. Stoškaus vitražai, skamba kompozitoriaus O. Balakausko elektroninė muzika. Mus pasitinka baltą chalata užsidėjęs, dr. Freud'ą primenąs šios įstaigos vyresnysis ir maloniai sutinka aprodyti patalpas. Profilaktoriumas susideda iš masažo kambarių, kur vartojamos įvairios vandens procedūros (ten galima ir stuburą ištiesinti) ir didelio, viduj įrengto, baseino. Lankytojo teigiamas emocijas taip pat žadina didžiuliai akvariumai, žiemos sodas, ugnies ir muzikos menės. Šiais patogumais paprastai naudojasi kolūkiečiai, tačiau nuo pernai metų, norėdamas užsidirbti valiutos, kolūkis pradėjo verstis turizmu. Atvažiuoja Vakarų vokiečiai, daugiausia buvę Rytprūsių ar Klaipėdos krašto gyventojai, 20-30 asmenų grupėmis. Čia jie gauna valgyti tris kartus per dieną, naudojasi profilaktoriumu, gali jodinėti arkliais, medžioti. Turistams rengiamos ekskursijos į Palangą, Nidą, Vilnių, buvusius Rytprūsius ir t.t. Už visą tą malonumą, įskaitant kelionę lėktuvu iš Hanoverio į Lietuvą, turistai moka apie 35 dolerius per dieną. Komplexo vadovas užsispyręs tvirtina, kad tai labai brangu, o mes jam – kad tai pasakiškai pigu. Kiekvieno prekiautojo pagrindinis tikslas – įrodyti, kad jo prekė pigiausia. Atrodo, kad verslininko abėcėlės Lietuvoje mokomasi vėžlio žingsniu.

LIETUVIŠKOJ KLAIPĖDOJ

Klaipėda daro vakarietiško kurortinio miesto išspūdį. Prie Danės upės žiočių daug būrlaivių ir didesnių jachtų. Ne viena jų iškėlus lietuvišką trispalvę. KAD'o kareivis saugo iš Švedijos atvykusią pasisvečiuoti jachtą. Keltas kelia turistus į Kopgalyje (Neringoje) esantį milžinišką akvariumą, pilną įvairiausių žuvų. Keletą kartų per dieną išdresiruoti ruoniai ten atlieka Disneyland'o pobūdžio „show“.

Aplankome simpatišką ir gerai sutvarkytą Klaipėdos senamiestį. Miesto centre vyksta demonstracija prieš Melnragėje Lietuvos valdžios planuojamą naftotekį. Kad įrengus naftotekį, reikia nugriauti 20-30 gyvenamųjų namų. Žmonės tuo nepatenkinti. Taip pat bijojasi galimos taršos.

Naujai atremontuoto Dramos teatro Klaipėdai galėtų pavydėti bet kuris miestas. Teatras įkurtas XVIII-to amžiaus gale. Ten vieną sezoną teatro muzikinius spektaklius dirigavo žymusis vokiečių kompozitorius R. Vagneris. Šiuo metu Dramos teatras sparčiai žengia finansiniai nepriklausomo, save išlaikančio, teatro kryptim – sudarytos kelios apsieitimo sutartys su Skandinavijos ir Vokietijos teatrais.

Klaipėdoj apstu knapių ir įdomių užėigų, į kurias patekti žymiai lengviau, negu Vilniuje. Mano gidai Vytas ir Jolanta gyvena Vilniuje, bet sapnuoja Klaipėdą. Nors aplinkybių priversti palikti šį miestą – abu čia užaugę, baigę Vytauto Didžiojo gimnaziją. Sutinku ir daugiau Klaipėdos miesto gerbėjų, kurie savo vaikus krikštija Anikēm ir Urtēm. Trumpa miesto apžiūra tik patvirtina klaipėdiečių entuziazmą savam miestui.

Susipažįstu su atostogaujančiu Vyto tėvu, AT deputatu ir AT Savivaldybių reikalų komisijos pirmininko pavaduotoju Alfonsu Žaliu. Žalys, ekonomistas, nuo 1961 m. dirbęs Klaipėdos miesto valdžioje – pirma

miesto komiteto sekretorium, o nuo 1969-tų iki 1990 m. miesto vykd. k-to pirmininku, t.y. jo burmistru. 1990 m. Pajūrio rajone (Klaipėdoj) buvo išrinktas Aukščiausiosios Tarybos deputatu, išstojo iš Partijos, laikosi nepriklausomos linijos. Turbūt neklysiu sakydamas, kad tokių žmonių, kaip A. Žalys, žemaitiško užsispyrimo dėka Klaipėda šiandien yra lietuviškas miestas, turįs 64 procentus lietuvių gyventojų. Po Antrojo pasaulinio karo čia gyveno vien rusai. Savo vadovavimo metais A. Žalys ypatingą dėmesį kreipė miesto kultūriniam gyvenimui, suprasdamas, kad tik kultūra gali geriausia užtikrinti miesto lietuviškumą. Klaipėdiečiai to nepamiršo, per rinkimus jį išrinkdami savo deputatu.

Kalba su A. Žaliu tiesi ir dalykiška – be išskaičiavimų kas geriau kokiai nors partijai ar frakcijai. Jo mintyse pirmauja Lietuvos praktiški reikalai. Antai, sovietiniais laikais Lietuva turėjo 300 laivų žvejybos laivyną (30 procentų igulų buvo lietuviai). Ateinančiose ekonominėse dalybose su Sov. Sąjunga reikėtų kuo daugiau tų laivų išsiderėti Lietuvai, nes po visą pasaulį gaudoma žuvis atneša didelį pelną. Naftotekis per Melnragę gali turėti neigiamų ekologinių padarinių, tačiau danai žada palikti dalį išvalytos naftos Lietuvai, tuo atpalaiduodami ją nuo visiškos priklausomybės Sov. Sąjungai. Lietuvos tarybinė vyriausybė, o vėliau Sąjūdis, buvo visiškai pamiršę Šalčininkus. Rezultatai akivaizdūs. Elektrėnų dydžio gamykla su lietuviams darbininkais ir lietuvių gyventojų skaičiaus pakėlimas iki 30 procentų padėtų stabilizuotų. Reikia ką nors daryti su Sniečkumi, nes net ir dabar aukštesniųjų mokyklų rusų kalbos mokytojai importuojami iš Rusijos. Pasikalbėjus su A. Žaliu kyla optimizmas, kad Lietuvoje dar yra žmonių, kuriems rūpi ir kiti dalykai – ne vien tik kaip prieiti prie valdžios lovio.

Aplankau Nidą, Preilą, Juodkrantę. Neringos gamtinės grožybės, Raganų kalnas, kapinių senieji krikštai aprašyti kitur. Reikia tik pastebėti, kad ir Juodkrantėj jau įsitvirtinę vokiečiai turistai iš Vakarų. Vietiniai mokosi vokiečių kalbos, kad galėtų tuos turistus aptarnauti. Toks darbas atneša visų geidžiamos valiutos.

Su Vyto leidžiamės greičeliu atgal į Vilnių. Automobilio „magas“ groja įprastinę Bitlų, „Janytės“ Joplin ar Jefferson Airplane muziką. Šiai muzikai Vytas jaučia ypatingą nostalgiją. Vytas yra Istorijos instituto vyresnysis mokslinis bendradarbis, nepriklausomos Lietuvos tarptautinių santykių istorijos specialistas. Su juo dažnai konsultuojasi dabartinė Užsienio reikalų ministerija. Šiuo metu Vytas rašo „Nepriklausomos Lietuvos diplomatijos istoriją“. Kaip ir dažnam ketvirtą dešimtmetį įpusėjusiam lietuviui, gyvenančiam Lietuvoje, Bitlų revoliuciją Vakaruose anuomet padarė milžinišką poveikį. Aštuntojo dešimtmečio pradžioje, kai Vyto karta dar buvo aukštesniosiose mokyklose, radijo eterio bangomis ėmė sklisti naujoji muzika. Ši muzika, ilgi plaukai, nekonvencionalus apsirengimas ir Jack Kerouac'o lietuvių kalba išleistas romanas *Kelyje* („On The Road“) Vyto kartai reiškė kontrolės bei varžtų nuėmimo galimybę ir jos sąmonėj žadino laisvės ilgesį. Vytas ir jo draugai pradėjo žvanginti gitaromis; kaip grybai po lietaus pradėjo steigis neoficialūs muzikiniai ansambliai: Kertukai, Nuogi ant slenksčio, Gėlių vaikai, Gėlės gintarėliai.

„Stoviu vienas aš pakrantėj,
vėjas taršo mano plaukus,
aš į Indiją keliausiu“,

dainavo anuomet Kertukai. Žinoma, į Indiją jaunimas nenukeliavo. Tačiau jų sąmonėje kilo didelis pasibodėjimas sukaustyto Sovietijos gyvenimu. 1972-rais Kaune susidegino Romas Kalanta. Valdžia ėmė perse-

kioti jaunimą: uždarinėti neoficialias muzikines grupes; milicija ėmė gaudyti jaunuolius ir kirpti ilgus plaukus. Žinoma, sunaikinti jaunime vidinio laisvės poreikio nepavyko. Aštuntojo dešimtmečio jaunimas subrendo – vieni nuėjo į profesijas, kiti į partiją, dar kiti atsidūrė Afganistane. Tačiau kaip turėjo jaustis naujose rolėse, supančiojoje sovietinėje visuomenėje gyvenantys žmonės, įtikėję John Lenon'o žodžiais, kad „all you need is love“ („Tik reikia meilės“). Bitlų revoliucijos poveikis Lietuvos atgimimui dar neištyrinėtas.

TURNIŠKĖSE

„Važiuojam į Turniškės – parodysiu kaip gyvena naujoji nomenklatūra“, girdžiu vieną rytą telefono ragelyje Aukščiausiosios tarybos deputato Rimvydo Valatkos balsą. Kodėl ne, įdomu ir tai. Sutariam kada ir dar tos pačios dienos popietę automobiliu riedam Turniškių link.

Turniškės – tai gyvenamųjų namų kompleksas miške netoli Vilniaus. Įvažiavimas ir išvažiavimas iš komplekso saugomi dvigubų policijos patrulių. Anksčiau Turniškėse gyveno aukšti Kompartijos pareigūnai, CK nariai. Dabar – naujos valdžios ministrai, Aukščiausiosios tarybos deputatai. Gyvena čia ir dabartinis premjeras G. Vagnorius bei ekspremjerė K. Prunskienė.

Į valdžios draustinį įvažiuojam be problemų. Apžiūrinėjame gyvenvietę. Namai gražūs. Vienaime jų įrengtas baras su aptarnaujančiu barmenu. Veikia teniso aikštelės, kur deputatai po kovų parlamente gali pamankštinti raumenis ir refleksus. Vienaime name kartu gyvena AT deputatai B. Gajauskas (Politinių kalinių ir tremtinių sąjunga), G. Ramonas (Sąjūdžio Centro frakcija), M. Stakvilevičius (Kairiųjų frakcija) ir KAD'o generalinis direktorius A. Butkevičius. Gyvena ir, atrodo, sugyvena. O, kad taip būtų Aukščiausioje taryboje!

„Stok! Leidimą prašau“ – sukomanduoja prieš apleidžiant draustinį jaunas policininkas. Rimvydas parodo savo AT deputato pažymėjimą (su nuotrauka), taip pat nurodo, kad jo automobilis turi specialius, tik deputatams išduodamus, numerius. Tačiau to negana – naujokas policininkas laikosi įsakymo raidės ir reikalauja leidimo. Kur gauti tokį leidimą – jam irgi nevysiškai aišku. Gal AT prezidiume? Jis paprastai tokius potvarkius išleidžia. Šiaip taip išsisukam iš keblios padėties ir gauname policininko leidimą apleisti draustinį. „Ar šis potvarkis reiškia, kad jeigu AT deputatas ir Liberalų fakcijos narys Rimvydas Valatka nori aplankyti Turniškėse gyvenantį savo bičiulį, kitą AT deputatą ir Liberalų frakcijos narį, Joną Tamulį – turi gauti iš kažko leidimą?“ – klausiu Rimvydo. Šis tik patraukia pečiais. Žinoma, gal toks potvarkis ir turi „racijos“: koks nors deputatas, pamatęs kaip gerai gyvena jo kolega, gali kitą kartą atsivežti bombą. Atsarga gėdos nedarė – sako lietuviška patarlė.

PUČO VAIZDAI

Rugpjūčio 20 dieną išskrendu iš Rygos į Kopenhagą. Planas, dieną prieš tai automobiliu nuvažiuoti į Šiaulius, o kitą rytą padengti likusius 120 km į Rygą.

Pirmadienio rytą, rugpjūčio 19-tą, valausi dantis. Į vonios kambarį pabarškina šeimininkė ir sako: „Neparyk šepetuko, Radijo Svoboda pranešė, jog ši rytą Maskvoje vyksta pučas...“. Neužilgo prasideda telefono skambučiai, patvirtindami ir papildydami šią žinią.

Einu į M. Mažvydo biblioteką atlikti paskutinių reikalų. Mieste padėtis įtempta. Troleibuse kažkas sako, kad paimti radijo ir televizijos pastatai Sitkūnuose

prie Kauno. Paprasčiausiai, atvažiuo tankai ir nuginklavo sargus.

Bibliotekoje atsiranda 9:30 ryto. M. Mažvydo bibliotekos pastatas stovi šalia Aukščiausiosios Tarybos. Pro langą matau būrelį žmonių su trispalve. Už poros valandų žmonių prie AT rūmų jau žymiai padaugėję. Garsiakalbiai susirinkusiems transliuoja V. Landsbergio kalbą. Pabaltijo karinių dalinių vadas gen. Kuzminas Landsbergiui pareiškęs, kad turi būti nuginkluotas KAD'as. Tačiau KAD'as ginklų neturi, išskyrus tuos dalinius, kurie saugo valstybės pastatus.

Su bibliotekos darbuotoju Algiu nueiname pasižvalgyti prie AT rūmų. Ten jau daug žmonių: vieni vaikščioja, kiti susibūrę apie radijo aparatus klauso žinių iš Maskvos. Mergina ramiai skaito knygą. Pro šonines duris KAD'o kariai skubiai neša lauk kažkokias dėžes. Sutinku Lietuvos ryto žurnalistę Daivą Rinkevičiūtę ir Operos orkestro muzikantą Smetoną su sūnumi. Dar gegužės mėn. Smetona buvo Čikagoje ir grojo „I Lituani“ operoje. Sako, kad jo kitas sūnus tarnauja KAD'e ir yra rūmų viduj.

Man jau laikas traukt namo. Atsisveikinu su Algiu ir einu užbarikaduoto išėjimo į Gedimino prospektą link. Kažkas pašaukia vardu. Tai Jaunimo teatro aktorius A. Gražys. Pasiūlo pavėžėti į Mildos gatvę. Besikalbant su Gražiu, apačioj einančiu greitkeliu pasigirsta lyg vikšrų žlegėjimas, lyg sunkių autovežimių garsai. Pasiutiškai nejauki savijauta. Dabar visai suprantu tuos, kurie čia buvo sausio mėnesį – visi jie buvo herojai.

Prie plyšio barikadoje žmonės grūdasi patekti į AT rūmų aikštę, o einant Gedimino prospektu atrodo, lyg visas prospektas plauktų AT link. Skubančiųjų sraute staiga pamatau sunkvežinio vairuotoją savo pusbrolių Simą. (Jį netikėtai, buvau sutikęs Medininkų eisenoj.) Su juo atsisveikinau vakar. Dar kartą apsikabiname. „Či nieką nebus“ – sako jis raminančiai biržietiška tarme.

Namuose užsisuku televiziją. Lietuviška televizija iš AT rūmų transliuoja specialų AT posėdį – vėliau amerikietišką CNN programą. AT pirmininkas V. Landsbergis praneša, jog pučistams nuvertus Lietuvos valdžią, bus visuotinis boikotas. Boikotas neliečia ligoninių ir elektros gamyklų darbuotojų. „Kodėl šiame posėdyje nedalyvauja vyriausybės atstovai?“ – kažkas klausia. Vyriausybė turi konkrečių darbų ir neturi laiko posėdžiauti, atsakoma jam.

Telefonu ateina kitos žinios: Klaipėdą jau valdo komendantas, OMON'as užėmė Vilniaus telefono centrą, šimtinė lengvųjų tankų iš Alytaus pajudėjo Vilniaus link, Ryga apsupta tankų. Skambina Vytas. Jis vakar užmiršęs nusipirkt benzino. Žmonės šiuo metu apgulę benzino kolonėles, apie jas susidariusios bent poros valandų eilės. Mums būtina pasiekti Šiaulius prieš sutemstant, nes naktį važiuojant – velniai žino kas gali atsitikti. Yra išeitis – vienas Vyto draugas turi benzino, tačiau reikia būti jo kieme punkt ketvirą valandą po pietų. Reiškia išvažiuojam už penkiolikos minučių. Skubūs atsisveikinimai ir mes riedame Vilniaus gatvėmis. Pravažiuojant telefono centrą matome automatais ginkluotų, nuo ausies iki ausies išsišiepusių, omonininkų veidus. Prasilenkiam su keliais sovietinės kariuomenės sunkvežimiais.

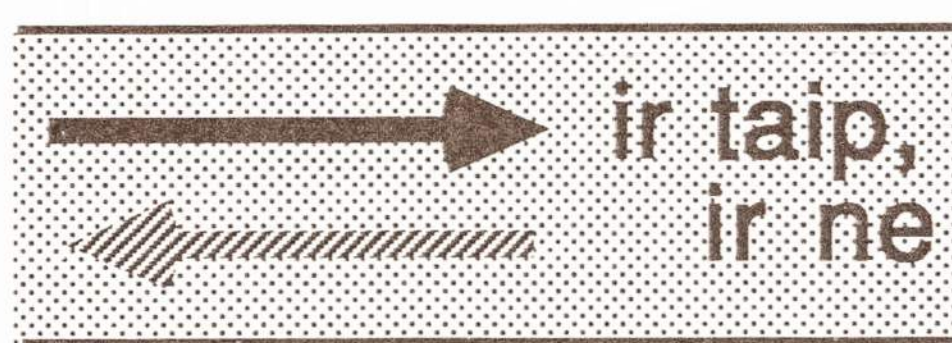
Kieme randame Vyto draugą, bei istorikus Alfonsą Eidintą ir Gediminą Rudį, atvykusius mūsų išleisti. Vytas su draugu pila benzina. Įsidedam dar kanistrą į automobilio bagažinę. „Vyrai, tik nevažiuokit naktį, jus dar apšaudys, manydami, kad vežat patranką“ – sako Alfonsas, rodydamas į mano slidžių maišą, priristą ant automobilio stogo. Ką gali žinoti... „Einu pavalgyt pietų, o po to prie Aukščiausiosios Tarybos“ – sako Gedi-

minas. Spaudžiam vienas kitam ranką ir apsikabinam. Gal suvisam.

Kelias į Šiaulius tuščias kaip iššluotas. Žmonės greičiausiai prilipę prie radijo ir televizijos aparatų, klausosi paskutinių žinių. Užsisukame ir mes automobilio radiją. Iš Maskvos transliuojami pučistų pranešimai. Tarp pranešimų groja klasikinė baleto muzika. Visuomet taip yra, sako Vytas, – kai Sovietijoje keičiasi valdžia – transliuojama daug baleto muzikos. Vytas pasakoja, kad šiandien rytą jiedu su Gediminu ištraukinėję vielas ir slėpę Istorijos instituto neseniai jiems išduotus kompiuterius. Ką gali žinoti: instituto pastatą gali užimti istorikas Surblys su burokevičinskais ir viską sunaikinti. Praeiti metai buvę bjaurūs moksliniam darbui – susitelki ką nors daryti ir, žiūrėk, vėl koks nors sukrėtimas. Keliauti neramiais laikais irgi nėra saugu. Sausio mėnesį sulaukė Vyto automobilį: „Rankas aukšty!“ iškratę kišenes, apvogę. Neatsargaus kareivio vienas gaiduko spūstelėjimas ir keliauji amžinybėn, – sako Vytas. Važiuojam taupydami benzina ir temstant pasiekiam Šiaulius.

Vakare Maskvos televizija transliuoja pasikalbėjimą su pučistais. Matome kaip dreba Janajevos rankos. „Vremia“ perduoda ironišką reportažą iš Rusijos parlamento. Žurnalistas klausia vieną jaunuolį, statantį barikadą – „Ką čia darai?“. „Mokausi iš Vilniaus“ – tas atsako. Stebūklas – iš Panevėžio dar veikia Lietuvos televizija.

Kitą dieną keliamės šeštą rytą. Nors į Rygos aerodromą tik pusantros valandos kelio, o lėktuvas išskrenda tik 12:45 po pietų – ką gali žinoti, kas pakeliui gali atsitikti.

BALTOS LANKOS – I

Nelabai seniai *Literatūros ir meno* savaitraštyje atsirado nauja skiltis „Baltos lankos“. Jos tėvais reikia laikyti paryžietį profesorių Algirdą J. Greimą ir vilnietį literatūrologą Saulių Žuką. Be abejo, pirmasis ne tik *Akiračių* skaitytojams gerai pažįstamas. Jis yra tapęs tarptautine garsenybe, jo veikalai verčiami į svetimas kalbas, net iš lietuvių kalbos į prancūzų ir anglų. Tiesiog noris sušukti valio! Manychiau, kad jis galėtų būti kandidatas į Nobelio premiją kaip bene pirmasis filologas.

Saulius Žukas, gimęs 1952 m. Kaune, baigęs Vilniaus universitetą, parašęs studiją apie tautosaką mūsų poezijoje. Tarp kita ko, jo tėvas prof. Vladas Žukas – žymus bibliografas, prof. Vaclovo Biržiškos įpėdinis, žinoma, ne tiesiogine prasme.

Bendrovė tarp jų jau gana sena. Turbūt Greimą būtų galima pavadinti vienu iš Žuko mokytojų. Jie abu struktūralizmą ir semiotiką bando įvesti į literatūros, ypač poezijos, interpretacijos metodologiją. Ką tik Vilniuje išėjo stambi A.J. Greimo straipsnių rinktinė *Iš arti ir iš toli*, kurią suredagavo („sudarė“), platoką įžangą ir vertingus komentarus pridėjo Saulius Žukas.

Aišku, pavadinimas „Baltos lankos“ paimtas ne iš gamtos. Bent mūsų lankose nebūna tiek daug ramunių ar baltųjų dobiliukų, kad jas būtų galima pavadinti baltomis. Yra tokia mįslė, turbūt ne tik mums pažįstama: „Baltos lankos, juodos avys, kas išmano, tas jas gano“. Baltos lankos čia reiškia baltą popieriaus lapą, o juo-

Prie Joniškio užsukame Lietuvos radiją. Transliuojamas rusiškai Jelcino kreipimasis į kariuomenę nepaklusti pučistams. Po to diktoriaus lietuviškai sako: „Su mumis yra tas amžinas optimistas – žurnalistas Algimantas Čekuolis. Gal porą žodžių apie situaciją Algimantai?“ Algimantas atsako: „Jūs vakar per televiziją matėte komiteto snukius, buvusį komjaunuolį, girtuoklį Janajevą. Įvykius vertinu teigiamai. Jeigu perversmo nebūtų, jį reiktų išrasti, kad visos purvinos putos iškiltų į paviršių“.

Įvažiuojant į Latviją eteryje pradeda trūkinėti Čekuolio balsas. Tušti ir apleisti Lietuvos ir Latvijos muitinės postai. Lietuvos link pro mus pradunda keli kariniai autovežimiai ir tušti tankų vilkikai. Rytas Jelgavoje atrodo normaliai – žmonės eina į darbą. Tik Rygos prieeigose, vidury greitkelio stovi sovietų šarvuotis su patranka, atsukta tiesiai į mus. Kas dabar bus? Nuriję seilę pamažu artinamės prie jo. Prie šarvuočio sustabdyta pora sunkvežinių, kareiviai tikrina jų vidų. Mus pamato vienas kareivis ir...moja važiuoti toliau. Pfiu! Nusišluostom prakaitą nuo kaktų. Tie kareiviai irgi atrodo kažkokie pagyvenusio amžiaus – labiau panašūs į karininkus.

Rygos aerodrome viskas normalu. Tvirtai spaudžiu Vyto Žalio ranką ir dėkoju už nuoširdumą ir pagalbą. Šį kartą mums neišėjo baidarių kelionė Šventosios aukštupiu. Gal kitą kartą, kai bus geresni laikai? Kopenhagoj atsiranda apie antrą po pietų. Viešbučio kambaryje užsuku CNN ir pratūnuo iki vakaro prie televizoriaus.

L. Mockūnas

dos avys – abėcėlė. Tik tas, kas moka skaityti ir rašyti, gali tas nebūtinai juodas avis ganyti. Turbūt neatsitiktinumas, kad visa ta istorija prasideda nuo mįslės, nes nėra didesnės mįslės, kaip žmogaus kūryba. Užtat abu visokių prasmų ir reikšmių ieškotojai ir pasinaudoja šia gražia parabole.

Reikia tik pasidžiaugti, kad toji nauja skiltis susilaukė jau keletos kitų bendradarbių (Mykolo Drugos, Arūno Sverdiolo, G. Ramoškaitės ir kt.) ir susilaukė kritiškos reakcijos iš visuomenės pusės. Smarkiai pasisakė senesnės kartos rašytojas Kazys Jankauskas, užsipludamas Greimą už jo „kandžius žodžius“ prieš „Lietuvos Patroną – šventąjį Kazimierą“. Ne tik Lietuvos, bet ir paties Jankausko. S. Žukas įsivėlė į labai karštus ginčus dėl Justino Marcinkevičiaus „Pušis, kuri juokiasi“. Kaip rašo poetas, skulptorius ir Sibiro tremtinys Vytautas Mačiūka, tam ginčui pradžią davė „anuometinės sovietinės Lietuvos ponų vaikai ir Sniečkaus bei Preikšo globotiniai“. Aišku, jis turi galvoje Tomą Venclovą ir Aleksandrą Štromą. „Jie ponai buvo, ponai ir liko“, gal su tam tikru pavydu rašo Mačiūka (*Lit. ir men.* 1991.VII.13). Teisybė, tik visados taip buvo ir visados turbūt taip ir bus. Iš Didžiosios prancūzų revoliucijos trijų šūkių (laisvės, lygybės, brolybės) pats patraukliausias, bet sunkiausiai įgyvendinamas lygybės šūkis. Stepas Zobarskas prisimindavo tokį neva kolektyviai ano meto (1940-1941) Rašytojų namuose sukurtą eilėrašį:

*Ateinu per audras ir vėją,
Priglaudęs ranką prie širdies.
Kas nuo Smetonos nukentėjo,
Tas ir nuo Stalino kentės.*

Dėl tokių ir panašių ginčų nėra ko pykti. Per ilgai Lietuvos ir emigracijos spauda bijojo visokios kontroversijos. Tik skirtingais keliais eidami galime nuolat artėti prie tiesos.

Vincas Trumpa

IŠ DAINOS ŽODŽIŲ NEIŠMESI

Neseniai laikraštyje *Dienovidis* perskaičiau liūd-nus apmąstymus apie Antaną Kučingį, Lietuvos bosų karalių, dvidešimt penkerius metus dainavusį pagrindines partijas Kauno scenoje, sėkmingai gastroliavusį Europoje. 1945 metais jam buvo suteiktas LTSR nusipelnusio artisto vardas, o 1948 metų sausio mėnesį jis areštuojamas ir nuteisiamas dešimčiai metų kalėti. Už ką? Aš atsiverčiau Lietuviškąją tarybinę enciklopediją, 6 tomą, 228 puslapį ir sužinojau, kad Antanas Kučingis, lietuvių tarybinis dainininkas, 1944-1948 ir 1957-1961 metais dainavo LTSR operos ir baleto teatre. Tačiau kur jis buvo nuo 1948 iki 1957 metų? Enciklopedija tyli. Kaip nutyli ir daugelį kitų dalykų, kurie iš tremties grįžusiam, bet nereabilituotam, brangiai atsiėjo. Valdinkai buvo budrūs, gal todėl kiekvienas šešėlis jiems atrodė panašus į klasinį priešą.

Antanas Kučingis grįžo į Lietuvą 1956 metų vasarą, buvo priimtas solistu į Operos ir baleto teatrą. Bet pirmieji Mefistofelio arijos žodžiai „Štai ir aš!“ paskutiniu momentu išgąsdino akyluosius ir ausyliusius – vietoj „Fausto“ tą vakarą į teatrą susirinkę žiūrovai girdėjo „Pilėnus“. Laimė, keisti libreto tuomet niekas nesusiprotėjo.

Bet kitais metais Antanas Kučingis vis dėlto atliko įsimintiną Mefistofelio vaidmenį, salė ūžė ir gaudė, ir tai jau solistui nieko gero nežadėjo. Sakoma, tautos ir valdžios meilė nelygiavertė. Nors valdžia kartais būna kantresnė nei tauta. Per tą vadinamą kantrumą Antanui Kučingiui buvo lemta scenoje šiaip taip ištempti iki 1961 metų rudens, kai solistas pakiliai ir įkvėptai sudainavo Pročidos ariją iš teatre repetuojamos operos „Sevilijos mišparai“. Nuskambėjus žodžiams „Palermo, o krašte mano, o krašte pavergtas... laisvė netoli“, Kauno halės publika atsistojo, sugriaudėjo plojimais, šūksmai „laisvė! laisvė! laisvė!“ Tai jau buvo panašu į mirties nuosprendį. Per tris dienas solistas turėjo palikti Lietuvą. Buvo tokių visagalių, kurie tvarkė mūsų likimus. Išgelbėjo šį sykį Justo Paleckio autoritetas. Antanas Kučingis po „Sevilijos mišparų“ buvo patyliukais išleistas į pensiją... Iš sostinės išsiųstas į buvusią laikinąją sostinę.

Kodėl aš visą šitą istoriją atpasakojau? Nejučiomis prisiminiau dviejų garbių profesorių iš Amerikos viešą vakarienę – iš „Neringos“ kavinės transliavo Nepriklausomos Lietuvos televizija. Prisiminiau ne todėl, kad pasmerkčiau garbius svečius – ne mano valioj būti teisėja ar kaltintoja. Nesu pažįstama nei su profesoriumi Aleksandru Štromu, nei su profesoriumi Tomu Venclova, nei su poetu Justinu Marcinkevičium, apie kurį tiedu profesoriai tą vakarą kalbėjo. Kalbėjo nepagarbiai, kaip apie saugumo komiteto agentą ir pakaliką. Tada ir prisiminiau ar tik ne prieš metus profesoriaus A. Štromo interviu vienam Lietuvos laikraščiui. Tuomet profesorių iš Amerikos stebino pabrėžtinas mūsų naujosios valdininkijos persikūnijimas – tik jiems skirtos juodos „Volgos“, tik jiems restoranai, pietų metu uždarytas kitiems mirtingiesiems, tik jiems rinktiniai valgiai ir daug kas tik jiems. Tuomet pasidžiaugiau svečio tiesumu ir nuoširdumu, pamaniau, nesugadino geras gyvenimas žmogaus. Jam atrodė nepriimtina tasai išskirtinis dėmesys ir tūpčiojimas apie jį, kaip amerikietį, ir kartu apie naująją poniją.

Bet praėjo metai, ir tasai pats žmogus su apetitu viešai pietauja ir samprotauja apie mūsų, Lietuvoje gyvenančių, nuodėmes, sandėrius su saugumu ir sąžine. Tą vakarą per Nepriklausomos Lietuvos televiziją buvo parodytas tikrai nuostabus duetas. Šiaip ar taip kalbėsimė, Justino Marcinkevičiaus tėvų gryčia gerokai

skyrėsi nuo Antano Sniečkaus ir Antano Venclovos namų. Gerai tai ar blogai – galėtų pasakyti tik tuose namuose augę Aleksandras ir Tomas. Aš gi pridurčiau, jog nori to ar nenori, bet abu gerbiami profesoriai išsilavinimą, tegu ir pradinį, – profesoriais jiedu tapo jau užsienyje – gavo ne kur kitur, o čia, Lietuvoje, kur vos ne kas antras žmogus tarnavo – kas žino – saugumui, kur kiekvienas žmogus savo paties labai dėvėjo komunistinę kaukę. Dėvėjo ją ir abu pakilūs profesoriai.

Ginčas dėl to nelemto tarnavimo saugumui tikriausiai būtų nieko vertas, ypač žinant, jog po žlugusio 1991 metų rugpjūčio perversmo padėtis iš esmės pasikeitė ne vien Lietuvoje, bet ir visoje Sovietų Sąjungoje. Tačiau būnant Australijoje, netyčiomis į rankas pakliuvo 1977 metų kovo 31 dienos *Dirvos* numeris, kuriame aptikau Kasparo Radvilos iš Čikagos straipsnį „Neatsakyti klausimais“. Gerbiamas Tomas Venclova tikriausiai jį skaitė ir savo archyvuose saugo jo iškarpa. Aš gi pacituosiu keletą sakinių tiems, kurie gal nieko apie tai nėra girdėję. Taigi, Kasparas Radvila rašo: „Maskva, atrodo, yra rimtai susirūpinusi būsima Belgrado konferencija. Ji rado reikalo net į JAV išleisti liudininką iš okupuotos Lietuvos – Tomą Venclovą, kuris liudijo JAV kongrese, kaip Sovietų Sąjunga nesilaiko Helsinkio Deklaracijoje įrašyto punkto apie žmogaus teisių privalumą“. Ir toliau: „nežiūrint Venclovos augimo bei brendimo aplinkos, po 1956 metų Vengrijos sukilimo jis nusiėmė komunistinę kaukę (paties Venclovos išpažintis) ir nuo to laiko įsijungė į antitarybinį sąjūdį, siekdamas pakeisti Sovietų Sąjungoje, įskaitant

ir Tarybų Lietuvoje ten esamą, žmonėms nepakenčiamą komunistų primestą sistemą.

Toliau dar gražiau: „Tomas Venclova ir keletas kitų asmenų pavergtoje Lietuvoje sudarė net specialų komitetą žmogaus teisių pažeidimams Sovietų Sąjungoje registruoti ir juos skelbti suinteresuotoms valstybėms, siekiant demaskuoti Sovietų Sąjungos vyriausybės sutarties laužymą“.

Ir šitas baisių baisiausias antitarybininkas lyg niekur nieko išleidžiamas išvykti iš Sovietų Sąjungos. Nebūkime naivūs, prisiminkime, kad ir Jono Jurašo viešus pareiškimus ir valdžios reakciją. Ką prarado Tomas Venclova dėl savo aktyvios veiklos? Negavo taip geisto TSRS rašytojų sąjungos nario bilieto? Kiek metų jis praleido beprotnamyje ar kalėjime už savo antitarybinius pareiškimus?

Prisipažinsiu, jog visada gerbiau Tomą Venclovą už jo blaivų mąstymą ir nesilankstymą nei prieš Vėliną, nei prieš Dievą. Noriu gerbti ir dabar, ypač kai skaitau jo apmąstymus apie tautos ir žmogaus teisę, apie tiesą ir melą, apie baudžiauninko moralę, minios instinktą, tokį pavojingą mūsų tautai šiandien... Noriu gerbti, bet kaip sakoma, iš dainos žodžių neišmėsi. Dabar aš abejoju Jūsų tiesa, Profesoriau! Abejoju, kaip tuo abejojo ir Kasparas Radvila: „Kaip galėjo sovietai išleisti tokį žmogų, kurio išvykimo tikslas yra ardyti ir juodinti jų sukurtą sistemą?“ O gal ir jis, Tomas Venclova, buvo... Baugu net įsivaizduoti – kas. Juk šitaip samprotaudami galime nuklysti į tyrus. Bet ar to mums reikia, gerbiami profesoriai?

Salomėja Diglytė-Čičiškina

Vilnius, Lietuva

TOKIA BUVO VIEŠPATIES VALIA

Keistas tasai ponios Salomėjos Čičiškinos straipsnis, ir sunku jį komentuoti. Nors ir labai stengiausi, nesupratau, ką bendro turi velionio Antano Kučingio istorija ir neseniai kilęs Lietuvoje ginčas dėl Justino Marcinkevičiaus. Bet pirmiausia – faktai, nes *Akiračių* skaitytojams jie turbūt nelabai žinomi, ar pažįstami tik iš nuogirdų.

1991 metų gegužės gale buvau Vilniuje ir kalbėjau kultūrininkų kongrese. Pertraukos metu mane susirado televizijos darbuotojai, kurie pasiūlė vykti į „Neringos“ kavinę ir iš ten papasakoti žiūrovams apie kultūros studijų būrelį, kurį kadaise buvau įsteigęs, ir apie visa, kas iš to sekė. Neatsisakiau, nes manau, kad sakyti istorinę tiesą visada naudinga, o šių dienų Lietuvoje tiesiog būtina. Pokalbyje dalyvavo du mano artimi bičiuliai – Aleksandras Štromas ir Pranas Morkus, abu susiję su tuo būreliu.

Kiek daugiau negu prieš trisdešimt metų rinkdavomės privačiame bute ir skaitydavome referatus apie Kafką, Joyce, Ionesco, egzistencializmą ir panašius daiktus. Būrelis buvo palyginti nekalta, šnekėti apie politiką vengėme, tačiau domėtis draudžiamais, dargi Vakarų autoriais savaime buvo nusikaltimas. Bene po dešimto referato buvome pristatyti į KGB. Tardymas truko gal dvi savaites. Nors mums ir stigo patirties, tardytojų kabinetuose laikėmės, rodos, nebloggeriai, ir daugelio dalykų jie nesužinojo. Nei vienas iš būrelio narių (jų buvo gal dvylika) nepateko į kalėjimą, tačiau visų gyvenimas po to buvo gerokai sulamdytas. Apie jokią karjerą negalėjome nė galvoti: visa laimė, kad jos ir nesiekėme. Priešingai, bridome vis giliau į disidentizmą, ir su Štromu ilgainiui buvome priversti emigruoti.

Netrukus po būrelio sutriuškinimo pasirodė Justino Marcinkevičiaus apysaka „Pušis, kuri juokėsi“, smer-

kiančiu tonu vaizduojanti kelis jaunuos vilniečius, pasukusius blogais keliais – ėmusius skaityti ir diskutuoti reakcinius Vakarų filosofus. Vilniuje buvo plačiai kalbama, kad apysaka parašyta pagal mūsų tardymo protokolus, kuriuos saugumas pateikęs autoriui, kad jis duotų pamoką paklydėliams. Tuo buvo nesunku patikėti, nes daug detalių, netgi atskirų posakių ar elgsenos bruožų rodė į gyvus prototipus.

Praėjo nemažai laiko, bet tos istorijos niekas iš jos dalyvių neužmiršo. Ne todėl, kad ji būtų buvusi kokia žaizda (labai nemėgstu postringavimų apie žaizdas ir kančias), o todėl, kad ji pakreipė mūsų gyvenimus rimtesnio pasipriešinimo linkme. Viskas baigėsi palyginti laimingai, nors emigracija, kaip žinia, nėra tokia jau didelė laimė. Bet vis dėlto dalyvaujame visuomenės gyvenime Lietuvoje ir už jos ribų, dirbame tai, ką mėgstame ir sugebame, ir Lietuvai, manyčiau, nešame šiek tiek naudos. Galėjo baigtis ir kitaip.

Štai visa tai su Štromu ir papasakojome. Nekalbėjome apie Marcinkevičių „kaip apie saugumo komiteto agentą ir pakaliką“, bet anaipol neslėpėme, kad į jo apysaką žiūrime neigiamai.

Televizijos laida sukėlė Lietuvoje nematytą skandalą. Buvo surengtas viešas jos aptarimas (irgi parodytas per televiziją), kurio bendrasis tonas buvo gana vienišas: Marcinkevičius – žmogus, tiek nusipelnęs tautai, kad jo negalima liesti. Pats Justinas Marcinkevičius *Tiesoje* griežčiausiai paneigė, kad „Pušies“ atsiradimas susijęs su saugumu. Tačiau netrukus Kazys Saja ir Ričardas Pakalniškis pasakė ką kita. Anot jų, „Pušies“ autorius anuomet visai neslėpęs, iš kokios įstaigos gavęs medžiagos savo apysakai. Pakalniškis net pateikė Marcinkevičiaus citatą iš 1965 metų spaudos: „Čia, šiame kūrinyje, galima sakyti, yra prototipai... Į mano rankas

buvo patekę savotiškai traktatai, mintys“. Tiesa, Pakalniškis tvirtino: tame, kad medžiaga pasiūlyta iš KGB, nieko blogo nesą. Bet tai jau Ričardo Pakalniškio moralinės klausos reikalas.

Taigi faktinė reikalo pusė, manau, yra gana aiški. Tačiau be faktinės pusės yra dar principinė – ir, žinoma, emocinė. Spaudoje pasirodė daugybė straipsnių ir laiškų, karštingai ginančių Justino Marcinkevičiaus reputaciją. Būdavau puolamas Chruščiovo ir Brežnevo laikais, būdavau įvairių žurnalistų juodinamas emigravęs, bet tokio puolimo, kaip dabar, ko gero, nesu patyręs. Tonu ir stiliumi jis nei kiek nesiskiria nuo sovietinių puolimų. Tiesa, prie tokių dalykų esu pratęs. Bejėgiškos ir isteriškos insinuacijos manęs negąsdino tada, negąsdina ir dabar. Nežinau, ką Marcinkevičius galvojo apie savo gynėjų žygius. Man – jo vietoje tokių gynėjų būtų gėda.

O dabar – dėl nuomonių ir argumentų.

Argumentas 1: yra žmonių, tokių šventų tautos akyse, kad jų klaidų ar negražių poelgių negalima minėti. Bet koku atveju to neturi teisės daryti asmenys, kur kas mažiau nusipelnę, visai nenusipelnę ar šiaip kam nors nesimpatingi.

Deja, iš šio argumento logiškai išplaukia, kad turi būti įsteigta cenzūra. Demokratinė santvarka tuo ir skiriasi nuo totalitarinės ar autoritarinės, kad joje nėra ir negali būti šventųjų karvių. Tas jos bruožas, beje, nadingas patiems nusipelnusiems asmenims. Jei Reaganas ar Bushas nebūtų puolami spaudos ir televizijos (ir dažniausiai žiauriai), jie įtikėtų, kad yra neklystantys, o nuo čia jau netoli iki Brežnevo arba Černenkos. Jei garsus autorius, sukūręs netikusį veiklą, apie tai iš nieko neišgirstų, jam kultų didelis pavojus virsti grafomanu (kas SSSR ir Lietuvoje dažnai atsitikdavo). Jei negražus veiksmas, tegu ir kadaise atliktas, būtų pasmerktas amžinam nutylėjimui, toji nutylėjimų sfera tuojau pradėtų plėstis. O kas toliau, tai jau žinome.

Galimas daiktas, šį sovietizmo palikimą bus visų sunkiausia išgyvendinti iš sąmonių, nes jį remia mūsų pačių provinciališkos tradicijos ir tipinga lietuviška mažo miestelio atmosfera, kurioje beveik kiekvienas linkęs keliaklupsčiauti prieš didžiuosius žmones.

Argumentas 2 (jį bene aiškiausiai išplėtojo Jonas Mikelininkas): teisybės iš viso negalima ir nereikia sakyti, ir niekas protingas jos nesako, nes tokia yra gyvenimo dialektika. Kai dėl Marcinkevičiaus, tai čia tiesiog būtina tylėti, nes Lietuva yra okupuota, tragiškoje padėtyje esanti šalis, ir jos dvasinių lyderių kritikavimas skaldo tautą.

Šį argumentą (ir netgi būtinai panaudodami žodį „dialektika“) visada siūlė sovietiniai totalitaristai. Geriausia būtų jiems jį ir palikti. Laisvai tautai ir visuomenei reikalinga visa teisybė, ir privalome, kiek įmanome, prie to artėti. Kol nėra pasakyta viskas ligi galo, nėra – ir nebus – tikros laisvės. O tai, kad teisybė sakoma „nelaiku“... Kai Jonas Mikelininkas rašė savo straipsnį, Lietuva dar buvo okupuota. Dabar ji nepriklausoma, bet joje tebėra svetima kariuomenė – vadinasi, pagal Mikelininko logiką, ir dabar nelaiku? O kada kariuomenė bus išvesta, Rusija vis vien juk liks pašonėje. O jei ne Rusija, tai Lenkija ar net Vokietija. Visada atsiras koks tikras ar pramanytas pavojus, kad tą teisybę galėtume „dialektiškai“ užgniaužti – jeigu tik to norime. O norinčių nepristigs.

Beje, nemanau, kad rimto žmogaus pasiryžimas ginti savo kraštą ir laisvę bent gramu sumažėtų, išryškėjus kurio nors vado klaidoms ar negraziems darbams. Juk reikalo esmė – ne vadas, o idėja.

Argumentas 3: apysaka esanti tokia gera, kad jos nesmagi kilmė neturinti jokios reikšmės. „Literatūros

istorijai, ponai kultūrtrėgeriai, visai nesvarbu, kokios buvo apysakos „Pušis, kuri juokėsi“ parašymo aplinkybės: užsakymas, prototipai ir t.t.“ (Danutė Paulauskaitė).

Man vis dėlto rodosi, kad būna tokių parašymo aplinkybių, kurios išbraukia kūrinį iš literatūros istorijos ir palieka jį tik istorijos – bene, liūdnokos istorijos – faktu. Bet jei ir nekreipsime į tai dėmesio, nesutinku laikyti „Pušies, kuri juokėsi“ geru, teisingu, dvasingu ir t.t. kūrinium. Jo svarbiausioji mintis – kad jaunimui nedera kreipti akių į reakcinius, pūvančius Vakarus, į visokius Badlerius, kurie tik klaidina ir nutolina nuo gimtosios žemės. Ta mintis, žinoma, „tautiška“, nors ir idealiai sutampanti su tuometinės sovietinės propagandos linija. Bet jei net ir nesutaptų... Šitokia pozicija vadinama izoliacionizmu, o Lietuvai šiandien (kaip ir prieš trisdešimt metų) nieko negali būti blogesnio už izoliavimąsi nuo pasaulio. Tai reiškia pasmerkti ją vegetavimui ir žlugimui. Gal į atvirą kraštą ir prasiskverbiam neigiamų įtakų, bet uždaras kraštas pats save apnuodija šimtą kartų labiau už bet kokias neigiamas įtakas. Už tai, kad Lietuva būtų atvira pasauliui – ekonimiškai, filosofiskai, kūrybiškai – pasisakydavau visada, ir būtent čia yra mano svarbiausias nesutarimas su „Pušim, kuri juokėsi“ ir su įvairiopa tautinio uždarmo ideologija, kad ir kiek gražių žodžių ji kartotų apie neprilygtamą gimtąją dirvą. *Hier stehe ich, kann nicht anders.*

Argumentas 4: nėra čia ko kaltinti, nes sistema buvo tokia baisi ir visagalė, kad visi yra susitepę; visiems, anot Eduardo Cinzo, buvo nulaužtas stuburas; visi, anot Salomėjos Čičiškinos, dėvėjo komunistinę kaukę, neišskiriant Štromo ir Venclovos. Marcinkevičius tuo geresnis už kitus, kad nemeditavo sudėjęs rankas, o kūrė legalią kultūrą, aktyviai dirbo Lietuvai. Tegu ir su reveransais, bet kaip gi be tų reveransų?

Šis argumentas mėgiamas visų, nes jis visus pateisina. Kiekvienas pataikūnas ir konformistas šitaip gali pasiskelbti rezistentu, nes, mat, širdies gilumoje jis buvo tikras lietuvis, ir dar koks! O juk sistema, kad ir baisi, nebuvo visagalė. Kai kurių žmonių ji nepalaužė: vieni ėjo į kalėjimus, kiti – sakysime, Juozas Tumelis – dirbo tylų, kruopštų, kasdienišką kultūrinį darbą, nesileisdami į jokių kompromisus. Buvo asmenų sveiku stuburu, buvo asmenų be komunistinės kaukės. Kompromisų ir kaukių srityje taip pat buvo gradacijų. Derėtų vieną sykį tai pripažinti, o ne dažyti visus viena spalva: kiekvienas, girdi, yra bestuburis vargšas ir tuo pat metu kiekvienas yra didvyriškas laisvės kovotojas. Derėtų tai pripažinti ne tam, kad bestuburiai netektų darbo, o kovotojai gautų geras algas ir ordinus – derėtų tam, kad suprastume, kas gi iš tikrųjų Lietuvoje vyko. Kai dėl Justino Marcinkevičiaus – manau, jis peržengdavo leistino kompromiso ribą kur kas dažniau, negu, sakysime, Marcelijus Martinaitis arba kad ir Vytautas Landsbergis. Ne tik ankstyvos jaunystės laikais, kada viešai solidarizavosi su sovietų valdžia („Štai šitas kelias – mūsų, o šunkelis – anų“), bet ir vėliau. Iš dalies tai ir yra jo populiarumo priežastis, nes konformistų visada yra dauguma, o dauguma myli tuos, kuriuose mato savo pačių įsikūnijimą. Atleiskite, bet netikiu, kad galima būti dvasinės rezistencijos vadu ir tuo pačiu metu rašytoju, kurį kelia oficialioji kritika (Pasternako ir Solženicino ji nekėlė). Netikiu, kad galima viena ranka kovoti prieš baisią sistemą, o kita ranka rinkti iš jos apdovanojimus. Viena iš dviejų – arba sistema ne tokia baisi, arba kovotojas ne toks šventas.

Čia iš karto turiu pasakyti, kad anaipol nesu be nuodėmės. Pirmojoje mano knygutėje (*Raketos, planetos ir mes*) yra puslapių, kurių man gėda. Bet komunistinės kaukės nei aš, nei Štromas daug metų nedėvėjome. Salomėja Čičiškina, jaunesnės kartos atstovė, gali

to ir nežinoti, tačiau mūsų amžininkai – žino. Ne vienas už tai smerkė mus kaip išsišokėlius, drumsčiančius nusi-stovėjusią visuomenės tvarką.

Na, gerai – pasakys į tai Jonas Mikelininkas: prisi-pažįsti, kad nesi be nuodėmės, tai ko meti akmenį? Man rodos, nemetu. Tik bandau suprasti ir pavadinti daiktus jų tikraisiais vardais.

Argumentas 5: Marcinkevičius augo neturtingoje gryčioje, o Štromas ir Venclova – patys žinote kur. Anot Vytauto Mačiukos, jie ponai buvo, ponai ir liko. Taigi ne jiems liesti ir t.t.

Ką gi, argumentas, kaip sakoma, su komjaunuoliška ugnele. Proletaras ir valstietis yra geras savaimė, o buržujaus sūnus ar augintinis visada liks buržujumi, nes tokia jo klasinė prigimtis, kurią ištaisys nebent gyvulinis vagonas. Tačiau pakalbėkime be ironijos, rimčiau. Aleksandras Štromas dvejus metus praleido gete, kur buvo tikrai blogiau, negu lietuviškoje gryčioje net pokario dienomis. Ar irgi esu matęs ne tik šilto, bet ir šalto. Bet tarkime, kad to netgi nebuvo. Ką turi daryti žmogus, išaugęs, sakysime, Sniečkaus šeimoje, jeigu Dievas jam davė proto ir sąžinės? Būtinai eiti į CK ar į tarybinę ambasadą kokioje gražioje Europos šalyje (o jei nepasiseks – Afrikoje)? O eiti į disidentus, atsisakyti privilegijų, išvažiuoti, atstūmus visą savo buvusį užnugarį, ir savo gabumais prasimušti į profesorius – tai jau draudžiama, ar ką? Vytautas Rubavičius vadina mus „lengvatintais disidentais“. Tikrai, toji nelemtoji socialinė kilmė mus šiek tiek saugojo, nors galėjo ir neapsaugoti. Tačiau ar dėl to privalėjome sėdėti rankas sudėję?

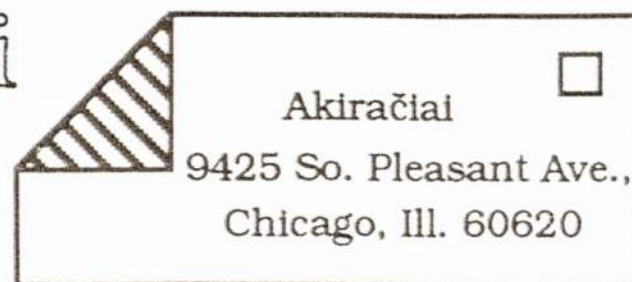
O dabar dar pora žodžių asmeniškai Salomėjai Čičiškinai.

Gaila, kad ponia Salomėja turi nedaug informacijos apie mano išvažiavimą iš Lietuvos – tik keturiolikos metų senumo *Dirvos* numerį su niekam negirdėto Kasparo Radvilos straipsniu. Tais laikais vienam kitam mažiau apsišvietusiam išeiviui mano istorija tikrai atrodė įtartina. Dabar, rodos, jau ir Kasparo Radvilos tipo autoriai dėl jos abejonių nebereiškia. Matote, apie 1972-79 metus (per visą detanto laikotarpį) Andropovo įstaiga praktikavo savotišką kovos su disidentais metodą: išvyti žmogų į Vakarus, kai kuriems net atimant pilietybę. Be Solženicino, Rostropovičiaus, Liubimovo pilietybė buvo atimta porai dešimčių eilinių disidentų, įskaitant ir mane (iš pabaltiečių – dar latviui Gunarui Rodei). Kitiems panašiu būdu išvartėms (Siniavskui, Bukovskui, Štromui) pilietybė nebuvo atimta. Visi šie dalykai aprašyti mano knygoje *Lietuva pasaulyje* ir *Vilties formos* (pastaroji dabar leidžiama Vilniuje), taip pat keliose angliškose knygoose, iš kurių rekomenduočiau įdomią, beveik nuotykinę Paul Goldbergo knygą *The Final Act* (William Morrow & Co., N.Y., 1988). Ten galima rasti daug daugiau informacijos, negu atsitiktinai aptiktoje *Dirvoje*. Galiu atsakyti ir į klausimą, ką praradau dėl savo veiklos. Praradau dukterį ir motiną: išvažiuodamas buvau visiškai tikras, kad jų niekada nebepamatysiu. Tiesa, pamačiau, bet tai jau stebuklas.

Dixi et animam levavi. Vilniaus televizijoje gegužės mėnesį pasakiau, ką reikėjo pasakyti, ir nebemačiau, kad prie to grįšiu, bet pasirodė, kad verta, nes visa ši istorija puikiai rodo, kas yra postsovietinis mentalitetas Lietuvoje. Beje, nors tas mentalitetas mano manymu ydingas, ir su savo oponentais nesutinku – kaip sakė anas prancūzas, mielai mirsiu, kad tik jie turėtų teisę pareikšti savo nuomonę. Na, mirsiu – gal per stiprus pasakymas. Niekas nenori mirti. Bet nuo kalėjimo ar beprotinio vardo tos jų teisės neatsisakysčiau. Nebuvau ten patekęs, tačiau ką darysi – tokia buvo Viešpaties valia, o ji aukštesnė už mano ar Salomėjos Čičiškinos valią.

Tomas Venclova

laiškai

VALSTYBĖS LAIKRAŠTIS IR PRIVILEGIJOS

Akiračių nr. 6 (230), birželio mėn. Zenono Rekašiaus straipsnis ir Romo Šilerio laiškas link valstybės laikraščio, yra verti ne tik istorinio, bet ir dabartinio, o ypač demokratinio dėmesio.

Valstybės laikraščio reikalingumo argumentai yra be realaus pagrindo, nes tokio demokratijoje neturime. Nebuvo įmanoma šio to demokratiško pramokti caro vergijoje bei Nepriklausomybės kovų metu, ir jas laimėjus – partijų rietenose iki 1926.XII.17-tosios. Tikrovė atmeta, neva, istorinį argumentą – XX amžius ir Lietuvos žinios buvo populiarūs, plačiai skaitomi dienraščiai, kai LA skaityklose dažniausiai būdavo 'laisvas' – pavartomas ir perleidžiamas kitam skaitytojui. Tad ir iš neseno istorinio žvilgsnio verta šį tą pasimokyti, ka LA net daugelio gerai apmokamųjų tarpe nebuvo populiarus, nors jau ir „Pažangos“ bendrovės leidžiamas.

Kitas argumentas – taisyklės išimtis – lyg ir išimtis iš išimties. Nevertas jo silpnumo nagrinėjimas.

Privilegijos visad priklausė prie išnaudojimo, visad nuvertintieji jas atmetė.

Antanas Valiuškis

Barrington, RI

AMBICINGI SVAIČIOJIMAI

Lietuvių emigracijos periodinė spauda, laikraščiai, žurnalai, susirūpinę bendradarbių retėjimu. Jų

rudenėjantys redaktoriai su nerimu dairiasi, kas juos pakeis, kai jie nebegalės dirbti dėl neišvengiamo likimo...

O *Akiračiams* sekasi – jie jau turi naują kandidatą į redaktorių. 1991 m. sausio mėn. laiške *Akiračių* nr. 1 (225) Alfonsas Nakas puola Vyt. Gedrimą. Tik jam vienam tesuvokiamais standartais nuvertina ir suniekina *Akiračių* spaudos apžvalgas, mat, Gedrimo citatos „nė dalelės nesuteikia mūsų spaudos atspindžio“. Siūlo tą apžvalgą visai nedėti, o jom skirtus puslapius užpildyti poezija.

Straipsnių tinkamumą spausdinimui ir medžiagos parinkimą laikraščiui ar žurnalui sprendžia redaktoriai. O A. Nakas, kaip ką tik skaitėm, nori pats rikiuoti *Akiračių* medžiagą... Tačiau kyla abejonė A. Nako ambicijom, paskaičius jo muzikišką rūstybę išreikštą pikto burnojimu Gedrimo adresu.

Rugsėjo *Akiračiuose*, nr. 8 (232), A. Nakas vėl kabinėjasi prie Gedrimo, *Akiračių*, prie „vilušių ir baltušių“. Gedrimo citatos esą tikras chuliganizmas, o jo komentarai – šlykščiausia prostitucija. Baltušiam ir vilušiam pataria pasiskaityti prostitutės ir prostitutijos aptarimus Websterio žodyne. Tačiau įtūžęs Nakas pats vartoja prostitutėms tinkamą žargoną.

A. Nakas, dergdamas *Akiračių* puslapius neprausturnišku žodynu, pakenkia tikrai sau ir lietuvių spaudai...

Jonas Kiznis

Brooklyn, N.Y.

NE VISAI TAIP

Mano laiške *Akiračiuose* (1991 m., nr. 8/232) redakcijos dėka išėjo, lyg kleras būtų kvebekiečius engęs. Taip piktai nerašiau ir nežinau, kad kas nors būtų taip teigęs. Pagal *Dabartinės lietuvių kalbos žodyną*, tai reikštų, jog buvo luptas kailis, varginama ar net mušama. Ten kunigai tikrai gera valia, pagal tuometinį

supratimą, savo aveles saugojo nuo ištirpimo kitatikių katile. Tokiu būdu jie Kvebeką išlaikė prancūzišku.

Tuomet nieko geresnio nesugalvodamas, panaudojau naujadarą „užspauda“. Ir tai ne visiškai tikslu, tačiau lietuviams tokios prasmės nereikėtų per daug aiškinti. Mūsų senoliai irgi buvo kunigų tvirtai pririšti, tikrai kvebekiečių „viera“ buvo prancūziška, tuo tarpu mūsų ganytojai vertė melstis „kilnesniu liežuviu“. Mūsų garbei, Kvebekas atkūsta keturiais dešimtmečiais vėliau negu mes.

Būkite malonūs atitaisyti, nes nenoriu toliau pykinti savo ir taip negausių draugų. Tuo pačiu noriu paaiškinti, jog Montrealio lietuviai ne šimtanuošimtinai sutapo su anglosaksais. Išimčių visuomet yra.

Algimantas Banelis

Toronto, Ont.

ATSIŪSTA PAMINĖTI

Vladas Kulbokas. *Laiko pagriebstai*. Vivi Printing. Čikaga. 336 psl., kaina nepažymėta.

Andrius Norimas. *Gyvenimo dulkės*. Novelės ir apybraižos. Išleido literatūros mylėtojų talka. Čikaga. 1991. 199 psl. Kaina 8 dol.

Rimvydas Šilbajoris. *Tolstoy's Aesthetics and His Art*. Slavica Publishers, Inc. 1991. 320 psl. Kaina nepažymėta.

Pokalbių akiračiai. „Akiračių“ interviu su išeivių kultūros veikėjais (1969-1989). Sudarytojas, pratarmės ir paaiškinimų autorius Liūtas Mockūnas. Vaga. Vilnius. 1991. 493 psl.

Algirdas Julius Greimas. *Iš arti ir iš toli*. Literatūra, kultūra, grožis. Vaga. Vilnius. 1991. 525 psl.

AR GELBĖSIM TAUTIEČIUS
NUO LIETUVIŠKOSIOS OSI ?

las, deportacijas, JAV pilietybės atėmimus. Praeito karo nusikaltimai prieš žmoniškumą kituose kraštuose ir kituose kontinentuose atrodo slenka istorijos užmarštin. Tačiau tai tik iliuzija. Pavojinga iliuzija. Tikrovė visai kitokia.

Neseniai ir Lietuvoje buvo įsteigtas Specialiųjų tardymų biuras. Tai lietuviškoji OSI. Jos tikslas – Lietuvoje gyvenančių karo nusikaltėlių paieškos. Neseniai ji pasirašė susitarimą bendradarbiauti su Kanados karo nusikaltėlių ieškotojais ir padėti jiems susekti bei apkaltinti iš Lietuvos kilusius nusikaltėlius. Panašus susitarimas pasirašytas ir su atitinkama Australijos įstaiga. Deramasi su Britanija, pažadėta talka ir amerikietikajai OSI.

Daugelį metų mes ir save, ir kitus įtikinėjom, kad kaltinimai išeiviams dėl tariamų karo karo karo nusikaltimų sufabrikuoti KGB tardymo rūsiuose ir kontražvalgybos kabinetuose. Lietuvoje galvojama

kitaip. Štai, reabilituojant buvusius sovietų gulagų kalinius, net penkiems šimtams jų reabilitacijos pažymėjimai neišduoti, nes rasta, kad jie už karo karo nusikaltimus sovietų buvo pagrįstai nubausti. Broliai lietuviai nacių kolaborantams nuodėmių atleidimo neduoda!

Ką visa tai reiškia mums, išeiviams. Anksčiau visomis išgalėmis priešinęsi, kad apkaltintieji nebūtų deportuojami Sovietijon, kur jų lauktų sovietinis „teisingumas“, dabar buvome kurį laiką lyg ir ramiau atsikvėpę. Juk jei deportuos, tegul deportuoja. Tėvynė nekaltai apkaltintųjų tikrai nenuskriaus. Dabar pradedam abejoti, kad gali atsirasti ir laisvon, nepriklausomai tėvynės važiuoti nenorinčių. Juk jei Lietuvoje dar tebėra penki šimtai nešvarių rankų ir nešvarios sąžinės „didvyrių“, tai ir tarp išeivių gali vienas kitas atsirasti.

Todėl jau dabar reikėtų iš anksto pagalvoti ir apsispręsti, ką darysime, jeigu

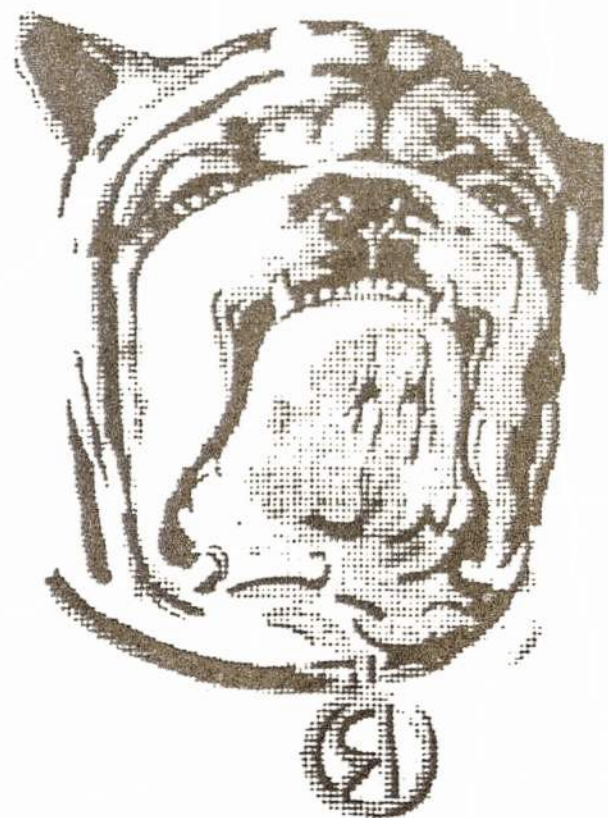
kokia nors organizacija ir vėl pradės prašyti aukų, gelbėti OSI apkaltintuosius.

Užsimerkęs beveik matau ir girdžiu, kaip šiuo klausimu skaldosi išeivijos nuomonės. Ne tik skaldosi, bet ir virsta aukštytyn kojom. Tie, kurie dar vakar gyne OSI skriaudžiamuosius, dabar neberanda argumentų, kodėl žmogų, kuriuo nori atsikratyti Amerika, turime gelbėti nuo ... grįžimo į tėvynę. Juk ne dėl geresnio gyvenimo iš jos išbėgome. Bėgome, kad svetur būtume Lietuvos laisvės ambasadoriai. Dabar, atgavus laisvę, ambasadoriams laikas grįžti namo. Ypač nepažadėjamiems ambasadoriams...

Kiti vėl aiškina, kad jei žmogus nenori pats laisva valia važiuoti, tai turime padėti jam ir nuo mylimos tėvynės išsisukti. Ir patogiai pamirštame, kaip dar neseniai tyčiojamės, kad amžiną atilsį drg. Bimba rinko aukas gelbėti nuo deportacijos į proletarų rojų.

Taip dalykams susiklosčius, gal tie, kurie iki šiol pusiau sėkmingai gynė tautiečius nuo OSI, patartų ką daryti, kai ateityje reikėtų gelbėti nuo deportacijų laisvon tėvynėn.

□

Drausmės sargyboje

IŠ KITOS PUSĖS

GRĮŽIMAS ATGAL

Skaitau ir netikiu savo akim... Oficiozas Lietuvos aidas š.m. rugsėjo 25 d. skelbia:

Mandatas Sąjūdžiui ir Bažnyčiai

Mandatas lietuviškai būtų įgaliojimas. Kokius įgaliojimus ir iš ko gavo Sąjūdis su Bažnyčia kartu? O gi rugsėjo 15 d. Šilalės 70 rinkiminėje apygardoje deputatu į Aukščiausiąją Tarybą išrinktas Sąjūdžio kandidatas, Kauno arkivyskupijos kancleris monsinjoras Alfonsas Svarinskas. Toliau paaiškinama: „Mes džiaugiamės suteikę mandatą Bažnyčiai ir tikime, kad Parlamente deramą vietą užims Žmogus, kuris per visus bolševikinės okupacijos metus buvo tvirtas ir veiklus kovotojas. Ši Sąjūdžio ir Krikščionių demokratų pergalė – tai buvusios nomenklatūros pralaimėjimas... ir mūsų žmonių supratimas, kad kelias į laisvą Lietuvą – tik su Tiesa ir Tikėjimu“.

Nežinodamas nei vieno katalikų kunigo nei JAV Kongrese, nei Vakarų Europos parlamente, nei pagaliau Pietų Amerikos parlamentuose, pasitikrinau metus. Rašyta 1991 m.!

Tą raštą pakartojo ir *Draugas* spalio 16 d. Jame dar pažymima, kad Svarinskui kandidatuoti leidimą davė kardinolas Sladkevičius, o mums čia atrodė, jog pats Popiežius jau seniai kunigams neleido būti nei seimų nariais, nei ministrais, kad išlaikytų dvasininkų orumą ir Bažnyčios visuotinumą.

Atrodo, kad Lietuvos katalikų Bažnyčia visą tą pažangą pramiegojo KGB priežiūroje. Ji savo veiklą laisvėje pradeda prieškarinių metų pavyzdžiu. Ji negirdėjo katalikų mąstytojų kaip Šalkauskio ir Maceinos idėjų apie „nepasaulėžiurinę politiką“.

Jau kiek anksčiau nustebino Panevėžio vyskupijos kunigų kova prieš bandymą įsteigti Panevėžyje menonitų koledžą. Maniau, kad tai nesusipratimas. Bet štai Čikagon atvažiavęs Kauno vyskupas pagalbininkas Sigitas Tamkevičius S.J. (jėzuitas), taip pat mano. Anot *Draugo* jis pareiškęs:

Jaunimui įvairios sektos labai patrauklios, ir Lietuvos vyskupams atrodo, kad neturėtų būti leidžiama kurti bendruomenėms kurių Lietuvoje nebuvo ir nėra, atvykstančiom su daugybe lėšų ir priemonių.

Toks buvo menonitų siūlomas anglų kalba mokyklos Panevėžyje atvejis.

Ar po to galima kalbėti apie tikėjimo laisvę Lie-

tuvoje? Sunku patikėti, kad taip kalbėtų jėzuitas, baigiantis šiam šimtmečiui. Tiesa, atsimenu, kad atsteigiant tą patį ordiną Lietuvoje po Pirmojo pasaulinio karo, įkūrus jam gimnaziją, Lietuvos kleras į tai žiūrėjo šnairiai. Užtat pagalbos jis susilaukė iš Smetonos režimo. (Jo sūnus Julius baigė tą gimnaziją). Apie tai yra ir šiek tiek raštiškų pėdsakų. Štai pvz., 1936 m. *Naujosios romuvos* 815 psl. skaitau:

Visi mūsų vienuolynai turi išsivaduoti iš vokiečių įtakos!

Taip užvadintame straipsnyje pritariama kito katalikiško žurnalo *Židinio* 8-9 nr. aimanom:

Jeigu darbo religinėje srityje mūsų krašte yra pakankamai, tai vokiečiai jėzuitai galėtų čia pasilikti kaip svečiai, bet ne šeimininkai. Jaunosios lietuvių jėzuitų jėgos neturėtų būti blaškomos svetur, o koncentruojamos mūsų krašte. Lietuviai tėvai turėtų pamažu perimti ir jėzuitų ordino vadovybę Lietuvoje.

Kai taip buvo skundžiamasi – 1936 m. – buvau jau prieš penkis metus baigęs Kauno jėzuitų gimnaziją. Tada ir dabar su simpatija atsimenu mokytojus – vokiečių vienuolius su akcentais, jų tarpe ir „paskolintus“ iš Amerikos jėzuitų provincijos du lietuvius: Mėšlį ir Aukštikalnį. Kaip toli jie buvo pažengę, palyginus su vietos dvasiškija? Nemanau, kad jie būtų nuslopinę savo mokinių tautinius jausmus. Jie tikrai buvo didesni tolerantai už vyskupą Tamkevičių, prisibijantį, kad menonitai atvyks su „daugybe lėšų“. Jau vien dėl to būtų gaila, jei iš to sumanymo nieko neišeitų. Žinoma, keista, kad svetimos tikybos bijoma ne dėl jos idėjų, bet dėl jos turto. Juk tikybai neturėtų būti svarbūs pinigai nors, anot *Draugo*, pačiam mūsų svečiui Čikagoje Moterų klubas įteikė „padėkos vokelį“!

Vytautas Meškauskas

ATVIRAI ...

(Atkelta iš 16-to psl.)

m. redaguotame *Darbo* žurnale, Sovietų Sąjungą ir Lietuvą ištikusio „atlydžio“ laikais. Dėmesį į tai atkreipė to žurnalo bendradarbis, 1965 m. Santaros-Šviesos suvažiavimo svečias, paryžietis mokslininkas dr. Algirdas Greimas popaskaitinėse diskusijose. Tas dėmesys Lietuvai sparčiai ir pastoviai stiprėjo ne vien eiliniuose santariečių susirinkimuose ar metiniuose suvažiavimuose, bet ir jų spaudoje (*Metmenyse*, *Akiračiuose* ir kt.), ar asmeninių ryšių su Lietuva sąmoningame ieškojime ir jų plėtime. Buvo bandoma išnaudoti kiekvieną galimybę ir didinti kiekvieną „geležinėje uždangoje“ atsivėrusį plyšį. Buvo organizuojami vieši susitikimai

su Lietuvos kultūrininkais, tenykščių menininkų koncertai, dažnai negaunant jiems salių lietuviškuose rajonuose, o jas gavus, dažnai iššaukiant „patriotų“ sukurstytus piketus ar net plytas į langus... Pavienių kultūrininkų vizitai Lietuvoje įvairiais pretekstais, krepšininkų žaidynės, dailininkų parodos, vasariniai lituanistikos seminarai Vilniaus universitete, inžinierių ar humanitarų ekskursijos, politinių veiksmų aršiai puolami (Santaros atstovas pašalintas iš ALT'os) ir negatyviai aprašinėjami lietuviškoje „didžiojoje“ spaudoje, buvo santariečių remiami, skatinami, ir pozityviai vertinami įvykiai... Per pastaruosius keletą metų Lietuvos rašytojai ir mokslininkai buvo kviečiami paskaitininkais į kiekvieną Santaros-Šviesos suvažiavimą... Kas Varpo redaktoriui tik dabar „pakankamai paaiškėjo“, ką jis „tik dabar sužinojo“, santariečiams jau buvo žinoma prieš daugelį metų, o taip pat ir tai, kad ir prie tų „vadinamųjų specfondų“ priedavo ne vien „režimui patikimi asmenys“, kad net ir tų „patikimųjų“ tarpe buvo daug ir nuoširdžių patriotų, vėliau atsidūrusių Sąjūdžio avangarde, o šandien užėmusių svarbius postus atsikūriantios Lietuvos gyvenime. Jeigu tai ir nebuvo ryšiai „su tauta plačiąja prasme“, kaip A. Kučys norėtų (tokių, žinoma, ir negalėjo būti), tai tie ryšiai nesulaikomai tolydžio plėtėjo ir tautą neabejotinai veikė. Tai liudija dažnas šiandien viršūnėsna iškilęs Lietuvos veikėjas ne vien tenykštėje, bet ir čionykštėje spaudoje... Gi ir tie „mus skaldžiusieji nesutarimai“ buvo viena pusė, politinių veiksmų ir „reorgų“ keliama ar skatinami. Labai gaila, kad Varpo redaktorius dar ir šiandien nenori viso to matyti nei girdėti, bandydamas tą skaldymo akciją atnaujinti...

Veik visus tolimesnius išvedžiojimus ar teigimus A. Kučio vedamajame čia pat subtiliai paneigia Lietuvos autoriai. Mat, kaip teisingai pastebi J. Daugėla, „visas trečdalis turinio yra perspausdintas iš Lietuvoje leidžiamų periodinių leidinių“. Didžiumą likusios žurnalo erdvės ir vėl užpildo pats redaktorius suaktyvniais paminėjimais, smulkiais įvairių leidinių recenzijomis ar anonsais. Iš visos tirštai politiniai-ideologiniai nuspalvintos gana skystos ir ne „žumališkos“ medžiagos kokybiškai ir tematiniai išsiskiria ar net iškrinta vien tik Vinco Vyčino studijinė apybraiža „Salomėjos Neries 'Eglė' mitologinėje analizėje“...

Savo recenziją *Drauge* baigdamas J. Daugėla taria:

– Tad kyla klausimas, o gal jau atėjo laikas iševioje leidžiamus „Tautos bei žmogaus laisvei, tautinei kultūrai ir lietuviybei“ skiriamus leidinius sujungti organiskai su panašiais Lietuvoje leidžiamais žurnalais.

Nors recenzentui atrodo, jog tai „dar tolimesnės ateities reikalas“, iš tikrųjų delsti neberekėtų. Varpui tai sudarytų pretekstą „garbingai“ apleisti areną jau senokai pralaimėtos kovos su daugiausia savo susikurtais ar įsivaizduotais priešais.

A. T. Antanaitis

AKIRAČIUS galima įsigyti šiose vietose:

PARAMA, 2534 W. 69 Street, Chicago, Ill., 60629
PATRIA, 2646 W. 71st Street, Chicago, Ill., 60629
PARISH LIBRARY, 1465 De Seve St., Montreal, P.Q. H4E 2A8
SPAUDA, 10 John Street, Waterbury, Ct., 06702
S. PRAKAPAS, 49 Norseman Street, Toronto, Ont. M8Z 2P7
J. VAZNELIO prekybos namai — Gifts International, 2501 W. 71 St., Chicago, Ill., 60629

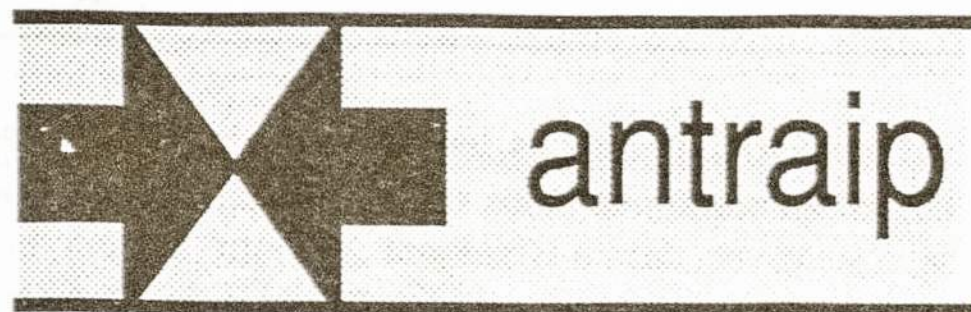
Prašau man siuntinėti AKIRAČIUS / pratęsti prenumeratą

Vardas ir pavardė

Gatvė

Miestas Valstybė Zip

AKIRAČIAI	Prenumerata	\$ 12.00
9425 So. Pleasant Ave.,	Auka	\$
Chicago, Illinois 60620	Pridedu čekį	\$

SPAUDOS APŽVALGOS IR JŲ KRITIKAI

Alfonsas Nakas – žurnalistas, keliaujantis reporteris, Šekspyro spektaklių recenzentas, dabar Sunny Hills Floridoje gyvenimo kronikininkas – yra mano geras, artimas, mielas ir ištikimas, dažnai ir bendramintis bičiulis be pasikeitimų jau per pastaruosius trisdešimt metų. O tat nedažnai dabar pasitaiko mūsų gyvenime. Tikiu, kad vieną kitą šio ilgo sakinio daiktavardį ir būdvardį gal ir aš jam savo pastovia ištikimybė esu užsiplėnęs...

Bet dabar pajutau, kad turiu rašyti šį viešą laišką apie jo viešą laišką *Akiračiuose* (nr. 8, š.m. rugsėjo mėn.). Kaip anksčiau, taip ir šiandien, mėgstu Alfonsą, kaip gyvo būdo, gero sakinio, nuoširdumo, humoro ir atvirumo žiupsnių kupiną žmogų ir laikraštinių, savo charakteriu beveik tinkamą būti akiratininkų ekipoje. Gal ir ne aš vienas toks jam palankus, nors pvz. jo kasmetinius pranešimus apie Šekspyro festivalių spektaklius jau nuo užpernai pavargau skaityti. Ir štai jaučiu, kad kentėdamas privalau rašyti, kas jam nepatiks, bet kad dėl to reikia ir su juo, ir su mūsų visuomene pasiaiškinti dėl vienos kitos profesinio žurnalizmo problemos, kurios apraiškas ir jų autorių *Akiračiuose* Alfonsas negailestingai išvadino labai jau nemaloniai, per šiurkščiai, per piktai.

Dėl nuomonių skirtumo ar faktų netikslumo visuomet galima (ir reikia) pasiginčyti arba netiesas atitaisyti. Tai juk viena iš žurnalizmo priedermių, reikalinga, dažna ir kartais labai įdomi. Bet kad *Akiračių* pastovių puslapių „Išėivija ir Lietuva spaudos veidrodyje“ uolus sudarytojas ir komentatorius Vyt. Gedrimas-Henrikas Žemelis čia verčiasi „žurnalistiniu chuliganizmu“ ir iš spaudos parenka citatas, tarnaujančias jo „žemiems tikslams“, arba kad jo pridėdami komentarai – tai „šlykščiausia prostitucija“, „tarnauja susidorojimui su įsivaizduotais priešais“ ir yra šio „žurnalo gėda“ (!), – tai jau ne, Alfonsai. Šį kartą mudu nebesutiksime.

* * *

Vyt. Gedrimas-Žemelis tą spaudos veidrodį iš mažų gabalėlių, it mozaiką, sudėlioja jau ilgiau nei per dešimtį metų. Aš tuo ne kartą esu vertęsis radijo darbuose ir kitur, tai galiu liudyti, jog tai gana sunkus, nedėkingas, tik brangų laiką suėdantis darbas: skaityti itin daug lietuviškų laikraščių ar žurnalų užsienyje ir dargi Lietuvoje, išrinkti randamas svarbesnes ar kuo nors įdomias vietas mūsų tiek daug skaityti (kartais jau ir galvoti...) tinginčiai visuomenei. Tokiam uždaviniui dabar būtų nelengva rasti savanorių, ypač dirbančių už dyką.

Gi *Akiračiuose*, man rodos, tai atliekama gana gerai, kompetentingai, glaustai, kiek ribota vieta leidžia. O štai dabar mes, skaitytojai, užuot tam redaktoriui it kokiam baudžiauninkui dėkoję už gerą darbą, skaitom tik mano brangaus bičiulio šiurkščiausią atestaciją: „Chuliganizmas, prostitucija, žurnalo gėda“! Ir randam pridėtą nurodymą, kad plačiau apie prostitutės ar prostitucijos aptarimus turėtume dar pasiskaityti Websterio žodyne... Dievuli brangus, negi kas tos seniausios pasaulio profesijos pavadinimų reikšmės dar nežinotų!

Pas mus praktikuojamo pobūdžio spaudos apžvalgos gali būti labiau naudingos ir įdomios dienraščiuose ar savaitraščiuose. Čia jos būna arba tik informacinės apie tai, ką rašo kiti, arba ir su komentarais, jei laikraštis nori tatau nuo savęs įvertinti, kritikuoti, kitaip

pasisakyti. Tai jo teisė ir privilegija. Bet tokiems mėnraščiam, kaip *Akiračiai*, kurie per metus pasirodo tik dešimt kartų, tokios sausos apžvalgos neįmanomos, nereikalingos ir nebetiktų. Visa jų paskirtis ir prasmė čia kaip tik yra – platesnių gyvenimo akiračių pavaizdavimas įvairiomis kitos periodikos akimirkomis, drauge tų minčių bei įvykių įvertinimas, kaip tatau atrodo redakcijai, ar panašaus galvojimo krypties grupei, ar ir tik tam vienam komentatoriui.

Tokia, kaip minėjau, būtų šio spaudos veidrodžio prasmė ir įdomumas. Nes jei raščiau vien tik citatų pyne, gal nė neskaityčiau. Kai žmogus norom nenorom kartais peržvelgi ne vieną, o keliolika įvairių mūsų laikraščių, tai daugmaž viskas žinoma ar girdėta. Tad priešingai, – man čia kaip tik būna svarbiausi tie komentarai, ypač priedai su įsivaizduotais ar tikrais priešais bei priešininkais, jų teigiamų idėjų pabrėžimas, arba atkirčiai, papildymai, paaiškinimai, pataisymai, o ir gabi ironija, šmaikščios pašaipos, satyros, kiek stebėtojai atrodo vertas tasai protingas ar pamišęs mūsų pasaulis. Tai gerų ir įdomių kritiškos spaudos apžvalgų mėsa ir druska. *Akiračiai* ir mes, skaitytojai, galėtume būti tik dėkingi, kad kaskart dviejuose jų puslapiuose tatau atliekama gana rimtai, pareigingai, su nemažu kompetencijos ir komentatoriaus patirties bei jo papildomos informacijos bagažu – ir su nuostabiu pasišventimu per ilgiau nei ištisą dešimtmetį.

* * *

Yra ir kita mėnulio pusė. Už ištraukų negatyvų vertinimą, už neigiamą kritiką, už suklydimus ar faktų iškraipymus, ypač už pašaipas visuomet reikia laukti didelio nepasitenkinimo, protestų, priekaištų, pamokslavimo, paniekos. Deja, ir šventuoliui pasitaiko suklysti

NAUJOJO „VARPO“ SAVISKAMBA ARBA SENŲJŲ GULBIŲ GIESMĖS

– Tad A. Kučys labai tinkamu laiku ir vietoje kiek ilgesniu straipsniu sugrąžino mus į anuos laikus ir priminė to meto mūsų politinių srovių ir jų veikėjų skirtingas nuotaikas. Panašūs skirtingumai juk pasireiškia ir šių dienų Lietuvos politiniame gyvenime. Tiek anuo metu, tiek ir šiandien konservatyviai nusteikusi visuomenės dalis tik ieškojo būdų galimai geriau tautos labui išnaudoti esamą padėtį. O visada dinamiškas liberalizmas sraunia srove veržėsi iš gyvenamosios aplinkos ir ieškojo naujų kelių ir naujų būdų siekti tautos gerovės. Jų veikla visada buvo pagrįsta nenumaldomu optimizmu, – rašo Jonas Daugėla spalio 31 d. *Drauge*, recenzuodamas ką tik pasirodžiusį *Varpo* nr. 26, žinoma, nepamiršdamas paminėti ir savo ten atiduotos įprastinės duoklės.

Kiek teisingos bebūtų recenzento pastabos apie šiame *Varpo* numeryje išspausdintą fragmentą iš Antano Kučio knygos „Vileišiai“ rankraščio ir kaip tiksliai jos charakterizuotų konservatyviųjų ir liberalų santykius, ar rodytų anuometinių bei šiuolaikinių situacijų paraleles, visa tai anaipol neatstovauja šiandieninės šio žurnalo krypties ar jo redaktoriaus požiūrio. Neatsitiktinai juk pirmuoju po vedamojo išspausdintame straipsnyje Algirdas Statkevičius nedviprasmiškais abejonėmis visai nuvertina Lietuvoje ką tik įsikūrusios liberalų sąjungos (LLS) tikslus ir siekimus:

arba vis sunku atsispirti pagundai kam nors antrakaimiškai pabraukti prieš plauką (ką, mano nelaimei, veik visados mėgdavau...).

Bet Alfonsai, Alfonsai, negi Tavo toks karštas kraujas, kad dėl kokio netikslumo ar pašaipos būtinai tuoj taip įtūžtum, kad kitą mūsų nedėkingos profesijos kolegą dėl to išvadintum anomis Websterio žodyno grožybėmis ir dar kitaip, netgi „žurnalistiniu chamizmu“. Matyt, kažkas blogai, tai ir neiškentėjau neatsiliepęs, tikėdamasis, kad Sunny Hills nebus ilgai per „sunny“ karštoji vasarvietė, apie kurios tautiečių nuostabią veiklą ne kartą dabar paskaitom laikraščiuose straipsnių, vertų patekti net į V. Gedrimo spaudos veidrodį.

Mūsų laikraščiam ir ypač žurnalui užsienyje dabar vis sunkiau gyventi. Štai *Aidai* pranešė, kad jau nuaidės į Lietuvą, kur daugiau bendraminčių, o užsienyje ima trūkti bendradarbių ir rėmėjų. Tautiška *Naujoji viltis*, girdėjau, irgi dairoši šiek tiek tokios vilties žiburėlio bent senojoje tėvynėje, kur to vardo laikraštis buvo pasirodęs dar... prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Ir vis dėl to, kad žurnalas čia pristigo ne tik bendradarbių, bet jau ir redaktorių. Tad nors *Akiračiai* tegu čia gyviau ir gambiau sukasi – ir kad sėkmingai laikytųsi materialiai, moraliai ir žurnalistiškai. Daugiau gyvybės, drąsos, sąmojo, įdomios kritikos!

O pabaigai štai dar vienas iš tų šokoladinės vilties receptų, gal kiek paradoksiškas, bet turbūt nekvailas. Buvęs labai žymus katalikiškos krypties prancūzų rašytojas ir rezistencijos laikmečio žurnalistas Francois Mauriac syki, patikėčiau, teisingai tvirtino, kad „...gerai redaguojamo žurnalo sėkmė (šansai) – tai jo priešininkų kvailumas“.

Kaip matydavom, kartais Henrikas Žemelis šia aplinkybe ir pasinaudodavo. O kodėl ne?...

Bronys Raila

„Daug kam kyla klausimas: kuria linkme kultūros ‘vežimą’ trauks naujai susikūręs politinis veiksnys – LLS? JAV liberalų mėnraštyje *Akiračiai* (1990, nr. 9, 8 p.) buvo rašoma, jog tų pačių liberalų žurnalas *Metmenys* pasisako už liberalizmą, nepasaulėžiūrinę politiką. Vertybių skalėje pirmenybę atiduoda avangardinei kūrybai, tolerancijai, žmogui. (...) Tačiau giliau pasižiūrėjus tampa visai neaišku kokia politika yra vadinama nepasaulėžiūrine, kokią kūrybą liberalai laiko avangardine – kultūros kūrimo procesui padedančią ar jam trukdančią. Taip pat neaišku, ar jie geriau toleruoja gėrį ar blogį. Neaišku ir tai ar jie pirmenybę atiduoda Vinco Kudirkos tipo žmogui, visiems liepiančiam eiti ‘vien takais dorybės’, ar hitlerinio-stalininio-gorbačiovinio tipo žmogui“.

Pagrindą visiems sofistikiškiems išvedžiojimams duoda išvirkštinės „tiesas“ teigianti absurdiška premisa, kuria pradedamas šio numerio vedamasis:

„Baigėsi per ištisus dešimtmečius tęsusieji ir mus skaldžiusieji nesutarimai dėl taip vadinamos ‘veidu į Lietuvą’ akcijos. Jos propaguotojai dabar jau turėjo įsitikinti, kad tai buvo tik ryšiai su tais, kuriems KGB leido santykiuoti, bet ne su tauta plačiąja prasme. Dabar jau pakankamai paaiškėjo, kad per tuos dešimtmečius pavergta tauta taip mažai pažino lietuviškąją išeiviją, o šioji tik iš trupinių galėjo sudaryti pavergtos šalies vaizdą. Tik dabar sužinojome, kad labai reta knyga ar žurnalas, siųstas iš laisvojo pasaulio, praspukdavo pro cenzoriaus rankas ir patekdavo adresatui. Šiaip viskas nuėdavo į taip vadinamus specfondus, prie kurių prieidavo tik režimui patikimi asmenys“. (Pabraukta cituojant)

Varpo redaktoriui pravartu priminti daugumai *Akiračių* skaitytojų per daug gerai žinomus faktus, kad šūkį „veidu į Lietuvą“ pirmasis metė prof. J. Kaminskas (t.y. Steponas Kairys, Vasario 16-tosios akto signataras, buv. VLIK'o pirmininkas ir veikėjas) savo 1953-1958

(tęsinys 15-me psl.)